

ДОДАТКИ

1. УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

1.1 Довідка про результати вивчення та узагальнення судової практики апеляційного перегляду Вищим адміністративним судом України судових рішень у справах, пов'язаних із виборчим процесом у 2006 році

На виконання постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 31.03.2006 Управлінням законодавства та узагальнення судової практики здійснено вивчення та узагальнення судової практики перегляду Вищим адміністративним судом України як судом апеляційної інстанції справ, пов'язаних з виборчим процесом.

Метою зазначеного узагальнення було виявлення проблемних питань, що виникали при розгляді виборчих справ, найбільш характерних порушень чи неправильного застосування норм процесуального та матеріального права, які регулюють вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом, підготовка пропозицій щодо їх вирішення.

За даними офіційної статистичної звітності до Вищого адміністративного суду України з 26.11.2005 по 01.04.2006 надійшла 71 апеляційна скарга на рішення судів першої інстанції. В основному оскаржувалися судові рішення окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

За зазначений період Вищим адміністративним судом України відкрито 45 апеляційних проваджень. За результатами апеляційного перегляду 28 судових рішень залишено без змін, 16 — скасовано, в 1 справі апеляційне провадження закрито.

Із аналізу судової практики апеляційного перегляду Вищим адміністративним судом України судових рішень у справах, пов'язаних із виборчим процесом, вбачається, що суб'єктами виборчого процесу, в основному, оскаржувалися судові рішення у справах, предметом спору в яких було оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії. Так, з 23 судових актів, в яких оскаржувалися рішення Центральної виборчої комісії у 18 справах рішення суду першої інстанції залишено без змін, а апеляційні скарги без задоволення, і лише 5 судових рішень скасовано.

З 21 судового рішення про оскарження дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії 10 судових рішень залишено без змін, 11 — скасовано.

Таким чином, із загальної кількості розглянутих апеляційних скарг 62% судових рішень залишено без змін, і лише 36% скасовано, що свідчить про переважно правильне застосування судами першої інстанції норм процесуального та матеріального права при вирішенні адміністративних справ, пов'язаних із виборами 2006 року.

При вирішенні цієї категорії справ судами застосувалися Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України (далі — КАС), Закони України «Про вибори народних депутатів України» (далі — Закон про вибори народних депутатів України), «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (далі — Закон про вибори депутатів), «Про Центральну виборчу комісію», «Про політичні партії в Україні» тощо.

Слід зазначити, що виборче законодавство у зв'язку із конституційною реформою напередодні виборів 2006 року зазнало суттєвих змін. Зокрема, Законом про вибори народних депутатів України, який викладено в новій редакції від 07.07.2005, запроваджено нову систему обрання народних депутатів до Верховної Ради України, а саме пропорційного представництва для виборів народних депутатів України в єдиному загальнонаціональному багатомандатному окрузі з 3-відсоковим прохідним бар'єром для партій та блоків, необхідним для участі у розподілі місць у парламенті. Місцеві ж вибори проводилися на засадах пропорційної та мажоритарної виборчих систем.

Із набранням чинності КАС суттєво новою стала процедура оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів виборчого процесу, а саме спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом, віднесені до компетенції судів адміністративної юстиції. Особливості провадження у виборчих справах визначені окремими статтями КАС (статтями 172 — 175, 177 — 179). Це пов'язано із тим, що правовідносини, які стосуються виборчого процесу, з огляду на їх правову природу та наслідки, є складними і надзвичайно важливими, оскільки в результаті судового розгляду виборчих справ дається правова оцінка діяльності учасників виборчого процесу. А відтак, КАС встановлено нетривалі строки розгляду та апеляційного перегляду судових рішень у цих справах, визначено судові рішення, які взагалі не підлягають оскарженню, порядок апеляційного перегляду судових рішень, який не передбачає направлення справи на новий розгляд.

Проте законодавець не обмежився цими нововведеннями. У ході виборчої кампанії як до виборчих законів, так і до КАС вносилися зміни, що, безперечно, допомогло в організації та проведенні виборів, однак ускладнило роботу учасників виборчого процесу та судів при застосуванні й реалізації виборчого законодавства.

Підвідомчість та підсудність справ, пов'язаних із виборчим процесом

Аналіз судової практики вказує на те, що при розгляді справ, пов'язаних із виборчим процесом, мала місце проблема із застосуванням КАС та виборчих законів стосовно визначення підвідомчості та підсудності цих справ. Насамперед це було пов'язано із наявністю колізій між зазначеними законодавчими актами. А відтак, відсутність єдності у визначенні термінів, встановлення різних процесуальних норм, що регулюють порядок оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єктів оскарження внесло дисбаланс у механізм захисту прав і законних інтересів учасників виборчого процесу.

Зокрема, відповідно до пункту 5 «Прикінцевих положень» Закону про вибори депутатів з дня набрання чинності КАС оскарження до судів рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборів, і розгляд судом відповідних справ здійснюються в порядку, встановленому КАС.

Табл. № 1. Предметна підсудність

Судовий орган	Предмет оскарження
Вищий адміністративний суд України	рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів (частина третя статті 172 КАС)
Окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ	усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії (частина третя статті 172 КАС)
окружний адміністративний суд за місцезнаходженням відповідної комісії	рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії Автономної Республіки Крим, обласної виборчої комісії, Київської чи Севастопольської виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів; територіальної (окружної) виборчої комісії щодо підготовки та проведення виборів Київського чи Севастопольського міського голови; територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення виборів народних депутатів України; а також членів зазначених комісій (частина четверта статті 173 КАС);
окружний адміністративний суд за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена	з інших питань, передбачених статтею 175 КАС
місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцезнаходженням відповідної комісії	рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих комісій, за винятком рішень, дій чи бездіяльності, що визначені частинами третьою, четвертою статті 172 КАС; адміністративні справи щодо уточнення списку виборців (частина друга статті 173 КАС)
місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена	оскарження дії чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної, міської ради (частина третя статті 175 КАС)
місцевий адміністративний суд (окружний адміністративний суд або місцевий загальний суд як адміністративний суд) відповідно до статей 18, 19 КАС	рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, дій чи бездіяльності засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, що порушують законодавство про вибори (частина третя статті 174 КАС)

Табл. № 2. Інстанційна підсудність

Судовий орган	Рішення, яке оскаржується
Вищий адміністративний суд України як суд апеляційної інстанції	рішення, ухвалені окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, у справах про оскарження рішень, дій або бездіяльності Центральної виборчої комісії, передбачених частиною третьою статті 172 КАС, окрім тих, що стосуються встановлення результатів виборів (частини шоста статті 177, друга статті 184 КАС)
апеляційний адміністративний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд)	рішення, винесені місцевим загальним судом як адміністративним судом чи окружним адміністративним судом (частини шоста статті 177, перша статті 184 КАС)

Відповідно ж до пункту 4 Прикінцевих положень Закону про вибори народних депутатів України з дня набрання чинності КАС розгляд скарг у судах здійснюється в порядку, встановленому КАС, з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Разом з тим вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що статті 111, 113, 115, 116, Закону про вибори народних депутатів України, якими визначено підсудність виборчих справ, не кореспондуються із відповідними статтями КАС, зокрема зазначеними статтями Закону про вибори народних депутатів України апеляційні загальні суди та Верховний Суд України визначені як суди першої та апеляційної інстанції в окремих категоріях справ.

Враховуючи, що підсудність є процесуальною нормою, вважаємо правильною позицію судів, які при визначенні підсудності справ керувалися процесуальним законом, а саме КАС.

Із системного аналізу статей 18, 172 — 175, 177, 184 КАС випливає, що підсудність справ, які виникають з виборчого процесу, є предметною та інстанційною.

Таким чином, з урахуванням того, що система адміністративних судів знаходиться на стадії створення (окружні та апеляційні суди не розпочали свою діяльність), виборчі спори, визначені частинами четвертою, п'ятою статті 172 КАС в першій інстанції розглядалися місцевими загальними судами, в апеляційному порядку переглядалися апеляційними загальними судами, за правилами КАС.

Справи, визначені частиною третьою зазначеної статті, які відносяться до підсудності окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, розглядалися в першій інстанції Печерським районним судом міста Києва, за місцезнаходженням Центральної виборчої комісії.

Статтею 177 КАС визначено, що рішення у виборчих справах, винесені місцевими загальними судами, можуть бути переглянуті тільки в порядку апеляційного провадження. При цьому судом апеляційної інстанції у виборчих справах визначено Вищий адміністративний суд України.

Отже, спори, пов'язані із виборчим процесом, розглядали місцеві загальні суди, апеляційні загальні суди та Вищий адміністративний суд України.

Як показує аналіз судової практики розгляду зазначеної категорії справ загальні суди припускалися помилок при визначенні підсудності справ, пов'язаних із виборчим процесом.

Так, у справі № А-6/06 за позовом голови партії «Народна влада» Нечипорука В.П. до Центральної виборчої комісії про визнання незаконною та скасування постанови Центральної виборчої комісії, відмовляючи в прийнятті позовної заяви, Печерський районний суд міста Києва послався на те, що спір стосується безпосередньо інтересів позивача Нечипорука В.П., включеного до виборчого списку партії «Народна влада», а оскільки Нечипорук В.П. не проживає в Печерському районі міста Києва, то справа не підсудна Печерському районному суду міста Києва.

Однак з такими доводами не погодився Вищий адміністративний суд України, оскільки, по-перше, місцезнаходженням відповідача — Центральної виборчої комісії є Печерський район міста Києва, а згідно із частиною першою статті 19 КАС адміністративні справи вирішуються судом за місцезнаходженням відповідача, а по-друге, Нечипорук В.П. звернувся до суду з позовом не як фізична особа, а як голова політичної партії «Народна влада».

Окрім того, мала місце проблема із визначенням апеляційного суду підсудного переглядати судові рішення у виборчих справах. Прикладом є справа № А-25/06 за позовом політичної партії «Європейська столиця» до Шевченківської районної в місті Києві ради про визнання недійсними рішень та зобов'язання вчинити дії.

Печерський районний суд міста Києва супровідним листом направив апеляційну скаргу позивача разом зі справою до Вищого адміністративного суду України як до суду апеляційної інстанції.

Однак Вищим адміністративним судом України відмовлено у прийнятті апеляційної скарги та направлено її до апеляційного суду міста Києва в зв'язку з тим, що, відповідно до частини шостої статті 177 КАС Вищий адміністративний суд України переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Водночас судами апеляційної інстанції є відповідні апеляційні адміністративні суди.

Пунктом 5 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» КАС передбачено, що до початку діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів підсудні їм справи вирішують у першій та апеляційній інстанціях відповідні місцеві та апеляційні загальні суди за правилами КАС.

Вищий адміністративний суд України зазначив, що оскільки політичною партією «Європейська столиця» подано позов не в порядку, визначеному частиною третьою статті 172 КАС, то судом апеляційної інстанції в даному випадку є апеляційний суд міста Києва, а отже, у Печерського районного суду міста Києва були відсутні підстави для направлення апеляційної скарги позивача на постанову Печерського районного суду міста Києва до Вищого адміністративного суду України як суду апеляційної інстанції. З таких же підстав відмовлено у прийнятті апеляційних скарг у справах № А-59/06 за адміністративним позовом кандидата у депутати Київської обласної ради від обласної організації Народної-демократичної партії Воробйова О.Г. до Київської обласної територіальної виборчої комісії з виборів депутатів Київської обласної ради, третіх осіб про визнання дій Київської обласної територіальної виборчої комісії такими, що не відповідають вимогам чинного законодавства, та скасування рішення; № А-63/06 за позовом Орлова В.С. до територіальної виборчої комісії Дніпровського району міста Києва, Київської міської партійної організації «ВО «Бать-

ківщина», Дніпровської районної партійної організації «ВО «Батьківщина», третьої особи про визнання рішення територіальної виборчої комісії Дніпровського району міста Києва щодо реєстрації виборчого блоку Юлії Тимошенко недійсним; № А-64/06 за аналогічним позовом Артеменкової Н.В.

При вирішенні виборчих справ суди враховували положення частини другої статті 17 КАС, що визначає перелік публічно-правових справ, на які компетенція адміністративних судів не поширюється. Зокрема, це — справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України.

Так, застосовуючи пункт 2 частини другої статті 17 КАС, відповідно до якої компетенція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України, Вищий адміністративний суд України відмовив у відкритті провадження в адміністративній справі № А-50/06 за позовом Яремчука А.М. до Центральної виборчої комісії про припинення діяльності по проведенню підготовки виборів народних депутатів України та депутатів органів місцевого самоврядування 26.03.2006 за виборчими списками від політичних партій та виборчих блоків політичних партій, посилаючись на те, що проведення виборів народних депутатів України та депутатів місцевих рад за партійними списками порушує його права як виборця і громадянина України обирати депутата — фізичну особу та замість цього змушує його обирати партію (блок партій) — юридичну особу. Проведення виборів за партійними списками, на думку позивача, є узурпацією державної влади в Україні, суперечить нормам Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Міжнародного пакту «Про громадянські і політичні права».

Ухвала про відмову у відкритті провадження мотивована наступним.

Згідно з частиною четвертою статті 18 КАС Вищому адміністративному суду України як суду першої і останньої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів. Таким чином, позовна заява Яремчука А.М. Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції не підсудна.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 № 2222 внесено зміни до Конституції України і визначено, що вибори народних депутатів здійснюються за пропорційною системою виборів народних депутатів та встановлено строк проведення чергових виборів. Відповідно до частини третьої статті 1 Закону про вибори народних депутатів України вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій.

Згідно зі статтею 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України, а тому зазначений спір не відноситься до компетенції адміністративних судів.

Враховуючи швидкоплинність виборчого процесу, КАС визначено судові рішення, що не підлягають оскарженню. Це — судові акти:

— у справах про оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів, винесене Вищим адміністративним судом України (пункт 1 частини четвертої статті 18, частина третя статті 177 КАС);

— ухвалені за наслідками розгляду судами першої інстанції справ, визначених статтями 172, 174, 175 КАС у період від двадцять четвертої години дня, що передуює дню голосування, до шостої години дня голосування.

Окрім того, відповідно до частини дев'ятої статті 177 КАС суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду не може повертати справу на новий розгляд. Водночас судова практика має приклади направлення справ до суду першої інстанції для продовження розгляду. Згідно з зазначеною нормою судові рішення суду апеляційної інстанції є остаточним. Таким чином, оскарження в касаційному порядку зазначеної категорії справ законом не встановлено. Однак у судовій практиці мали місце непоодинокі випадки звернення суб'єктів виборчого процесу до Вищого адміністративного суду України із касаційними скаргами на рішення апеляційних загальних судів. Вищий адміністративний суд України відмовляв у відкритті касаційного провадження за такими скаргами.

Форма і зміст позовної заяви у справах, пов'язаних із виборчим процесом

КАС та виборчі закони містять різні терміни для означення процесуальної форми звернення учасників виборчого процесу до суду для захисту своїх прав та законних інтересів.

Так, у розумінні частини шостої статті 3, частини першої статті 5, статті 105, частин 11, 13 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» КАС звернення до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах здійснюється у формі позовної заяви. Із зазначеними нормами кореспондується ч. 3 ст. 30-2 Закону про вибори депутатів, якою визначено, що форма та зміст позовної заяви до суду визначається КАС.

Натомість частиною першою статті 107 Закону про вибори народних депутатів України встановлено, що формою звернення до суду є скарга.

Із системного аналізу частини третьої статті 105, частини першої статті 106 КАС, статті 107 Закону про вибори народних депутатів України вбачається, що зазначені норми містять різні вимоги до позовних заяв та скарг. Це пов'язано з тим, що стаття 107 Закону про вибори народних депутатів України встановлює форму та зміст скарги, яка може подаватися як до виборчої комісії так і до суду.

Такий підхід подвійності суб'єктів розгляду виборчих скарг і став джерелом юридичних колізій.

Із аналізу справ, що досліджувалися, вбачається, що у судовій практиці мало місце безпідставне залишення судами першої інстанції позовних заяв без руху. Зокрема, у справах № № А-8/06, А-9/06, залишаючи без руху позовні заяви до Центральної виборчої комісії та її Голови, Печерський районний суд міста Києва вказав, що суб'єкт звернення в позові не зазначив місце проживання Голови Центральної виборчої комісії Давидовича Я.В., номер його засобу зв'язку та адресу його електронної пошти.

При апеляційному перегляді ухвал, винесених судом першої інстанції у зазначених справах, Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, відповідно до якого позивачі звернулися до Голови Центральної виборчої комісії як до посадової особи — суб'єкта владних повноважень, а не до фізичної особи Давидовича Я.В. При цьому у позовних заявах зазначено місцезнаходження Центральної виборчої комісії та засіб зв'язку (номер телефону), до позовних заяв долучено дві їх копії.

У зв'язку з відсутністю матеріалів, які мають бути додані до позовної заяви, залишено без розгляду позовну заяву Яковець І.В. до Центральної виборчої комісії про визнання недійсною постанови у справі № А-02/06.

При апеляційному перегляді судового рішення Вищий адміністративний суд України встановив, що ухвала Печерського районного суду міста Києва не містить жодної з підстав для її повернення, передбачених статтею 108 КАС, де наведено перелік таких підстав, який є вичерпним.

Повернення заяви без розгляду, без надання строку для усунення недоліків позовної заяви всупереч статті 108 КАС є порушенням норм процесуального права. При цьому Вищий адміністративний суд України зазначив, що суд першої інстанції безпідставно послався на швидкоплинність виборчого процесу та нетривалі строки розгляду даної категорії адміністративних справ.

Однак з урахуванням того, що питання про відкриття провадження в адміністративній справі судом першої інстанції не вирішувалося, справа відповідно до пункту 3 частини першої статті 199 КАС була направлена до суду першої інстанції для продовження її розгляду.

Аналогічним чином вирішено справу № А-01/06 за позовом Садикова І.В. до Центральної виборчої комісії, політичної партії громадська партія «Пора», виборчого блоку громадський блок «Пора-ПРП», кандидата у народні депутати України Юсова А.В., кандидата у народні депутати України Золотарьова Є.В. про оскарження постанови Центральної виборчої комісії та дій політичної партії «Пора» і створеного за її участю виборчого блоку «Пора-ПРП» з ведення політичної агітації під час виборчого процесу виборів народних депутатів України.

Процесуальні строки звернення до адміністративного суду та апеляційного оскарження судових рішень у справах, пов'язаних із виборчим процесом

Процесуальні строки, які застосовуються в адміністративному судочинстві при розгляді виборчих справ, визначені статтями 172—177 КАС.

Так, позовну заяву щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дій або допущення бездіяльності (частина шоста статті 172 КАС), якщо дії чи бездіяльність виборчої комісії, її членів мали місце до дня голосування, то позовні заяви подаються в строк, встановлений частиною шостою статті 172 КАС, але не пізніше 24 години дня, що передуює дню голосування (частина сьома статті 172 КАС).

Позовні заяви про оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничної виборчої комісії, членів цієї комісії, що мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці, може бути подано до адміністративного суду у дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дій або допущення бездіяльності.

Згідно з частиною першою статті 103 КАС перебіг процесуального строку починається з наступного дня після календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Особливості обчислення строків у справах, пов'язаних із виборчим процесом, та наслідки їх порушення визначені статтею 179 КАС.

Так, відповідно до частини другої статті 179 КАС строки, встановлені статтями 172—177 КАС, обчислюються календарними днями і годинами.

Днем подання позовної заяви відповідно до частини п'ятої статті 179 КАС є день її надходження до відповідного суду.

Враховуючи положення частини першої статті 103, статті 179 КАС, Вищий адміністративний суд України скасував ухвалу Печерського районного суду міста Києва від 04.04.2006 про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з пропуском строку, встановленого для подання позовної заяви, у справі № А-77/06 за позовом Гошовського В.С. до Центральної виборчої комісії про скасування окремих положень додатку до постанови Центральної виборчої комісії від 30.03.2006, оскільки останнім днем звернення з такою позовною заявою є 04.04.2006, а відтак, позовна заява була подана у строки, встановлені частиною шостою статті 172 КАС.

У справі № А-7/06 за позовом Сівякова В.В. до Центральної виборчої комісії про визнання постанови відповідача від 01.12.2005 Печерський районний суд міста Києва, позицію якого підтримав Вищий адміністративний суд України, залишив позовну заяву без розгляду, оскільки вона подана 07.12.2005, а саме — з пропуском встановленого для її подання строку.

Аналогічно вирішено справи № А-48/06 за позовом Крижанівського С.В. до Центральної виборчої комісії про визнання незаконною її постанови; № А-23/06 за позовом Філіповича С.Г. до Центральної виборчої комісії на її бездіяльність; № 18-А/06 за позовом Омельченка О.М. до Центральної виборчої комісії, третіх осіб щодо протиправної бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо відмови в реєстрації кандидатом у народні депутати України.

Цікавим прикладом судової практики є справа № А-30/06 за позовом Макара І.І. до Центральної виборчої комісії про визнання неправомірною постанови Центральної виборчої комісії, при вирішенні якої застосовувалися норми Закону про вибори народних депутатів України, які регулюють строки оскарження. Позивач у справі зазначав, що 08.01.2006 він звернувся до Центральної виборчої комісії зі скаргою на неправомірні дії Кабінету Міністрів України щодо видання під грифами «для службового користування» та «опублікуванню не підлягає» постанов та розпоряджень, яка відмовила йому в розгляді скарги в зв'язку з пропуском строку на її подання.

Про спрямованість цих актів Кабінету Міністрів України на перешкоджання здійсненню виборчих прав та переслідування опозиції він довідався з конфіденційних джерел 07.01.2006 і наступного ж дня подав до Центральної виборчої комісії скаргу.

Відповідно до частин першої, п'ятої статті 106 Закону про вибори народних депутатів України скарга до виборчої комісії або до суду може бути подана суб'єктом звернення зі скаргою протягом п'яти днів після прийняття рішення, вчинення дії чи бездіяльності суб'єктом оскарження (за винятком випадків, зазначених у частинах другій і третій цієї статті). Днем подання скарги вважається день фактичного отримання скарги суб'єктом розгляду скарги.

Порядок обчислення строків встановлений статтею 17 Закону про вибори народних депутатів України, якою передбачено, що перший день строку, який відповідно до цього Закону має початися у зв'язку з настанням певної події, є день, наступний після дня настання вказаної події.

Законом про вибори народних депутатів України не передбачено обчислення строку для звернення зі скаргою з моменту, коли суб'єкту звернення стало відомо про прийняття суб'єктом оскарження рішення, дії чи бездіяльності.

Таким чином, початок перебігу строку на оскарження дії, вчиненої суб'єктом оскарження, починається з дня, наступного після вчинення оскаржуваної дії.

Відповідно до частини шостої статті 106 Закону про вибори народних депутатів України строк подання скарги продовженню або поновленню не підлягає.

Згідно з частиною дванадцятою статті 108 Закону про вибори народних депутатів України суб'єкт розгляду скарги приймає рішення про залишення скарги без розгляду по суті, якщо вона подана з порушенням строків оскарження.

З огляду на викладене Вищий адміністративний суд України підтримав позицію суду першої інстанції, який дійшов правильного висновку, що представник партії Народний Рух України за єдність Макар І.І. подав до Центральної виборчої комісії скаргу на неправомірні дії Кабінету Міністрів України після закінчення п'ятиденного строку оскарження, тому постановою Центральної виборчої комісії про залишення скарги Макара І.І. без розгляду по суті відповідає вимогам закону.

Слід зазначити, що норми КАС та Закону про вибори народних депутатів України щодо строків оскарження кореспондуються між собою за винятком встановлення події, з моменту якої починається перебіг строку на апеляційне оскарження судового рішення.

Відповідно до частини четвертої статті 111 Закону про вибори народних депутатів України апеляційні скарги на рішення суду першої інстанції у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються процесу виборів депутатів, можуть бути подані протягом двох днів з дня, наступного після дня одержання копії рішення.

Згідно з частиною п'ятою статті 177 КАС судові рішення за наслідками розгляду справ, визначених статтями 172 — 175 КАС, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, — не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування. При цьому днем подання апеляційної скарги є день її надходження до відповідного суду, і строки подання апеляційних скарг, встановлені статтями 172 — 177 КАС, не можуть бути поновлені.

Апеляційні скарги, подані по закінченні цих строків, суд залишає без розгляду.

Таким чином, у зв'язку з порушенням строків подання апеляційних скарг залишено без розгляду справи № А-49/06 за позовом Шетиніна С.М. до Центральної виборчої комісії про визнання її дій та бездіяльності неправомірними; № А-33/06 за позовом Гукіної Г.В. до Центральної виборчої комісії про оскарження рішення; № А-47/06 за позовом Якубенка В.М. до Центральної виборчої комісії про скасування постанови; № А-40/06 за позовом Крижанівського С.В., третя особа — Ліберально-Демократична партія патріотів України, до Центральної виборчої комісії про визнання незаконною і скасування постанови та зобов'язання вчинити дії.

Позиція Вищого адміністративного суду України у цих справах полягає в тому, що строк подання апеляційних скарг закінчився до надходження цих скарг до суду апеляційної інстанції і поновленню не підлягає.

Суб'єкти звернення до суду у виборчих справах

Із системного аналізу статей 103, 104 Закону про вибори народних депутатів України, частини другої та третьої статті 30 Закону про вибори депутатів вбачається, що суб'єктний склад сторін у справах, що стосуються виборчого процесу, становлять виборці, виборчі комісії, партії, що висунули кандидатів у депутати, кандидати у депутати, офіційні спостерігачі від суб'єкта виборчого процесу. Однак при визначенні суб'єктного складу учасників виборчих справ потрібно враховувати приписи статей 172 — 175 КАС, в яких конкретизується суб'єкт оскарження відповідно до предмета оскарження.

Таким чином, виходячи із змісту означених норм, суб'єкти звернення до суду є наступними.

Виборці оскаржують рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій їх членів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, кандидатів у депутати, їх довірених осіб, партій (блоків), офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, якщо їх рішення, дія чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі особисто.

Виборчі комісії оскаржують рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб.

Окрім того, Центральна виборча комісія та окружна виборча комісія мають право оскаржити дії чи бездіяльність засобів масової інформації, їх посадових чи службових осіб або творчих працівників.

Приписами частини першої статті 175 КАС, частини першої статті 115 Закону про вибори народних депутатів України виборчі комісії не зазначено серед суб'єктів, які можуть оскаржувати дії чи бездіяльність кандидатів у депутати. Однак частиною третьою статті 30 Закону про вибори депутатів виборчі комісії таким правом наділені.

Відповідно до частини першої статті 175 КАС виборчі комісії не є суб'єктом звернення із скаргою на дії чи бездіяльність політичних партій, їх блоків. Разом з тим частинами першою статті 115 Закону про вибори народних депутатів України та третьою статті 30 Закону про вибори депутатів виборчі комісії мають право оскаржувати дії та бездіяльність зазначеного суб'єкта оскарження.

Партії (блоки), що висунули кандидатів у депутати, кандидати у депутати оскаржують дії, рішення чи бездіяльність виборчих комісій (членів виборчих комісій), засобів масової інформації, їх посадових чи службових осіб або творчих працівників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, кандидатів у депутати, їх довірених осіб, партій (блоків), офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу.

Офіційні спостерігачі від суб'єкта виборчого процесу оскаржують дії, рішення чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих виборчих комісій.

Більшість апеляційних скарг до Вищого адміністративного суду України надходили від партій (блоків) та їх представників, виборців. Такі суб'єкти виборчого права, як офіційні спостерігачі, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, підприємства, установи і організації апеляційних скарг до суду не направляли.

Відповідно до частини дванадцятої статті 108 Закону про вибори народних депутатів України скаргу, подану неналежним суб'єктом звернення або з порушенням строків оскарження, суб'єкт розгляду скарги залишає без розгляду по суті.

19.12.2005 громадянка Янковець І.В. подала до Центральної виборчої комісії скаргу, в якій для захисту своїх прав як виборця просила оголосити Соціалістичній партії України попередження за проведення, на її думку, передвиборної агітації під час виборчого процесу поза строками, встановленими статтею 65 Закону про вибори народних депутатів України, шляхом розповсюдження 17.12.2005 в місті Києві на Майдані Незалежності газети Київської міської організації Соціалістичної партії України «Києве мій» від 16.12.2005 № 11, листівок з текстом передвиборної агітації та розміщення наметів рубінового кольору з написом «Соціалістична партія України».

Вирішуючи питання про наявність порушень виборчих прав чи охоронюваних законом інтересів щодо участі Янковець І.В. у виборчому процесі, Центральна виборча комісія їх не встановила, що згідно до вимог частини дванадцятої статті 108 Закону про вибори народних депутатів України дає право суб'єкту розгляду скарги прийняти рішення про залишення скарги без розгляду по суті як такої, що подана неналежним суб'єктом звернення зі скаргою.

Судами першої та апеляційної інстанцій у справі № А-39/06 за позовом Янковець І.В. до Центральної виборчої комісії про скасування постанови відповідача, якою залишена без розгляду її скарга, також не встановлено, що 17.12.2005 в місті Києві на Майдані Незалежності були порушені виборчі права чи охоронювані законом інтереси Янковець І.В. щодо участі у виборчому процесі.

З таких же підстав відмовлено у задоволенні позову Княжицького М.Л. до Центральної виборчої комісії про визнання незаконною і скасування постано-

ви Центральної виборчої комісії в частині здійснення реєстрації кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку політичної партії «Трудова Україна», та зобов'язання вчинити певні дії у справі № А-14/06.

Позивач посилався на те, що рішення Центральної виборчої комісії порушує його виборчі права, а саме право на формування волі виборця, оскільки позивач мав бажання вільно формувати свою волю щодо віддання свого голосу на виборах народних депутатів України 26.03.2006 за кандидатів у депутати, включених до виборчого списку політичної партії «Трудова Україна», а також порушує його виборчі права, визначені статтями 2, 6 Закону про вибори народних депутатів України внаслідок ознак обману, що містяться в оскаржуваній постанові відповідача.

Позиція судів першої та апеляційної інстанції у цій справі полягала в наступному.

Згідно з частиною другою статті 10 Закону про вибори народних депутатів України кандидатів у депутати може висувати партія, яка зареєстрована в установленому законом порядку не пізніше ніж за триста шістдесят п'ять днів до дня виборів, або виборчий блок партій за умови, що всі партії, які входять до його складу, зареєстровані не пізніше як за триста шістдесят п'ять днів до дня виборів.

Відповідно до частини першої статті 3 Закону про вибори народних депутатів України вибори депутатів є рівними: громадяни України беруть участь у виборах депутатів України на рівних засадах.

Згідно з частинами першою, другою статті 6 Закону про вибори народних депутатів України вибори депутатів є вільними. Громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється.

Таким чином, адміністративні суди першої та апеляційної інстанції дійшли висновку, що постанова Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку політичної партії «Трудова Україна», не перешкоджає вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця Княжицького М.Л., а відтак він є неналежним суб'єктом звернення зі скаргою.

У судовій практиці мали місце випадки звернення до суду із позовними вимогами, в яких предметом позову була вимога зобов'язати Центральну виборчу комісію розглянути скаргу на її ж постанову. Як показує практика, суди відмовляли у задоволенні таких позовних вимог, оскільки відповідно до частини четвертої статті 116 Закону про вибори народних депутатів України Центральна виборча комісія є неналежним суб'єктом розгляду скарги на постанову Центральної виборчої комісії. Прикладом може бути справа № А-54/06 за позовом політичної партії «Всеукраїнська політична партія — Екологія та соціальний захист» до Центральної виборчої комісії про визнання бездіяльності такою, що не відповідає вимогам законодавства України, та зобов'язання вчинити дії.

Особливості предмета оскарження у справах, що виникають з виборчого процесу

З аналізу статистичної звітності вбачається, що найчисленнішу категорію досліджуваних справ складають справи, в яких суб'єктами виборчого процесу оскаржувалися рішення Центральної виборчої комісії. Як показує практика, 78% рішень зазначеної категорії справ Вищим адміністративним судом України залишено без змін.

Найчастіше оскаржувалися рішення Центральної виборчої комісії у зв'язку з відмовою в реєстрації кандидата (кандидатів) в депутати. Окрім того, оскаржувалися рішення, пов'язані із проведенням жеребкування стосовно визначення номерів розміщення політичних партій, виборчих блоків політичних партій у виборчому бюлетені; про затвердження роз'яснення Центральної виборчої комісії від 30.03.2006 щодо порядку встановлення результатів виборів депутатів місцевих рад у багатомандатному виборчому окрузі.

При цьому скарги посилалися на неправильне застосування судами норм матеріального права стосовно визначення повноважень Центральної виборчої комісії при прийнятті оскаржуваних рішень.

Підставою для відмови Центральної виборчої комісії у реєстрації кандидата в депутати у більшості випадків була відсутність або неналежне оформлення документів, необхідних для їх реєстрації. У судовій практиці мало місце оскарження рішення Центральної виборчої комісії про відмову в реєстрації кандидата у депутати у зв'язку з припиненням громадянства України кандидата у депутати.

При вирішенні цієї категорії справ позиція судів полягала у наступному.

Порядок висування і реєстрації кандидатів у депутати визначені статтями 55 — 64 Закону про вибори народних депутатів України.

Умови щодо їх реєстрації визначені статтею 58 Закону про вибори народних депутатів України, якою визначений вичерпний перелік документів, що подаються для реєстрації кандидатів у народні депутати України.

Згідно з частиною першою цієї статті Центральна виборча комісія реєструє кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії (блоку), за умови отримання нею таких документів:

заяви про реєстрацію кандидатів у депутати, підписаної керівником партії (керівниками партій, що входять до блоку) та скріпленої печаткою партії (печатками партій, що входять до блоку);

копій свідоцтва про реєстрацію партії (партій, що входять до блоку) та її статуту (статутів партій, що входять до блоку), засвідчених безоплатно Міністерством юстиції України після оголошення про початок виборчого процесу;

рішень з'їздів (зборів, конференцій) партій про утворення виборчого блоку та витягів з протоколів з'їздів (зборів, конференцій) про утворення виборчого блоку, засвідчених підписами керівників партій, що входять до блоку, та скріплених печатками цих партій (у разі висування кандидатів у депутати блоком);

угоди про утворення виборчого блоку (у разі висування кандидатів у депутати блоком);

витягу з протоколу з'їзду (зборів, конференцій) партії (міжпартійного з'їзду (зборів, конференцій) партій, що входять до блоку) про розгляд питання про висування кандидатів у депутати від партії (блоку), який повинен містити відомості, передбачені частиною сьомою статті 57 цього Закону та бути засвідченим підписом керівника партії (керівників партій, що входять до блоку) і скріпленим печаткою партії (печатками партій, що входять до блоку);

виборчого списку кандидатів у депутати від партії (блоку) за формою, затвердженою Центральною виборчою комісією;

заяв осіб, включених до виборчого списку партії (блоку), про згоду балотуватися кандидатом у депутати від цієї партії (блоку) із зобов'язанням у разі обрання депутатом припинити діяльність чи скласти представницький мандат, які відповідно до Конституції України та законів України несумісні з мандатом народного депутата України, та згоду на оприлюднення біографічних відомостей у зв'язку з участю у виборах, а також із зобов'язанням у разі обрання депутатом протягом місяця після офіційного оприлюднення результатів виборів пере-

дати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права у порядку, встановленому законом;

автобіографій осіб, включених до виборчого списку партії (блоку), обсягом до двох тисяч друкованих знаків, що обов'язково повинні містити: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (в тому числі на виборних посадах), партійність, склад сім'ї, місце проживання із зазначенням часу проживання в Україні, відомості про наявність чи відсутність судимості;

передвиборної програми партії (блоку), викладеної державною мовою, обсягом до семи тисяч восьмисот друкованих знаків;

декларації про майно та доходи кожного кандидата у депутати відповідно до статті 60 цього Закону;

документа про внесення грошової застави відповідно до статті 59 цього Закону;

фотографій осіб, включених до виборчого списку партії (блоку), за розмірами та у кількості, встановленими Центральною виборчою комісією, не пізніше як за сто двадцять днів до дня виборів.

Як показує судова практика, підставою для відмови у реєстрації кандидатів у депутати найчастіше були відсутність у заяві зобов'язання у разі обрання депутатом припинити діяльність чи скласти представницький мандат, які відповідно до Конституції та законів України несумісні з мандатом народного депутата України; відсутність в автобіографії відомостей про громадянство, посаду (заняття), про місце проживання із зазначенням часу проживання в Україні, наявність чи відсутність судимості; розбіжності в зазначенні відомостей про місце проживання, про партійність, про посаду (заняття) та місце роботи, в написанні прізвища у виборчому списку та автобіографії; надання автобіографії, написаної російською мовою; відсутність документа про внесення грошової застави.

У судовій практиці були справи, в яких позивач вимагав скасувати реєстрацію всіх кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку партії (блоку).

З аналізу частини другої статті 64 Закону про вибори народних депутатів України вбачається, що Центральна виборча комісія не пізніше ніж за десять днів до дня виборів приймає рішення про скасування реєстрації всіх кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії (блоку) у випадках:

— якщо внаслідок відмови Центральної виборчої комісії в реєстрації включених до виборчого списку кандидатів у депутати або подальшого скасування реєстрації кандидатів у депутати цією комісією кількість кандидатів у депутати у відповідному виборчому списку партії (блоку) залишилась меншою від мінімальної кількості кандидатів у депутати — 18 осіб (частина четверта статті 62 Закону про вибори народних депутатів України);

— якщо партії, що входять до блоку, після реєстрації їх кандидатів у депутати, прийняли рішення про розпуск виборчого блоку (частина десята статті 63 Закону про вибори народних депутатів України).

У справі № А-75/06 за позовом всеукраїнської партії «Нова Сила» до Центральної виборчої комісії про скасування постанови Центральної виборчої комісії та зобов'язання Центральної виборчої комісії скасувати реєстрацію всіх кандидатів у народні депутати України до Верховної Ради України від всеукраїнської партії «Нова Сила», зареєстрованих Центральною виборчою комісією, судами першої та апеляційної інстанції встановлено, що Центральною виборчою комісією правомірно відмовлено у скасуванні реєстрації всіх кандидатів у

народні депутати України від всеукраїнської партії «Нова Сила», оскільки не було встановлено наявності правових підстав для прийняття такого рішення. Водночас, Центральною виборчою комісією прийнято рішення про звернення до Генеральної прокуратури України для перевірки викладених у позовних за-явах фактів стосовно фальсифікації протоколу шостого позачергового з'їзду цієї партії та порушення положень Статуту щодо організації проведення з'їзду і доданих до них матеріалів та реагування відповідно до законів України.

Прикладом правомірного скасування реєстрації усіх кандидатів в депутати, висунутих партією (блоком), може слугувати справа № А-35/06 за позовом голови партії «Народна влада» Нечипорука В.П. до Центральної виборчої комісії про визнання протиправною та скасування постанови про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку партії «Народна влада», та покладення зобов'язання на Центральну виборчу комісію зареєструвати кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку партії «Народна влада».

Центральною виборчою комісією при перевірці поданих документів 42 кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку партії «Народна влада», було виявлено, що документи 27 кандидатів у народні депутати України не містять необхідних для відповідних документів даних або містять розбіжності між ідентичними даними, зазначеними у виборчому списку та в наданих документах. Належно оформлені на реєстрацію документи 15 кандидатів у народні депутати включені до виборчого списку партії.

Таким чином, Печерський районний суд міста Києва та Вищий адміністративний суд України дійшли висновку, що постановою Центральної виборчої комісії правомірно відмовлено в реєстрації кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку партії «Народна влада», у зв'язку з тим, що подані для реєстрації документи 27 кандидатів не відповідають вимогам Закону про вибори народних депутатів України, належно оформлені документи лише 15 кандидатів, кількість яких є меншою від встановленої мінімальної кількості кандидатів у народні депутати.

Як показав аналіз, у судовій практиці мали місце складності із вирішенням питання про право повторного подання партією (блоком) до Центральної виборчої комісії заяви про реєстрацію кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії (блоку), та неоднакова практика суду першої інстанції з цього питання.

У зазначеній вище справі посилання скажника на те, що Центральна виборча комісія не надала строк для виправлення недоліків і повторного подання документів для реєстрації, судами визнано необґрунтованим, оскільки статтями 58, 61, 62 Закону про вибори народних депутатів України не передбачено, що помилки і неточності в документах кандидатів у депутати, виявлені Центральною виборчою комісією, підлягають виправленню в період прийняття рішення про реєстрацію. Також не передбачено, що Центральна виборча комісія при виявленні відсутності чи неналежного оформлення документів кандидатів у народні депутати надає суб'єкту виборчого процесу — партії (блоку) строк для виправлення таких недоліків.

Згідно з вимогами частини третьої статті 62 Закону про вибори народних депутатів України відмова в реєстрації кандидатів у депутати, включених до виборчому списку партії (блоку), через невідповідне оформлення поданих партією (блоком) документів не виключає повторного подання партією (блоком) до Центральної виборчої комісії заяви про реєстрацію кандидатів у депутати з виправленими документами в строк не пізніше ніж за сімдесят п'ять днів до дня виборів.

Однак партія «Народна влада» своїм правом повторного подання до Центральної виборчої комісії у встановлений законом строк заяви з виправленими документами кандидатів у депутати не скористалася, а на час розгляду справи в суді першої інстанції цей строк сплинув.

Іншою була позиція суду першої інстанції у справі № А-36/06 за позовом Боклаганич Н.А. до Центральної виборчої комісії про скасування постанови та зобов'язання розглянути по суті заяву про реєстрацію кандидатів у народні депутати України. Печерський районний суд міста Києва, відмовляючи в задоволенні адміністративного позову, виходив з того, що політична партія «Могутня Україна» не мала права повторно звертатися із заявою про реєстрацію кандидатів у народні депутати України. Тому Центральна виборча комісія обгрунтовано залишила без розгляду таку заяву.

З таким висновком не погодився Вищий адміністративний суд України, позиція якого полягала в наступному.

Згідно зі статтею 9 КАС суд при вирішенні справи керується принципом законності, відповідно до якого органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Залишаючи заяву політичної партії «Могутня Україна» без розгляду, Центральна виборча комісія вийшла за межі повноважень, наданих їй законодавством, і прийняла постанову, яка не відповідає принципам законності, а тому підлягає скасуванню.

Однією з підстав для відмови у реєстрації кандидатів у депутати була відсутність документа про внесення грошової застави відповідно до статті 59 Закону про вибори народних депутатів України. Зі змісту зазначеної статті вбачається, що грошова застава становить дві тисячі мінімальних розмірів заробітної плати і вноситься партією (блоком) у безготівковому порядку на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії.

Відсутність документа, що підтверджував здійснення платежу на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії як грошової застави, стало підставою для відмови у задоволенні позову, а в подальшому — для відмови в задоволенні апеляційної скарги у справі № А-32/06 за позовом Грабара М.Ф. до Центральної виборчої комісії про скасування постанови Центральної виборчої комісії та зобов'язання Центральної виборчої комісії розглянути по суті заяву про реєстрацію кандидатів у народні депутати і негайно зареєструвати його кандидатом у народні депутати України за виборчим списком від політичної партії «Могутня Україна».

При цьому Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, відповідно до якого у разі відмови в реєстрації кандидатів у депутати з підстав відсутності документів, передбачених частиною першою статті 58 Закону про вибори народних депутатів України, повторне подання партією (блоком) заяви про реєстрацію кандидатів у депутати цим Законом не передбачається. Аналогічним чином вирішено справи № А-28/06 за позовом Ковальчук М.В., Казановської Л.Л. та політичної партії «Могутня Україна» до Центральної виборчої комісії про визнання її постанови протиправною; А-29/06 за позовом Голови Партії Реабілітації Народу України Черниша Г.С. про скасування постанов Центральної виборчої комісії, прийнятих за результатами розгляду заяв Партії Реабілітації Народу України про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, внесених до виборчого списку партії, та зобов'язання зареєструвати усіх кандидатів у народні депутати України, внесених до виборчого списку партії.

Підставою для відмови у реєстрації кандидатів у депутати була й відсутність заяви про згоду балотуватися кандидатом у народні депутати на день подання заяви про реєстрацію кандидатів у народні депутати від партії (блоку).

Згідно з частиною третьою статті 61 Закону про вибори народних депутатів України особа, включена партією (блоком) до виборчого списку кандидатів у народні депутати України, яка на день подання заяви партії (блоку) про реєстрацію кандидатів у депутати до Центральної виборчої комісії не подала заяви про згоду балотуватися кандидатом у депутати від цієї партії (блоку), вважається виключеною з виборчого списку партії (блоку) з дня подання заяви партії (блоку) відповідно до пункту 1 частини першої статті 58 цього Закону. Заява такої особи про згоду балотуватися, подана після подання партією (блоком) зазначеної заяви про реєстрацію кандидатів у депутати, не приймається. Такого висновку дійшли Печерський суд міста Києва та Вищий адміністративний суд України у справі № А-31/06 за позовом політичної партії «Селянська партія України» до Центральної виборчої комісії про визнання рішень, дій та бездіяльності неправомірними.

Відповідно до частини першої статті 9 Закону про вибори народних депутатів України депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

При вирішенні справи № А-04/06 за позовом Лазаренка П.І та Блоку Лазаренка політичних партій Всеукраїнське об'єднання «Громада», «Соціал-демократичний союз», Соціал-демократична партія України про визнання незаконною постанови Центральної виборчої комісії в частині відмови в реєстрації Лазаренка П.І. кандидатом у народні депутати України та зобов'язання Центральної виборчої комісії вчинити певні дії суди першої та апеляційної інстанції висловили наступну позицію.

Виниклі між сторонами правовідносини врегульовані Законом про вибори народних депутатів України.

Згідно з частиною другою статті 9 зазначеного Закону проживання в Україні означає:

- 1) проживання на території в межах державного кордону України;
- 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України;
- 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України, в дипломатичних та інших офіційних представництвах і консульських установах України, міжнародних організаціях та їх органах;
- 4) перебування на полярних станціях України;
- 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України.

Пунктами 2 — 5 частини другої статті 9 цього Закону передбачено вичерпний перелік, коли фізична відсутність особи на території в межах державного кордону України визнається проживанням в Україні.

Та обставина, що кандидат в народні депутати зареєстрований (прописаний) в м. Києві, не є доказом факту його постійного проживання в Україні протягом останніх п'яти років, якщо в подальшому визнано, що фактично особа проживає за межами України.

Також не є доказом факту постійного проживання кандидата в народні депутати в Україні протягом останніх п'яти років та обставина, що останній був народним депутатом України і що його трудова книжка знаходиться у Верховній Раді України, оскільки питання ведення обліку, зберігання і видачі трудових книжок регулюються трудовим законодавством України і не відносяться до встановлення факту проживання в Україні для визначення права бути обраним народним депутатом України.

Наведені в апеляційній скарзі доводи представників позивачів щодо того, що судом першої інстанції при вирішенні даного спору не було враховано рішення Європейського Суду по справі «Мельниченко проти України», визнано судами необґрунтованими, оскільки, розглядаючи зазначену справу, Європейський Суд з прав людини дійшов висновку, що Центральна виборча комісія, вирішуючи питання щодо реєстрації Мельниченка кандидатом у народні депутати, «зобов'язана була взяти до уваги особливу ситуацію» конкретного кандидата.

Застосовуючи практику Європейського Суду з прав людини, колегія суддів Вишого адміністративного суду України дійшла висновку, що при вирішенні питання про реєстрацію Лазаренка П.І. кандидатом у народні депутати у Центральній виборчій комісії не було підстав вважати, що його особиста безпека і недоторканність були під загрозою, він незаконно обмежувався у реалізації своїх конституційних прав в Україні, через що він вимушений був виїхати за кордон.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 23 Закону про вибори депутатів Центральної виборчої комісії приймає обов'язкові для використання в роботі виборчих комісій роз'яснення з питань застосування цього Закону.

Відповідно до пунктів 4 та 5 статті 17 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» комісія забезпечує однакове застосування законодавства України про вибори і референдуми на всій території України; здійснює консультативно-методичне забезпечення діяльності виборчих комісій та комісій з референдумів, приймає обов'язкові для використання в роботі виборчих комісій та комісій з референдумів роз'яснення і рекомендації з питань застосування законодавства про вибори і референдуми. Так, 30.03.2006 Центральна виборча комісія своєю постановою № 1126 затвердила роз'яснення з питань застосування Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» щодо порядку встановлення результатів виборів депутатів місцевих рад у багатомандатному виборчому окрузі.

Три адміністративних справи (№ № А-78/06, А-79/06, А-81/06) стосувалися визнання протиправним абзацу третього частини першої додатку до постанови Центральної виборчої комісії від 30.03.2006 № 1126 «Про роз'яснення з питань застосування Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» щодо порядку встановлення результатів виборів депутатів місцевих рад у багатомандатному виборчому окрузі». Позивачі вважали, що зазначене роз'яснення прийняте з перевищенням повноважень, наданих відповідачу Законом України «Про Центральну виборчу комісію», та суперечать Закону про вибори депутатів.

При розгляді цих справ суди дійшли висновку, відповідно до якого Методика встановлення результатів виборів депутатів місцевих рад у багатомандатному виборчому окрузі не суперечить вимогам Закону України «Про Центральну виборчу комісію», Закону про вибори депутатів. Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, включає в себе: кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними; кількість голосів виборців, поданих за кожен виборчий список місцевої організації партії (блоку); кількість виборців, які не підтримали жодного з виборчих списків місцевих організацій партій (блоків). Отже, роз'яснення Центральної виборчої комісії, дане в абзаці третьому пункту першого додатку до оскаржуваної постанови, не можна визнати неправомірним.

Аналіз причин оскарження дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії свідчить про те, що предметом позовних вимог було зобов'язання членів Центральної виборчої комісії утримуватися від висловлювань, які мають ознаки передвиборної агітації, вчинення дій, зокрема надання представнику партії до початку засідання Центральної виборчої комісії проектів постанов Центральної виборчої комісії тощо.

Відповідно до положень частини першої статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод та частин першої, другої статті 34 Конституції України кожен громадянин, у тому числі і посадова особа, має право на свободу вираження власних поглядів. Таке право може бути обмежене лише у випадках, передбачених законом, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі та інше.

У частині першій статті 66 Закону про вибори народних депутатів України зазначено, що передвиборна агітація — це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу.

Відсутність спеціальної мети щодо спонукання виборців голосувати «проти» партії (блоку) виключають наявність в цих діях ознак передвиборної агітації. До такого висновку дійшли суди першої та апеляційної інстанції у справі № А-71/06 за позовом всеукраїнської партії «Нова Сила» до Голови Центральної виборчої комісії Давидовича Я.В. про визнання неправомірними дій.

Відповідно до частини чотирнадцятої статті 72 Закону про вибори народних депутатів України представник партії (блоку) у Центральній виборчій комісії має право, зокрема, отримувати до початку засідання порядок денний та матеріали щодо питань порядку денного, які містять документи, на підставі яких приймається відповідне рішення на засіданні Центральної виборчої комісії. На підставі цих матеріалів член Центральної виборчої комісії готує доповідь, проект постанови, які заслуховуються на засіданні Центральної виборчої комісії.

Слід зазначити, що ні Законом про вибори народних депутатів України, ні Законом України «Про Центральну виборчу комісію» не передбачено, що представники політичних партій мають право до початку засідання Центральної виборчої комісії отримувати проекти постанов Центральної виборчої комісії.

Таким чином, проекти постанов Центральної виборчої комісії не відносяться до тих матеріалів щодо порядку денного, право на отримання яких до початку засідання Центральної виборчої комісії має представник партії.

За таких обставин правильним є висновок судів, що вимога позивача про надання йому до початку засідання Центральної виборчої комісії проектів постанов Центральної виборчої комісії є безпідставною.

Згідно з пунктом 1 частини чотирнадцятої статті 72 Закону про вибори народних депутатів України представник партії (блоку) у Центральній виборчій комісії має право на засіданнях Центральної виборчої комісії під час обговорення питань, пов'язаних із виборами депутатів, брати участь у їх обговоренні з правом дорадчого голосу.

Чинним законодавством не встановлено, що на засіданні Центральної виборчої комісії головуючий зобов'язаний надавати представнику політичної партії в Центральній виборчій комісії час для виступів з політичними заявами, деклараціями тощо.

Відповідно до частини шостої статті 11 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» та Регламенту Центральної виборчої комісії комісія може прийняти вмотивоване рішення про позбавлення осіб, що мають право бути присутніми на її засіданні, права участі в засіданні комісії, якщо вони перешкоджають його проведенню.

Згідно з матеріалами справи № А-38/06 за позовом представника партії Народний Рух України за єдність Макара І.І. до Центральної виборчої комісії на неправомірні дії і покладення зобов'язання на Центральну виборчу комісію вчиняти дії на засіданні комісії він використовував свій виступ для політичних заяв, декларацій, і Центральна виборча комісія правомірно позбавила його права голосу.

Як свідчить аналіз судової практики, мали місце випадки звернення до суду із неналежним предметом оскарження. Зокрема, у справі № А-45/06 за позовом Крижанівського С.В. до Центральної виборчої комісії, третя особа Ліберально-Демократична партія патріотів України, про визнання незаконною і скасування постанови Центральної виборчої комісії представник третьої особи надіслав до Печерського районного суду міста Києва зауваження на журнал судового засідання, посилаючись на те, що в ньому неправильно та неповно відображений хід судового процесу.

Вищий адміністративний суд України висловив позицію, відповідно до якої в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення за наслідками розгляду справ, визначених статтями 172 — 175 КАС, які не передбачають можливості оскарження ухвали суду першої інстанції з процесуальних питань, якими не закінчується провадження в справі, окремо від судових рішень.

Не можуть бути оскарженими до Центральної виборчої комісії рішення чи дії партій (блоків), що стосуються виборчого процесу, але, які відповідно до закону чи статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої організаційної діяльності або його виключної компетенції.

Застосовуючи частину першу статті 113 Закону про вибори народних депутатів України, адміністративні суди у справі № А-12/06 за позовом Княжицького М.Л. до Центральної виборчої комісії про визнання недійсною та скасування постанови про залишення без розгляду скарги позивача на рішення, прийняті на 10-му з'їзді політичної партії «Трудова Україна» щодо висунування кандидатів у народні депутати України, та зобов'язання вчинити певні дії дійшли правильного висновку, що предметом оскарження не можуть бути рішення чи дії партій (блоків), що стосуються виборчого процесу, але які відповідно до закону чи статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої організаційної діяльності або його виключної компетенції.

Варто зазначити, що пункт 4 частини другої статті 17 КАС виключає й можливість розгляду в адміністративних судах справ із таким предметом оскарження.

Висновки

Як показує аналіз судової практики вирішення виборчих справ, суди, в основному, правильно вирішували ці справи, працювали своєчасно та прозоро.

Поодинокі випадки неоднакового вирішення справ були пов'язані із нестабільністю, суперечностями та прогалинами у нормативному регулюванні виборчих правовідносин.

Наслідком неврегульованості між законодавчими актами, відсутності роз'яснень з приводу застосування виборчого законодавства, яке набрало чинності напередодні виборчої кампанії, було те, що учасники виборчого процесу направляли позовні заяви до адміністративних судів різних інстанцій з порушенням підсудності; із предметом, який не підлягає оскарженню; з пропуском встановлених КАС строків звернення із позовною заявою та оскарження в апеляційному порядку судового рішення, а також оскаржували судові рішення в касаційному порядку, що КАС не передбачено.

Недостатня обізнаність суб'єктів виборчого процесу із новелами виборчого законодавства та процесуального законодавства, що регулювало порядок розгляду виборчих справ, призводило до затягування вирішення спорів.

Таким чином, виборче законодавство потребує удосконалення з урахуванням досвіду виборчої кампанії 2006 року. Нововведення мають бути завчасними та системними і служити підґрунтям для проведення демократичних, чесних та прозорих виборів.

1.2 Довідка про вивчення та узагальнення судової практики Вищого адміністративного суду України про відшкодування податку на додану вартість з державного бюджету

Податок на додану вартість як один із головних податків, на якому базується податкова система України, є предметом широких дискусій щодо доцільності його застосування та наслідків справляння для економічного розвитку і бюджету країни.

Як свідчить податкова практика, попередньо запроваджені механізми адміністрування податку на додану вартість були неефективними. Наслідком цього стало щорічне поступове зменшення надходження коштів податку на додану вартість до бюджету. Водночас утворилася значна заборгованість бюджету перед платниками податку.

Актуальною є проблема справляння та відшкодування з бюджету податку на додану вартість і у судовій практиці. Недосконалість та постійні зміни податкового законодавства обумовлюють існування неоднакової практики вирішення судами різних інстанцій справ за позовами платників податків.

З метою аналізу практики розгляду справ, пов'язаних із відшкодуванням податку на додану вартість з бюджету, з метою усунення недоліків в роботі судів при розгляді таких справ, однакового застосування норм матеріального і процесуального права та на виконання звернення Президента України від 24.05.2006 № 1-1/529, плану роботи Вищого адміністративного суду України на II півріччя 2006 року Управлінням законодавства та узагальнення судової практики здійснено вивчення на узагальнення судової практики Вищого адміністративного суду України та Верховного Суду України у справах зазначеної категорії.

З набранням чинності Кодексом адміністративного судочинства України (далі — КАС) у судовій практиці Вищого адміністративного суду України виникла проблема із визначенням підвідомчості справ зазначеної категорії, зокрема спори у справах, що виникали за участі органів державної податкової служби, визнавалися такими, що не могли бути розглянутими в порядку адміністративного судочинства, оскільки був відсутній публічно-правовий спір.

Визначальною при вирішенні цієї проблеми стала позиція Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, яка полягає в наступному.

Відповідно до частини першої статті 2 КАС завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

У розумінні пункту 1 частини першої статті 3 КАС справа адміністративної юрисдикції (адміністративна справа) — це публічно-правовий спір, у якому хоча б однією із сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» наведено у пункті 7 частини першої статті 3 КАС, відповідно до якого — це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Із системного аналізу частини другої статті 2 КАС, пункту 1 частини першої статті 17 КАС випливає, що компетенція адміністративних судів поширю-

ється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

Таким чином, спір є публічно-правовим і підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства у випадку, коли він виникає з публічно-правових відносин за участю суб'єкта владних повноважень при здійсненні ним владних управлінських функцій щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» Державна податкова адміністрація України, державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, державні податкові інспекції у районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, міжрайонні та об'єднані державні податкові інспекції є органами виконавчої влади.

Виходячи із аналізу статті 10 Закону України «Про державну податкову службу в Україні», підпункту 7.7.5 пункту 7.7 статті 7 Закону України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 № 168/97-ВР (далі — Закон) органи державної податкової служби уповноважені здійснювати контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податку на додану вартість та надавати висновки про суми цього податку, які підлягають відшкодуванню з бюджету.

Отже, органи державної податкової служби є суб'єктом владних повноважень, який у правовідносинах, пов'язаних із відшкодуванням з бюджету податку на додану вартість, реалізує надані йому владні управлінські функції, а тому спори за участю цих органів є публічно-правовими і відносяться до юрисдикції адміністративних судів.

Усталеною є судова практика стосовно визначення правового статусу Державного казначейства України та його територіальних відділень у досліджуваній категорії справ.

Відповідно до вимог пунктів 1, 4 Положення про Державне казначейство України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 № 1232, Типового положення про Головне управління Державного казначейства України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 04.04.2006 № 332 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.04.2006 за № 454/12328, територіальні органи Державного казначейства України, яке є урядовим органом державного управління, повертають кошти, помилково або надмірно зараховані до бюджету, за поданням органів стягнення, яким відповідно до законодавства надано право стягнення до бюджетів податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших надходжень.

Таким поданням органу стягнення у розумінні абзацу 2 підпункту 7.7.5, підпункту 7.7.6 пункту 7.7 статті 7 Закону є висновок податкового органу із зазначенням суми, що підлягає відшкодуванню з бюджету.

Таким чином, аналіз судової практики засвідчує, що позивачами у справах про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість є суб'єкти господарювання — платники податку на додану вартість. Відповідачами у зазначеній категорії справ виступають органи державної податкової служби за місцем обліку платника податку та органи Державного казначейства, які безпосередньо перераховують суми відшкодування з бюджетного рахунку.

При розгляді справ зазначеної категорії суди керуються приписами Закону, який з моменту набрання чинності близько 130 разів зазнавав змін та доповнень.

Виходячи із припису пункту 1.8 статті 1 Закону, бюджетне відшкодування — це сума, що підлягає поверненню платнику податку з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку у випадках, визначених цим Законом.

Порядок визначення суми податку, що підлягає сплаті до бюджету або відшкодуванню з бюджету, та строки розрахунків з бюджетом визначено пунктом 7.7 статті 7 Закону.

Як свідчить практика, при розгляді досліджуваної категорії справ зазначена норма застосовувалася в редакції, чинній до 01.06.2005, тобто до набрання чинності пунктом 7.7 статті 7 Закону (крім підпункту 7.7.8 цього пункту, який набрав чинності з 1 січня 2006 року), викладеним із змінами, внесеними згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.2005 № 2505-IV.

Із аналізу пункту 7.7 статті 7 Закону в редакції, чинній до 01.06.2005, вбачається, що алгоритм бюджетного відшкодування був наступним.

Відшкодуванню з бюджету підлягали суми податку на додану вартість, які визначалися як різниця між загальною сумою податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з будь-яким продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду, та сумою податкового кредиту звітного періоду (підпункт 7.7.1 пункту 7.7 статті 7 Закону).

У разі коли за результатами звітного періоду сума податку на додану вартість мала від'ємне значення, то вона підлягала відшкодуванню платнику податку з Державного бюджету України протягом місяця, наступного після подачі декларації (підпункт 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону).

При цьому підставою для отримання відшкодування були дані тільки податкової декларації за звітний період.

За бажанням платника податку сума бюджетного відшкодування могла бути повністю або частково зарахована в рахунок платежів з цього податку. Таке рішення платника податку відображалось в податковій декларації.

Відшкодування здійснювалося шляхом перерахування відповідних грошових сум з бюджетного рахунку на рахунок платника податку в установі банку, що його обслуговував, або шляхом видачі касначейського чека, який приймався до негайної оплати (погашення) будь-якими банківськими установами.

Здійснення відшкодування шляхом зменшення платежів по інших податках, зборах (обов'язкових платежах) не дозволялося.

З 1 червня 2005 року суттєво змінено механізм справляння та відшкодування податку на додану вартість. Зазначені зміни були спрямовані на розширення бази оподаткування та подолання негативних тенденцій, які призвели до виникнення значного розміру бюджетного відшкодування перед платниками податку.

Порядок відшкодування податку на додану вартість став однаковий для всіх платників податку за винятком осіб, визначених у підпункті 7.7.11 пункту 7.7 статті 7 Закону, які не мають права на відшкодування податку з бюджету.

Сутність механізму відшкодування податку на додану вартість полягає у тому, що за підсумками періоду (першого), в якому виникло від'ємне значення, платник податку бюджетного відшкодування не одержує. Сума такого від'ємного значення у цьому періоді враховується у зменшення суми податкового боргу з цього податку, що виник за попередні податкові періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого відповідно до закону), а при його відсутності — зараховується до складу податкового кредиту наступного (другого) податкового періоду (підпункт 7.7.1 пункту 7.7 статті 7 Закону).

Платник податку набуває права на бюджетне відшкодування лише у випадку, визначеному підпунктом 7.7.2 пункту 7.7 статті 7 Закону, коли за підсумками нас-

тупного (другого) звітного періоду від'ємне значення податку на додану вартість залишається. Однак відшкодуванню підлягає лише та частина від'ємного значення, яка дорівнює сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів (послуг) у попередньому (першому) податковому періоді постачальникам таких товарів (послуг). Інша частина від'ємного значення, що не потрапила під бюджетне відшкодування, включається до податкового кредиту наступного (третього) податкового періоду.

Таким чином, механізм бюджетного відшкодування податку на додану вартість за умови, якщо у першому та другому податкових періодах у платника податку є від'ємне значення суми податку, що підлягає бюджетному відшкодуванню, і при цьому відсутній податковий борг, має наступний вигляд.

Мал. 1. Механізм бюджетного відшкодування податку на додану вартість

Виняток із загального правила відшкодування податку на додану вартість складають підприємства суднобудівної та літакобудівної галузей, які одержують бюджетне відшкодування за підсумками першого періоду, в якому виникло від'ємне значення.

Платник податку, який має право на одержання бюджетного відшкодування та прийняв рішення про повернення повної суми бюджетного відшкодування, подає відповідному податковому органу податкову декларацію та заяву про повернення цієї суми бюджетного відшкодування, яка відображається у податковій декларації.

До декларації додаються розрахунок суми бюджетного відшкодування, копії погашених податкових векселів (податкових розписок) у разі їх наявності та оригіналів п'ятих основних аркушів (примірників декларанта) вантажних митних декларацій у разі наявності експортних операцій (підпункт 7.7.4 пункту 7.7 статті 7 Закону).

Відповідно до підпунктів 7.7.5 та 7.7.6 пункту 7.7 статті 7 Закону протягом 30 днів, наступних за днем отримання податкової декларації, податковий орган проводить документальну невиїзну перевірку (камеральну) заявлених у ній даних. За наявності достатніх підстав вважати, що розрахунок суми бюджетного

відшкодування було зроблено з порушенням норм податкового законодавства, податковий орган має право протягом такого ж строку провести позапланову виїзну перевірку (документальну) платника для визначення достовірності нарахування такого бюджетного відшкодування.

Податковий орган зобов'язаний у п'ятиденний термін після закінчення перевірки надати органу державного казначейства висновок із зазначенням суми, що підлягає відшкодуванню з бюджету.

На підставі отриманого висновку відповідного податкового органу орган державного казначейства надає платнику податку зазначену у ній суму бюджетного відшкодування шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунку на поточний банківський рахунок платника податку в обслуговуючому банку протягом п'яти операційних днів після отримання висновку податкового органу.

Питання застосування норм законодавства, що визначають строки здійснення бюджетного відшкодування

При вирішенні цієї категорії справ судам слід враховувати, що бюджетне відшкодування має здійснюватися у строки, встановлені Законом.

Виходячи із системного аналізу підпунктів 7.7.5, 7.7.6 пункту 7.7 статті 7 Закону, можна дійти висновку, що право у платника податку на бюджетне відшкодування виникає через 40 днів після отримання декларації податковим органом.

Аналіз розглянутих справ показав, що у касаційних скаргах органи державної податкової служби посилаються на внутрішні документи, розроблені та затверджені державною податковою службою, які іноді позначаються як документи для службового користування. Зміст цих документів зводиться до того, що наказами та розпорядженнями Державної податкової адміністрації України (накази «Щодо здійснення ефективного контролю за правомірністю відшкодування з бюджету сум ПДВ» від 12.11.2002 № 538/ДСК, «Щодо здійснення ефективного контролю за правомірністю відшкодування з бюджету сум податку на додану вартість юридичними особами» від 24.04.2003 № 196/ДСК) рекомендується не надавати довідок органам Державного казначейства для проведення відшкодування без проведення зустрічних перевірок платників податків, з якими вступав у взаємовідносини суб'єкт, що вимагає відшкодування. Такі посилання є необґрунтованими і, як правило, суди при вирішенні спорів застосовують безпосередньо норми Закону, посилаючись на те, що, по-перше, зазначені накази не зареєстровані в Міністерстві юстиції України; по-друге, податковим органам надано право здійснювати зустрічні перевірки, але не проведення їх та відсутність висновків за ними не змінює порядок відшкодування податку на додану вартість, встановленого Законом. Зокрема, у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Львів-Нафта» до Державної податкової інспекції у Галицькому районі м. Львова, відділення Державного казначейства у Галицькому районі м. Львова про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість колегія суддів Вищого адміністративного суду України зазначила:

Відповідно до статті 19 Конституції України державні органи повинні діяти тільки на підставах і в межах повноважень та у спосіб, які передбачені Конституцією та законами України.

Статтею 2 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» на органи державної податкової служби покладено обов'язки щодо здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, до якого відноситься і Закон України «Про податок на додану вартість».

До компетенції державних податкових інспекцій законодавцем віднесено забезпечення обліку платників податків, контроль за своєчасністю подання платниками податків бухгалтерських звітів і балансів, податкових декларацій,

розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням податків, функцій щодо перевірки достовірності цих документів стосовно правильності визначення об'єктів оподаткування і обчислення податків (статті 10, 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні»).

За змістом зазначених норм проведення зустрічних перевірок є обов'язком податкових органів, однак законодавець не ставить відшкодування податку на додану вартість в залежність від проведення податковими органами перевірок, а призначення податковим органом перевірки платника податку не може продовжити визначений законом термін відшкодування з Державного бюджету України податку на додану вартість.

Проблемні питання визначення підстав на відшкодування податку на додану вартість з Державного бюджету України

Аналіз судової практики засвідчує про непоодинокі випадки різного застосування окремих норм матеріального права, які регулюють бюджетне відшкодування податку на додану вартість. Насамперед це зумовлено труднощами у застосуванні податкового законодавства, яке часто зазнає змін і доповнень, а також містить нечіткі формулювання окремих положень, що призводить до різного їх тлумачення.

Зокрема, судова практика містить приклади різного застосування пункту 7.7 статті 7 Закону. Проблеми виникають при визначенні підстав для виникнення у платника податку права на бюджетне відшкодування. Так, в одних випадках Вищий адміністративний суд України робить висновок, відповідно до якого положення законодавства, яке регулює відшкодування податку на додану вартість з Державного бюджету, не ставлять права платника податку на отримання відшкодування йому податку на додану вартість в залежність від наявності будь-яких обставин, окрім правомірності цього відшкодування та відповідності даних податкової декларації платника податку вимогам податкового законодавства.

В інших випадках має місце позиція, відповідно до якої Вищий адміністративний суд України вважає, що право платника податку на відшкодування податку на додану вартість з Державного бюджету України виникає лише при фактичному надходженні цього податку до бюджету від платника податку — продавця, а не з самого факту здійснення відповідної операції та сплати покупцем податку в ціні товару.

Прикладом неоднозначного визначення судами підстав для виникнення права на бюджетне відшкодування є справа за позовом спільного українсько-англійського підприємства у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю «Панком-юн» до Спеціалізованої Державної податкової інспекції у Приморському районі м. Одеси та Управління Державного казначейства в Одеській області про стягнення з Державного бюджету України заборгованості з податку на додану вартість на підставі податкових декларацій за грудень 2003 року, січень — грудень 2004 року.

Скасовуючи рішення судів попередніх інстанцій, Вищий адміністративний суд України дійшов висновку про помилковість їх позиції стосовно відсутності підстав для задоволення позову через відсутність доказів сплати продавцями податку на додану вартість до бюджету. Помилковість цієї позиції, на думку судової колегії Вищого адміністративного суду України, підтверджується приписом підпункту 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону (в редакції, що діяла на момент розгляду справи — 12.07.2005), згідно з яким тільки дані податкової декларації за відповідний період є підставою для отримання відшкодування. Таким чином, законодавством чітко визначені засоби доказування, якими за законом підтверджується право на отримання бюджетного відшкодування і це право не може підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування.

Підпункт 7.7.5 пункту 7.7 статті 7 Закону встановлює, що у випадках, коли сума бюджетних надходжень від податку на додану вартість відповідного періоду не покриває суму податків, що має бути відшкодована з бюджету, для такого бюджетного відшкодування використовуються доходи з інших джерел. Таким чином, законодавством передбачається можливість відшкодування сум податку на додану вартість з бюджету в разі, коли суми бюджетних надходжень з податку на додану вартість менші за суми відшкодування податку на додану вартість. Вказана норма спростовує висновки, зазначені в судових рішеннях щодо встановлення законодавцем прямого взаємозв'язку між сплатою (надходженням) до бюджету податку на додану вартість та його відшкодування з бюджету.

Висновок суду першої інстанції, підтверджений апеляційним судом, про те, що обов'язковою підставою для включення сум до податкового кредиту з податку на додану вартість є сплата цих сум до Державного бюджету України, Вищим адміністративним судом України також визнано помилковим, оскільки пункт 7.5 статті 7 Закону, який визначає дату виникнення прав платника податку на податковий кредит, не встановлює кореляції між моментом виникнення права на податковий кредит та моментом оплати в бюджет податку на додану вартість.

Зазначена ухвала була оскаржена за винятковими обставинами до Верховного Суду України, який ухвалою від 11.04.2006 відмовив у допуску касаційної скарги до провадження за винятковими обставинами. Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про відсутність необхідності перегляду судових рішень у справі за винятковими обставинами.

Натомість, у справі за позовом державного дочірнього підприємства «Ділове співробітництво» до Лугинської міжрайонної державної податкової інспекції у Житомирській області та Управління Державного казначейства в Житомирській області про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість позиція Вищого адміністративного суду України була іншою і обґрунтована наступним.

Згідно з підпунктом 7.7.5 пункту 7.7 статті 7 Закону суми податку на додану вартість зараховуються до Державного бюджету України, а зараховані суми використовуються у першу чергу для бюджетного відшкодування податку на додану вартість згідно з цим Законом.

Тобто, законодавцем чітко передбачено, що однією з обов'язкових підстав включення сум до податкового кредиту з податку на додану вартість є фактичне надходження цих сум до Державного бюджету України.

Висновок про те, що відшкодуванню підлягають лише суми, які були сплачені до бюджету, впливає із самої суті поняття податку, його основної функції — формування доходів Державного бюджету України (пункт 19 статті 1, стаття 9 Бюджетного кодексу України), а також з поняття платника податку як особи, яка згідно з пунктом 1.3 статті 3 Закону зобов'язана здійснювати утримання та внесення до бюджету податку, що сплачується покупцем.

Законом встановлений прямий взаємозв'язок між сплатою, надходженням до бюджету податку на додану вартість та відшкодуванням такого податку. При цьому зазначені етапи нерозривно пов'язані між собою: сплата податку, а потім включення відповідних сум до податкового кредиту з податку на додану вартість та відшкодування податку на додану вартість за рахунок коштів, що були сплачені у вигляді цього податку.

Таким чином, на думку Вищого адміністративного суду України, за змістом Закону право на відшкодування виникає лише при фактичній надмірній сплаті податку на додану вартість, а не з самого факту існування зобов'язання по сплаті податку на додану вартість в ціні товару.

Аналогічного висновку дійшла колегія Вищого адміністративного суду України у справі за позовом приватного підприємства виробничо-комерційної

компанії «Укراгропромторг» до Державної податкової інспекції у місті Полтава, відділення Державного казначейства у місті Полтава про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість.

Такі висновки Вишого адміністративного суду України відповідають позиції Судової палати в господарських справах Верховного Суду України, висловленої у справах за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Кийон» до Державної податкової інспекції у Шевченківському районі м. Києва, відділення Державного казначейства у Шевченківському районі м. Києва про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, визнання недійсним податкового повідомлення-рішення, за позовом акціонерного товариства закритого типу «Дельта-Транст» до Державної податкової інспекції у Шевченківському районі м. Львова та відділу Державного казначейства у Шевченківському районі м. Львова про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень та відшкодування з Державного бюджету України податку на додану вартість. З метою забезпечення однакової та правильної практики при вирішенні справ про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість зазначена постанова відповідно до листа Верховного Суду України від 18.04.2005 № 3.1-2005 була доведена до відома суддів господарських суддів.

Факт надмірної фактичної сплати податку підлягає встановленню в судовому процесі як юридичний факт, з яким Закон пов'язує виникнення права платника податку на отримання бюджетного відшкодування

Законодавче визначення бюджетного відшкодування як суми, що підлягає поверненню платнику податку з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку у випадках, визначених цим Законом, пов'язане із сплаченими платником сумами податку. Таке відповідає загальному поняттю відшкодування як компенсації понесених витрат, заподіяних майнових збитків.

Як показує аналіз, у судовій практиці існує позиція, відповідно до якої термін «сплата податку» вживається в розумінні сплати податку покупцем у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг). Такий висновок зроблено з аналізу пункту 1.3 статті 1, підпунктів 7.4.1 — 7.4.4 пункту 7.4 статті 7 Закону в редакції, що діяла до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України» від 03.06.2005 № 2642-IV. Так, пункт 1.3 статті 1 Закону, даючи визначення платника податку як особи, яка зобов'язана утримати та внести до бюджету податок, при цьому визначає, що податок сплачується покупцем або особою, яка ввозить (пересилає) товари на митну територію України.

З огляду на викладене Вищий адміністративний суд України робить висновок про те, що вимога пункту 1.8 статті 1 Закону щодо надмірної сплати податку як необхідної умови бюджетного відшкодування стосується платника, який згідно із цим Законом поніс фактичні витрати по сплаті податку.

У зв'язку з цим факт надмірної фактичної сплати податку за результатами звітного податкового періоду платником податку, який звернувся до суду з позовом про стягнення бюджетної заборгованості, підлягає встановленню в судовому процесі як юридичний факт, з яким Закон пов'язує виникнення права платника податку на отримання бюджетного відшкодування у визначених ним випадках.

Такого висновку дійшов Вищий адміністративний суд України, переглядаючи судові рішення у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю сільськогосподарського підприємства «Нібулон» до Державної податкової інспекції у м. Миколаєві, відділення Державного казначейства у м. Миколаєві про стягнення бюджетної заборгованості.

При цьому суд касаційної інстанції зазначає, що, задовольняючи позов, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, не встановив, чи сума бюджетного відшкодування була надмірно сплачена пози-

вачем порівняно з його податковими зобов'язаннями за звітний податковий період, а послався лише на дані податкової декларації, що стало підставою для повернення справи на новий розгляд.

Таким чином, при вирішенні цієї категорії спорів потрібно враховувати, що встановлений законом порядок сплати, утримання та внесення до бюджету податку на додану вартість, згідно з яким сплачені покупцем — платником податку суми податку безпосередньо не вносяться до бюджету, а включаються до суми податкових зобов'язань продавця — платника податку, має значення обставина щодо характеру дій продавця як утримувача податку та відповідального за його внесення до бюджету.

З аналогічних підстав (нез'ясування наявності чи відсутності факту надмірної сплати податку на додану вартість) Судовою палатою в адміністративних справах Верховного Суду України на новий розгляд до суду першої інстанції було направлено справу за позовом суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи Льюшкіна Дмитра Геннадійовича до Стахановської об'єднаної державної податкової інспекції Луганської області та відділення Державного казначейства України у м. Стаханов про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість.

При цьому Верховний Суд України зазначив, що Закон у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин (грудень 2004 року), підставою для отримання відшкодування визначав дані тільки податкової декларації за звітний період і не передбачав надання даних податкових декларацій контрагентів платника податків. Водночас Закон не ставив в залежність отримання бюджетного відшкодування платником податків від податкового обліку (стану) інших осіб і фактичної сплати контрагентами податку до бюджету. Питання від'ємного значення суми поширювалося тільки на окремо взятого платника податків і не ставило цей факт у залежність від розрахунків з бюджетом третіх осіб.

Якщо контрагент не виконав свого зобов'язання по сплаті податку до бюджету, то це тягне відповідальність та негативні наслідки саме щодо цієї особи. Зазначена обставина не є підставою для позбавлення платника податку права на відшкодування податку на додану вартість у разі, якщо останній виконав усі передбачені законом умови щодо отримання такого відшкодування та має всі документальні підтвердження розміру свого податкового кредиту.

Податкова накладна є документом, який підтверджує сплату покупцем податку на додану вартість в ціні товару

Відповідно до пункту 1.7 статті 1 Закону податковий кредит — сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду, визначена згідно з цим Законом.

Відповідно до підпункту 7.5.1 пункту 7.5 статті 7 Закону датою виникнення права платника податку на податковий кредит вважається дата здійснення першої з подій:

або дата списання коштів з банківського рахунку платника податку і оплата товарів (робіт, послуг), дата виписки відповідного рахунку (товарного чека) — в разі розрахунків з використанням кредитних дебетових карток або комерційних чеків;

або дата отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання платником податку товарів (робіт, послуг).

Згідно з підпунктом 7.4.1 пункту 7.4 статті 7 Закону податковий кредит звітного періоду складається із сум податків, сплачених (нарахованих) платником податків в звітному періоді у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг), вартість яких відноситься до складу валових витрат виробництва (обороту) і основних фондів або нематеріальних активів, що підлягають амортизації.

Таким чином, податкова накладна є документом, який підтверджує сплату покупцем податку на додану вартість в ціні товару.

До такого висновку дійшов Верховний Суд України, залишаючи в силі судові рішення господарських судів першої та апеляційної інстанцій та скасовуючи ухвалу Вищого адміністративного суду України у справі за позовом закритого акціонерного товариства транснаціональної фінансово-промислової компанії «Укртатнафта» до Кременчуцької об'єднаної державної податкової інспекції про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення, яким позивачу було зменшено суми бюджетного відшкодування з податку на додану вартість.

При цьому зазначено, що судом касаційної інстанції зроблено помилковий висновок про недослідження судами першої та апеляційної інстанцій факту надходження сум податку на додану вартість до бюджету, оскільки для віднесення відповідних сум податків, сплачених в ціні товару, до податкового кредиту в розумінні Закону не передбачається як умова про сплату цих сум до бюджету.

Якщо контрагент не виконав свого зобов'язання зі сплати податку до бюджету, то це тягне відповідальність та негативні наслідки саме щодо цієї особи. Зазначена обставина не є підставою для позбавлення платника податку права на відшкодування податку на додану вартість у разі, якщо останній виконав усі передбачені законом умови щодо отримання такого відшкодування та має всі документальні підтвердження розміру свого податкового кредиту.

Питання, пов'язані із виникненням права на експортне відшкодування та порядком його відшкодування

Податкове законодавство як різновид бюджетного відшкодування визначає експортне відшкодування. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.2005 № 2505-IV статтю 8 Закону, якою було врегульовано особливості оподаткування операцій з вивезення (пересилання) товарів (робіт, послуг) за межі митної території України та порядок експортного відшкодування податку на додану вартість виключено, а відтак ліквідовано інститут експортного відшкодування.

Однак у судовій практиці мають місце справи, предметом позову в яких є стягнення експортного відшкодування, і при їх вирішенні судами застосовуються приписи статті 8 Закону, чинної на момент виникнення спірних правовідносин у справах.

Так, пунктом 8.1 зазначеної статті передбачалося, що платник податку, який здійснює операції з вивезення (пересилання) товарів (робіт, послуг) за межі митної території України (експорт) і подає розрахунок експортного відшкодування за наслідками податкового місяця, має право на отримання такого відшкодування протягом 30 календарних днів з дня подання такого розрахунку.

Зазначений розрахунок передбачалося подавати разом із такими документами:

а) митною декларацією, яка підтверджувала факт вивезення (експортування) товарів за межі митної території України, відповідно до митного законодавства або актом (іншим документом), який засвідчував передання права власності на роботи (послуги), призначені для їх споживання за межами митної території України;

б) копіями платіжних доручень, завірених банком, про перерахування платником податку коштів на користь іншого платника податків, в оплату придбаних товарів (робіт, послуг) з урахуванням податків, нарахованих на ціну такого придбання, а при вивезенні (експортуванні) товарів, попередньо ввезених (імпортованих) таким платником податку, — ввізною митною декларацією, що підтверджує факт митного оформлення товарів для їх вільного використання на митній території України.

Відповідно до пункту 8.2 статті 8 Закону для визначення суми експортного відшкодування згідно з пунктом 8.4 цієї статті до складу податкового кредиту включалися суми податку, фактично сплачені платником податку — експортером коштами у складі ціни придбаних товарів (робіт, послуг) у інших платників податку — постачальників таких товарів (робіт, послуг), вартість яких відноси-лась до валових витрат виробництва (обігу) або підлягала амортизації, починаючи з першого числа звітного місяця та закінчуючи днем подання розрахунку експортного відшкодування, включаючи такий день, а при ввезенні (імпортуванні) таких товарів (робіт, послуг) — суми податку, сплачені у такий самий пе-ріод до бюджету у зв'язку із таким ввезенням (імпортуванням) або визначені у податковому векселі, виданому протягом такого місяця згідно з пунктом 11.5 статті 11 цього Закону, але не погашеному до дня подання такого розрахунку.

Згідно з пунктом 8.6 статті 8 Закону експортне відшкодування надавалося протягом 30 календарних днів, наступних за днем подання розрахунку експор-тного відшкодування.

У разі коли платник податку не подавав розрахунок експортного відшкодуван-ня у встановлені строки, експортне відшкодування не надавалося, а суми такого відшкодування враховувалися у розрахунку зобов'язань такого платника податку з податку майбутніх податкових періодів. Розрахунок експортного бюджетного відшкодування подавався разом з декларацією за відповідний звітний період.

Наведеними нормами Закону визначався предмет доказування в судовому процесі під час розгляду справ про експортне відшкодування податку на дода-ну вартість, до якого, зокрема, входили обставини щодо сум податкових зо-бов'язань та сум податкового кредиту платника у відповідному звітному періо-ді, здійснення платником податку придбання товарів (робіт, послуг), витрати на які входять до складу валових витрат або підлягають амортизації, правиль-ність розрахунку платником експортного відшкодування, що знаходиться в прямій залежності від суми податку на додану вартість, перерахованої платни-ком іншому платнику податку у складі ціни придбання товарів (робіт, послуг), останнє ж підтверджується копіями платіжних доручень, завірених банком.

Невстановлення зазначених обставин, на думку Вищого адміністративного суду України, могло призвести до того, що залишиться невирішеним питання щодо правильності формування податкового кредиту, віднесення витрат пози-вача до складу валових, а отже, і включення податку на додану вартість до скла-ду податкового кредиту. Останнє обумовлюється положеннями пункту 1.32 статті 1 та пункту 5.1 статті 5 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» стосовно зв'язку валових витрат з власною господарською діяль-ністю та сутністю останньої як такої, що спрямована на отримання доходу.

Так, задовольняючи позов товариства з обмеженою відповідальністю «Тері-тал» до Державної податкової інспекції у Галицькому районі м. Львова та від-ділення Державного казначейства у м. Львові про стягнення бюджетного від-шкодування з податку на додану вартість, господарські суди виходили з того, що за даними податкових декларацій у позивача виникло право на бюджетне відшкодування, оскільки факт експортування позивачем товарів за межі митної території України підтверджується копіями вантажних митих декларацій.

Разом з тим судами не був встановлений факт надання позивачем податко-вій інспекції разом з розрахунками експортного відшкодування завірених банком копій платіжних доручень про перерахування коштів постачальникам, не були встановлені обставини щодо здійснення позивачем придбання товарів (робіт, послуг) у вказаних звітних податкових періодах, у зв'язку з чим і на підставі яких документів, зокрема договорів, платіжних доручень, податкових накладних тощо, був сформований податковий кредит і в якій сумі, а також належним чином не

проаналізовано відповідність вантажної митної декларації, наданих позивачем вимогам чинного законодавства України, крім того, в матеріалах справи відсутні завірені копії податкових накладних, що підтверджують право платника податку на формування податкового кредиту відповідного звітного періоду.

Викладене стало підставою для повернення справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Проблемні питання отримання з Державного бюджету України процентів, нарахованих на суму бюджетної заборгованості з податку на додану вартість

Суттєвих змін зазнав Закон стосовно нарахування процентів на невідшкодовані суми бюджетної заборгованості.

Відповідно до абзацу 5 підпункту 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону в редакції, чинній до 01.06.2005, суми, що не відшкодовані платнику податку протягом визначеного Законом строку, вважалися бюджетною заборгованістю. На суму бюджетної заборгованості нараховувалися проценти на рівні 120 відсотків від облікової ставки Національного банку України, встановленої на момент її виникнення, протягом строку її дії, включаючи день погашення. Платник податку мав право у будь-який момент після виникнення бюджетної заборгованості звернутися до суду з позовом про стягнення коштів бюджету та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у несвоєчасному відшкодуванні надмірно сплачених податків.

У зв'язку з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» визначено інший порядок нарахування пені на невідшкодовану суму бюджетної заборгованості (підпункт 7.7.8 пункту 7.7 статті 7 Закону). Законодавчо було встановлено, що на суму бюджетної заборгованості мала нараховуватися пеня на рівні ставки, розмір якої визначається відповідно до підпункту 16.4.1 пункту 16.4 статті 16 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами». Передбачалося, що зазначена пеня мала самостійно розраховуватися та сплачуватися органом державного казначейства разом зі сплатою суми бюджетного відшкодування платнику податку. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» підпункт 7.7.8 пункту 7.7 статті 7 набирав чинності з 1 січня 2006 року. До цієї дати мала застосовуватися процедура узгодження суми та надання бюджетного (експортного) відшкодування, що діяла до набрання чинності Законом України від 25.03.2005 № 2505-IV, з урахуванням того, що таке бюджетне (експортне) відшкодування надається протягом тридцяти календарних днів, наступних за днем надання податкової декларації податкового періоду, за наслідками якого виникає право на таке отримання згідно з редакцією підпункту 7.7.2 пункту 7.7 статті 7 цього Закону.

Однак Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законів України» від 07.07.2005 № 2771-IV зазначена норма викладена в новій редакції, якою позбавлено платника податку права на стягнення процентів за невідшкодовані суми бюджетного відшкодування.

Судова практика містить непоодинокі випадки звернення платників податку на додану вартість з вимогою стягнути проценти на суму податку, невідшкодовану з бюджету.

При цьому аналіз показав, що позиція Вищого адміністративного суду України щодо визначення права платника податку на отримання з Державного

бюджету України процентів, нарахованих на суму бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, є неоднозначною.

Так, у справі за позовом спільного підприємства з іспанським інвестором «Інтерсплав» до відділення Державного казначейства у м. Свердловську, Державної податкової інспекції у м. Свердловську Луганської області про стягнення процентів, нарахованих на суму бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, залишаючи рішення судів попередніх інстанцій без змін, Вищий адміністративний суд України зазначив наступне:

Відповідно до підпункту 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону в редакції, що діяла до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість» від 03.06.2005 № 2642-IV, на суму бюджетної заборгованості нараховуються проценти на рівні 120 відсотків від облікової ставки Національного банку України, встановленої на момент її виникнення, протягом строку її дії, включаючи день погашення.

Оскільки право платника на отримання процентів, нарахованих на суму бюджетної заборгованості, в тому числі заборгованості з експортного відшкодування, яке є різновидом бюджетного відшкодування, законодавцем ставилося в залежність лише від факту наявності бюджетної заборгованості, в тому числі заборгованості з експортного відшкодування, та прострочення її сплати, безвідносно від причин прострочення чи інших причин, суди, встановивши, що бюджетна заборгованість, в тому числі заборгованість з експортного відшкодування, сплачена позивачу 27.05.2005, правомірно стягли на користь позивача проценти, нараховані на бюджетну заборгованість, в тому числі заборгованість з експортного відшкодування, по день її фактичного погашення.

У справі за позовом ВАТ «Марганецький гірничо-збагачувальний комбінат» до Марганецької об'єднаної державної податкової інспекції Дніпропетровської області, відділення Державного казначейства України в м. Марганці про стягнення бюджетної заборгованості, залишаючи рішення судів попередніх інстанцій без змін, якими стягнуто з Державного бюджету відсотки, нараховані на суму заборгованості, суди дійшли висновку, відповідно до якого статтею 8 Закону визначено тільки особливості оподаткування операцій з вивезення товарів за межі митної території України, і питання, пов'язані з нарахуванням процентів на суму бюджетної заборгованості, цією статтею не регламентуються, оскільки вони врегульовані підпунктом 7.7.3 пункту 7 статті 7 цього Закону.

Натомість у іншій справі за позовом відкритого акціонерного товариства «Херсонський комбінат хлібопродуктів» до Державної податкової інспекції у м. Херсоні і Управління Державного казначейства України в Херсонській області про відшкодування з бюджету суми бюджетної заборгованості з податку на додану вартість та процентів за несвоєчасне відшкодування бюджетної заборгованості з податку на додану вартість адміністративний суд касаційної інстанції зазначив наступне:

Стаття 8 Закону визначає особливості оподаткування операцій по вивезенню товарів (робіт, послуг) за митну територію України. Ця стаття не передбачає нарахування на суму експортного відшкодування процентів та не містить відсильної норми до статті 7 Закону, а підпункт 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону не передбачає нарахування процентів на суму експортного відшкодування.

Напрями бюджетного відшкодування

У судовій практиці вирішення зазначеної категорії справ мають місце спори, пов'язані із визначенням напрямку відшкодування податку на додану вартість з бюджету.

Відповідно до підпункту 7.7.3 пункту 7.7 статті 7 Закону, чинного до 01.06.2005, за бажанням платника податку сума бюджетного відшкодування

могла бути повністю або частково зарахована в рахунок платежів з цього податку. Таке рішення платника податку відображалось в податковій декларації. Відшкодування здійснювалося шляхом перерахування відповідних грошових сум з бюджетного рахунку на рахунок платника податку в установі банку, що його обслуговував, або шляхом видачі казначейського чека, який приймався до негайної оплати (погашення) будь-якими банківськими установами.

Не дозволялося здійснення відшкодування шляхом зменшення платежів по інших податках, зборах (обов'язкових платежах).

Як показав аналіз, у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Таврійський тракт» до Державної податкової інспекції у м. Херсоні, Управління Державного казначейства у Херсонській області про визнання недійсними актів та відшкодування податку на додану вартість з бюджету, визнаючи недійсним висновок Державної податкової інспекції в м. Херсоні про відшкодування позивачу з Державного бюджету податку на додану вартість за декларацією за серпень 2003 року в рахунок сплати податку на прибуток, судами першої та апеляційної інстанцій встановлено, що в податковій декларації платником податку було зазначено спосіб відшкодування податку на додану вартість (перерахування на рахунок в установі банку), що відповідало вимогам підпункту 7.7.3 пункту 7.3 статті 7 Закону в редакції, чинній на час подання декларації, а тому зміна цього напрямку відповідачем визнана неправомірною.

З 1 червня 2006 року бюджетне відшкодування може здійснюватися за наступними напрямом:

а) зменшення суми податкового боргу з цього податку, що виник за попередні податкові періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого відповідно до закону);

б) перерахування сум бюджетного відшкодування на поточний банківський рахунок платника;

в) зменшення податкових зобов'язань з податку на додану вартість наступних податкових періодів.

Спосіб відшкодування платник податку обирає самостійно, що відображається в декларації того періоду, за підсумками якого платник податку набуває право на відшкодування.

Висновки

Як показав аналіз, судова практика Вищого адміністративного суду України та Верховного Суду України містить різні підходи до вирішення справ про бюджетне відшкодування податку на додану вартість. Причиною такого стану, на нашу думку, є недосконалість чинного законодавства з питань справляння та відшкодування податку на додану вартість, існування прогалин, а інколи й неузгодженості положень чинного законодавства у сфері оподаткування.

З метою вдосконалення механізму відшкодування податку на додану вартість потрібно на законодавчому рівні розв'язати проблеми такого відшкодування як джерела суперечностей податкової системи. Для цього необхідно передбачити застосування державною податковою службою комплексу заходів, спрямованих на упередження «віртуальних» заяв на відшкодування бюджетної заборгованості, посилення контролю за правомірністю заяв про відшкодування, посилення контрольно-перевірочної роботи. Адже податок на додану вартість — це надійне джерело збільшення доходів бюджету, а тому вирішення питання його реформування є шляхом до створення ефективної податкової системи.

Підставою для звернення до суду суб'єктів господарювання у справах про стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість є порушення передбаченого Законом права платника податку на отримання з Державного

бюджету України надмірно сплаченого податку на додану вартість у встановлені строки. Виходячи з аналізу підпунктів 7.7.5, 7.7.6 пункту 7 статті 7 Закону, платник податку має право на одержання бюджетного відшкодування протягом 40 днів з дня отримання податковим органом податкової декларації.

Справи про відшкодування бюджетної заборгованості з податку на додану вартість відносяться до юрисдикції адміністративних судів, оскільки учасником спору є суб'єкт владних повноважень (орган державної податкової служби, територіальний орган Державного казначейства), наділений публічно-владними повноваженнями. Відповідно до підпунктів 7.7.5, 7.7.6 пункту 7 статті 7 Закону зазначені органи відповідно визначають суми, що підлягають відшкодуванню з бюджету та здійснюють їх перерахування.

Отже, учасниками адміністративного процесу у справах про стягнення бюджетної заборгованості є суб'єкти господарювання, органи державної податкової служби та територіальні органи Державного казначейства.

Способом захисту порушеного права у випадку невідшкодування платнику податку бюджетної заборгованості з податку на додану вартість є стягнення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість.

Обов'язковість проведення зустрічних перевірок визначається податковими органами самостійно. Проте проведення податковим органом такої перевірки не може подовжити визначений Законом термін відшкодування з Державного бюджету України податку на додану вартість.

Визначене законодавством право податкової служби на проведення перевірок повинно реалізовуватися без порушення приписів Закону.

Для відшкодування з бюджету податку на додану вартість Закон не передбачає обов'язкової умови фактичного надходження цих сум до бюджету. У разі невиконання контрагентом платника податків зобов'язань по сплаті податку до бюджету негативні наслідки (відповідальність) настають лише для нього. Зазначена обставина не є підставою для позбавлення добросовісного платника податків права на його відшкодування у разі, якщо останній виконав усі передбачені законом умови щодо отримання такого відшкодування та має документальне підтвердження розміру податкового кредиту.

Проте суд в кожному конкретному випадку має перевіряти факт надмірної сплати податку на додану вартість платником, який підлягає встановленню в судовому процесі як юридичний факт, оскільки з ним Закон пов'язує виникнення права платника податку на отримання бюджетного відшкодування.

Документом, який підтверджує сплату покупцем податку на додану вартість в ціні товару, зокрема, є податкова накладна.

1.3 Узагальнення судової практики розгляду справ, пов'язаних з перерахунком пенсій деяким категоріям державних службовців та науковим (науково-педагогічним) працівникам

Узагальнення судової практики розгляду справ, пов'язаних з перерахунком пенсій деяким категоріям державних службовців та науковим (науково-педагогічним) працівникам проведено Управлінням законодавства та узагальнення судової практики спільно з Судовою палатою з розгляду справ, пов'язаних зі спорами щодо проходження публічної служби Вищого адміністративного суду України.

До справ, що пов'язані з проходженням публічної служби, належать, зокрема, справи у спорах щодо призначення, перерахунку пенсій державним службовцям, в тому числі прокурорам, суддям, військовослужбовцям, працівникам

органів внутрішніх справ, податкової служби, місцевого самоврядування, прокуратури, інших органів, працівникам апаратів судів та науковим (науково-педагогічним) працівникам.

Про визнання права та перерахунок пенсій, призначених на підставі Закону України «Про державну службу»

На підставі Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 № 3723-ХІІ призначаються та перераховуються пенсії особам, які мають право на призначення пенсії відповідно до норм зазначеного Закону. Згідно з вимогами частини другої статті 9 Закону України «Про державну службу», якщо інше не передбачено законами України, нормами Закону України «Про державну службу» здійснюється правове регулювання становища, в тому числі і пенсійне забезпечення, державних службовців, що працюють в органах місцевого самоврядування, органах прокуратури, судів тощо.

При вирішенні зазначеної категорії спорів суди керуються також нормами: Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-ХІІ;

постанови Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» від 09.03.2006 № 268;

постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії» від 31.05.2000 № 865;

постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок виплати винагороди за вислугу років посадовим особам органів державної податкової служби, які мають спеціальні звання» від 12.09.1997 № 1013;

постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення посадових окладів працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» від 06.08.2003 № 1207 тощо.

Відповідно до абзацу 1 пункту 1 Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого Указом Президента України від 01.03.2001 № 121/2001, в редакції указів Президента України від 12.01.2004 № 34/2004, від 31.08.2005 № 1224/2005 Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України.

З огляду на викладене Пенсійний фонд України, управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також управління та відділи Пенсійного фонду України у районах, містах і районах у містах (міста з районним поділом) є суб'єктами владних повноважень, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржуються у справах щодо пенсійного забезпечення державних службовців.

Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що, як правило, суди при розгляді справ зазначеної категорії вірно застосовують норми матеріального та процесуального права, враховують, що право на одержання пенсії державних службовців мають особи, які досягли встановленого законодавством пенсійного віку, за наявності страхового стажу для чоловіків — не менше 25 років, для жінок — не менше 20 років, у тому числі стажу державної служби — не менше 10 років, та які на час досягнення пенсійного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше 20 років ста-

жу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, — незалежно від місяця роботи на час досягнення пенсійного віку.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» від 16.01.2003 № 432-IV Закон України «Про державну службу» доповнено статтею 37-1 «Порядок і умови перерахунку пенсій державних службовців». Згідно з «Прикінцевими положеннями» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» від 16.01.2003 № 432-IV даний Закон набирає чинності з дня його опублікування (04.02.2003 — Урядовий кур'єр, 2003, 02, № 21), а порядок перерахунку пенсій, передбачений цим Законом, поширюється на пенсіонерів, яким пенсія державних службовців призначена з дня набрання чинності Законом України «Про державну службу» (28.12.1993).

Таким чином, якщо особа звільнена з державної служби до набрання чинності Законом України «Про державну службу» (тобто до 28.12.1993) і ніколи не мала статусу державного службовця, вимоги статті 37-1 зазначеного Закону на неї не поширюються. Невраховання вимог наведених норм має наслідком скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Як приклад можна навести справу за скаргою Зяткової Е.О. до управління Пенсійного фонду України в Приморському районі м. Одеси про визнання права на пенсію державного службовця та здійснення її перерахунку.

Так, Зяткова Е.О. звернулась до Приморського районного суду м. Одеси з зазначеною скаргою, в якій вказала, що вона має загальний трудовий стаж 32 роки, в тому числі 30 років стажу в митних органах, з яких звільнилася 13.11.1993.

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Одеської області, скаргу Зяткової Е.О. задоволено. Зобов'язано управління Пенсійного фонду України в Приморському районі м. Одеси призначити Зятковій Е.О. пенсію державного службовця з 01.01.1994 в розмірі, передбаченому статтею 37 Закону України «Про державну службу», провести перерахунок цієї пенсії та її виплату з урахуванням підвищення розмірів заробітної плати працюючих державних службовців на підставі статті 37-1 Закону України «Про державну службу».

Перевіривши доводи касаційної скарги управління Пенсійного фонду України, колегія суддів Вищого адміністративного суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, рішення судів першої та апеляційної інстанцій — скасуванню з постановленням нового рішення, яким Зятковій Е.О. в задоволенні скарги відмовлено, враховуючи те, що позивач була звільнена з роботи 13.11.1993, тобто до набрання чинності Законом України «Про державну службу», і ніколи не мала статусу державного службовця, а тому вимоги статті 37-1 зазначеного Закону на неї не поширюються.

Заробітна плата державних службовців складається з посадових окладів, премій, доплати за ранги, надбавки за вислугу років на державній службі та інших надбавок (за високі досягнення у праці і виконання особливо важливої роботи, за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників тощо) (частина друга статті 33 Закону України «Про державну службу»).

Пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80 відсотків від сум їх заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, без обмеження граничного розміру пенсії, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, — у розмірі 80 відсотків заробітної плати працюючого державного службовця відповідної посади та рангу за останнім місцем роботи на державній службі.

У разі підвищення розміру заробітної плати (посадових окладів, премій, доплати за ранги, надбавки за вислугу років на державній службі та інших надбавок, які були встановлені і фактично отримувалися державним службовцем

до виходу на пенсію) працюючим державним службовцям, а також у зв'язку із набуттям особою права на пенсійне забезпечення державного службовця за цим Законом відповідно здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій.

Розміри посадових окладів, надбавок, доплат і матеріальної допомоги державних службовців визначаються Кабінетом Міністрів України.

Перерахунок пенсії здійснюється, виходячи із сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування працюючого державного службовця відповідної посади та рангу на момент виникнення права на перерахунок пенсії.

Розмір виплат (крім посадових окладів, надбавок за ранг або кваліфікаційні класи, класний чин або спеціальні звання, вислугу років), що включаються в заробіток для обчислення пенсії відповідно до Закону України «Про державну службу», визначається за вибором того, хто звернувся за пенсією, за останні 24 календарні місяці роботи, яка дає право на даній вид пенсії, підряд перед зверненням за пенсією або за будь-які 60 календарних місяців такої роботи підряд перед зверненням за пенсією незалежно від наявності перерв протягом цього періоду на даній роботі (пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 31.05.2000 № 865).

Надбавки належать до додаткових видів грошового забезпечення й приймаються в розрахунок при нарахуванні пенсії лише особам, які отримували такі надбавки під час перебування на державній службі та були звільнені зі служби після їх запровадження. Разом з тим слід звернути увагу, що суди першої та апеляційної інстанцій не завжди враховують зазначене положення при ухваленні рішень, що є підставою для їх скасування.

Так, у справі за скаргою Гроховецької С.Г. на дії управління Пенсійного фонду України в Біляївському районі Одеської області щодо відмови в перерахунку розміру пенсії державного службовця відповідач ставив питання про скасування ухвали апеляційного суду Одеської області, якою залишено без змін рішення Біляївського районного суду Одеської області про задоволення позовних вимог — зобов'язання управління Пенсійного фонду України в Біляївському районі Одеської області провести перерахунок за минулий час пенсії державного службовця у бік збільшення. У касаційній скарзі відповідач просив постановити нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог.

Колегія суддів Вишого адміністративного суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню, рішення судів першої та апеляційної інстанцій — скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в позові, враховуючи наступне:

Надбавки, запроваджені нормативно-правовими актами, що вказані позивачем, відносяться до додаткових видів грошового забезпечення й приймаються в розрахунок при нарахуванні пенсії лише особам, які отримували такі надбавки під час перебування на державній службі та були звільнені зі служби після їх запровадження.

Як свідчать матеріали розглянутих справ, має місце неоднакова практика застосування судами норм Закону України «Про державну службу» щодо включення до заробітної плати, з сум якої здійснюється нарахування пенсії, матеріальної допомоги.

Так, в одних випадках суди, в тому числі і Вищий адміністративний суд України, посилаючись на норми статті 37-1 та частини другої та шостої статті 33 Закону України «Про державну службу», доходять висновку про те, що матеріальна допомога є додатковим видом грошового забезпечення та приймається в розрахунок при нарахуванні пенсії особам, які отримували її під час перебування на державній службі.

Як приклад можна навести справу за позовом Палатного М.В. до управління Пенсійного фонду України у Київському районі м. Одеси про визнання неправочинними дій та зобов'язання провести перерахунок пенсії.

В касаційній скарзі відповідач ставить питання про скасування рішення Київського районного суду міста Одеси та ухвали апеляційного суду Одеської області, якими задоволені позовні вимоги — зобов'язано управління Пенсійного фонду України у Київському районі міста Одеси провести перерахунок пенсії державного службовця за минулий час у бік збільшення.

Колегія суддів Вишого адміністративного суду України дійшла висновку про те, що касаційна скарга підлягає задоволенню, судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій — скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову з таких підстав:

Судами першої та апеляційної інстанцій не враховано, що надбавки, запроваджені нормативно-правовими актами, які вказані позивачем, та матеріальна допомога належать до додаткових видів грошового забезпечення й приймаються в розрахунок при нарахуванні пенсії лише особам, які отримували такі надбавки під час перебування на державній службі та були звільнені зі служби після їх запровадження.

В інших випадках суди першої, апеляційної інстанцій та Вищий адміністративний суд України, посилаючись на ті ж норми статей, висловлюють позицію, з якою, на наш погляд, варто погодитися, що до заробітку, який враховується при перерахунку пенсії державним службовцям не включається матеріальна допомога, оскільки ця допомога є одноразовою виплатою і не зазначена в переліку складових заробітної плати, передбачених частиною другою статті 33 Закону України «Про державну службу».

Наприклад, у справі за позовом Богданової Л.В. до управління Пенсійного фонду України в Київському районі м. Одеси про перерахунок пенсії рішенням Київського районного суду м. Одеси, яке залишено без змін ухвалою апеляційного суду Одеської області, позов Богданової Л.В. задоволено. Зобов'язано управління Пенсійного фонду України в Київському районі м. Одеси провести перерахунок призначеної Богдановій Л.В. пенсії з урахуванням надбавки за особливі умови праці, кваліфікацію та інтенсивність праці в розмірі 100% посадового окладу з врахуванням надбавки за ранг державного службовця та надбавки за вислугу років, а також матеріальної допомоги.

Колегія суддів Вишого адміністративного суду України, ухвалюючи рішення про задоволення касаційних вимог, скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій з постановленням нового рішення про відмову в задоволенні позовних вимог Богданової Л.В., виходила з того, що згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 31.05.2000 № 865 «Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії» та від 23.04.2003 № 581 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 травня 2000 р. № 865» при призначенні пенсії до заробітку для обчислення пенсії матеріальна допомога не включається, оскільки є одноразовою виплатою, а не складовою частиною заробітної плати.

Результати вивчення судової практики свідчать про те, що мають місце випадки, коли суди першої та апеляційної інстанцій ухвалюють рішення без з'ясування усіх обставин справи, тобто суди не встановлюють, якими діями або бездіяльністю відповідача порушено права позивача; з яких сум заробітної плати нарахована пенсія позивачу, який розмір самої пенсії нараховано позивачу; за відсутності в матеріалах справи доказів, які б підтверджували правильність висновків суду та без обґрунтування судом першої інстанції своїх висновків з посиланням на відповідні норми закону.

Як приклад можна навести справу за позовом Бузницької Т.А. до управління Пенсійного фонду України в м. Каневі про неправильність нарахування пенсії, стягнення недоплати та моральної шкоди.

Бузницька Т.А. звернулася до суду з зазначеним позовом, мотивуючи свої вимоги тим, що до виходу на пенсію працювала в податковій інспекції та має стаж державного службовця 10 років, а до переходу в ОДПІ працювала в іншій організації. З 02.01.2004 вона отримує пенсію згідно із Законом України «Про державну службу».

Рішенням Канівського міськрайонного суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Черкаської області, позов Бузницької Т.А. задоволено, стягнуто з відповідача 2951 грн. недонарахованої пенсії і моральної шкоди в сумі 1500 грн. та зобов'язано відповідача з 01.04.2005 здійснити нарахування позивачу пенсії в розмірі 80% її заробітної плати, з якої нараховувався збір на обов'язкове пенсійне страхування, що становить 2015 грн.

Касаційна скарга була частково задоволена, рішення судів першої та апеляційної інстанцій — скасовані з направленням справи на новий судовий розгляд.

Постановляючи рішення про задоволення вимог Бузницької Т.А., суди не встановили, якими діями чи бездіяльністю управління Пенсійного фонду України в м. Каневі порушило права Бузницької Т.В. при вирішенні її заяви про перерахунок пенсії. У справі відсутні докази, які б підтверджували правильність висновків судів першої та апеляційної інстанцій щодо обчислення позивачу пенсії в тих сумах, на які посилається суд, при цьому судами взяті до уваги розрахунки позивача і не перевірені доводи відповідача щодо правильності нарахування пенсії. Судами не встановлено, яка пенсія нарахована Бузницькій Т.А. та з яких сум заробітної плати вона нарахована. Призначаючи пенсію позивачу в розмірі 80% суми її заробітної плати, суди не обґрунтували свої висновки з посиланням на відповідні норми Закону.

Про визнання права та перерахунок пенсій, призначених на підставі Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»

Позивачами у справах щодо визнання права та перерахунку пенсій особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим особам* є фізичні особи, які мають або вважають, що мають, право на призначення пенсії на підставі Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-ХІІ, відповідачами — обласні військові комісаріати, управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також управління та відділи Пенсійного фонду України у районах, містах і районах у містах (міста з районним поділом).

Предметами спорів у зазначеній категорії спорів є: визнання права на перерахунок раніше призначеної пенсії та стягнення різниці недоплати пенсії; визнання неправомірною відмови у перерахунку пенсії; зобов'язання здійснити перерахунок пенсії, стягнення заборгованості та моральної шкоди.

При розгляді справ зазначеної категорії суди керуються нормами:

Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ;

Закону України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» від 15.06.2004 № 1763-IV;

* Категорія «інші особи» вживається в даному узагальненні в значенні Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-ХІІ.

Закону України «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 07.03.2002 № 3090-III;

Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»;

Закону України «Про статус ветеранів війни та їх соціальний захист» від 22.10.1993 № 3551-XII;

Закону України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» 26.03.1992 № 2235-XII;

Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 12.1991 № 2011-XII;

Закону України «Про війська Цивільної оборони України» від 24.03.1999 № 556-XIV;

Закону України «Про ратифікацію Протоколу до Угоди між державами — учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей від 14 лютого 1992 року» від 07.06.2001 № 2495-III.

Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» встановлені наступні види пенсійного забезпечення: пенсія за вислугу років; пенсія по інвалідності; пенсія в разі втрати годувальника.

Військовослужбовцям, які мають право на пенсійне забезпечення, пенсії відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» призначаються і виплачуються після їх звільнення зі служби. Незалежно від тривалості служби військовослужбовця призначаються пенсії по інвалідності, а членам сімей — пенсії в разі втрати годувальника.

В узагальненні увага зосереджена на одному з видів пенсійного забезпечення військовослужбовців та інших осіб — пенсії за вислугу років.

Пенсія за вислугу років призначається особам (військовослужбовцям та деяким іншим особам), визначеним статтею 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Перелік осіб, які мають право на пенсію згідно із Законом, є вичерпним і розширенню не підлягає (пункт 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 4 «Про окремі питання застосування судами України законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби), осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» (далі — постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 4)).

Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що проблемним для судів першої, апеляційної інстанцій та Вищого адміністративного суду України є застосування саме пункту «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Право на пенсійне забезпечення на умовах Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» мають звільнені зі служби:

особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом;

особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького і рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, особи начальницького і рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту;

особи із числа військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань, органів державної безпеки і внутрішніх справ колишнього Союзу РСР, Національної гвардії України, Прикордонних військ України, військ цивільної оборони України;

особи начальницького і рядового складу державної пожежної охорони;
громадяни інших держав із числа військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства цих держав, які постійно проживають в Україні і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, їх пенсійне забезпечення здійснюється згідно із законодавством держави, на території якої вони проживають;

особи із числа військовослужбовців строкової служби та члени сімей осіб офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби і військової служби за контрактом та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, у передбачених цим Законом випадках (стаття 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»).

Відповідно до пункту 1 «Прикінцевих положень» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» від 04.04.2006 № 3591-IV (далі — Закон України від 04.04.2006 № 3591-IV) стаття 12, якою доповнено Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», набрала чинності 29.04.2006, з дати набрання чинності Законом України від 04.04.2006 № 3591-IV.

Пенсійне забезпечення за особами, пенсії яким призначені до набрання чинності Законом України від 04.04.2006 № 3591-IV, зберігається на умовах, передбачених пунктом «б» статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» в редакції Закону України від 04.07.2002 № 51-IV (пункт 3 «Прикінцевих положень» Закону України від 04.04.2006 № 3591-IV).

Умови, норми і порядок пенсійного забезпечення, встановлені цим Законом для військовослужбовців строкової служби та членів їх сімей, поширюються також (якщо не передбачено інше) на:

партизанів і підпільників, визнаних такими законодавством України, які не займали командні посади, та членів їх сімей;

робітників і службовців відповідних категорій, що визначаються Кабінетом Міністрів України, які стали інвалідами у зв'язку з пораненням, каліцтвом або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на військовій службі в період Великої Вітчизняної війни чи на роботі у районах воєнних дій (на прифронтових ділянках залізниці, спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз, аеродромів тощо), і членів їх сімей;

громадян, які стали інвалідами у зв'язку з пораненням, каліцтвом або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням у винищувальних батальйонах, взводах і загонах захисту народу, та членів їх сімей;

військовозобов'язаних, призваних на навчальні, спеціальні або перевірочні збори, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, що їх вони дістали при виконанні службових обов'язків у період проходження цих зборів, та членів їх сімей;

працівників воєнізованої охорони, які не підлягають державному соціальному страхуванню, та членів їх сімей;

осіб, які займали командні посади, що відповідають посадам офіцерського складу, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах, визнаних такими законодавством України, у складі 1-го Чехословацького армійського корпусу під командуванням Л. Свободи незалежно від того, чи мають вони офіцерські військові (спеціальні) звання, та членів їх сімей;

жінок, прийнятих у добровільному порядку на дійсну військову службу на посади солдатів, матросів, сержантів і старшин, та членів їх сімей (статті 3, 4

Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»).

Відповідно до пункту «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у редакції Закону України від 23.11.1995 право на пенсію за вислугою строків служби мають особи офіцерського складу та особи середнього, старшого і вищого складу органів внутрішніх справ, які звільнені зі служби за віком, у зв'язку із хворобою, скороченням штатів або обмеженим станом здоров'я і на день звільнення досягли 45-річного віку та мають загальний трудовий стаж 25 календарних років і більше, з яких не менше 12 років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ.

Таким чином, Законом у зазначеній редакції встановлена вимога про те, що особа, якій надається право на пенсію за вислугою строків служби повинна відповідати встановленим наведеною нормою вимогам саме на день звільнення.

Згідно з пунктом «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в редакції Закону України від 04.07.2002 право на пенсію за вислугу років мають особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, особи, які мають право на пенсію за цим Законом, звільнені зі служби незалежно від підстав та часу звільнення і досягли 45-річного віку, крім осіб, позбавлених військових або спеціальних звань, а також звільнених із служби у зв'язку з засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища, або вчиненням корупційного діяння, а ті з них, що є інвалідами війни, — незалежно від віку, і мають загальний трудовий стаж 25 календарних років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ.

Тобто в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в наведеній редакції була скасована вимога про те, що особа, якій надається право на пенсію за вислугу років, має відповідати встановленим пунктом «б» частини першої статті 12 даного Закону вимогам саме на дату звільнення.

Відповідно до пункту «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в редакції Закону України від 24.06.2004 до служби, яка надає право на пенсію за вислугу років, крім військової служби та служби в органах внутрішніх справ, додано також службу в державній пожежній охороні.

Згідно з пунктом «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в редакції Закону України від 04.04.2006 знову встановлена вимога про те, що особа, якій надається право на пенсію за вислугою строків служби, повинна відповідати встановленим наведеною нормою вимогам саме на день звільнення. Крім того, до служби, яка надає право на пенсію за вислугу років, крім військової служби, служби в органах внутрішніх справ та в державній пожежній охороні, додано службу в органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції та Державної кримінально-виконавчої служби України.

Результати аналізу судових рішень дають підстави звернути увагу на те, що судами апеляційної інстанції та Вищим адміністративним судом України не завжди враховуються наведені вимоги норм закону, що є підставою для скасування судових рішень.

Так, у справі за позовом Іванця В.А. до управління Міністерства внутрішніх справ України в Чернігівській області про визнання неправомірною відмо-

ви у призначенні пенсії Верховний Суд України, скасовуючи судові рішення Вищого адміністративного суду України та апеляційного суду Чернігівської області, зазначив наступне:

Відповідно до пункту «б» частини першої статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в редакції Закону України від 04.07.2002, чинній на час звернення позивача за призначенням пенсії і вирішення справи судами першої та апеляційної інстанцій, не встановлена вимога відповідності особи, якій надається право на пенсію за вислугу років, встановленим даною статтею вимогам саме на дату звільнення. На час звільнення з органів внутрішніх справ у 1985 році Іванець В.А. був у віці 39 років, мав загальний трудовий стаж 23 роки, з яких вислуга років в органах внутрішніх справ становила більше 13 років. Разом з тим на час звернення позивача за призначенням пенсії 01.08.2002 він відповідав вимогам вищезазначеної статті Закону, що надає право на пенсію за вислугу років. Однак суд апеляційної інстанції, позицію якого підтримав Вищий адміністративний суд України, скасовуючи рішення суду першої інстанції, виходив з того, що пенсії за вислугу років на умовах пункту «б» частини першої статті 12 Закону не можуть призначатися колишнім працівникам органів внутрішніх справ, які після звільнення зі служби, а не на момент припинення служби, набули умов, передбачених зазначеною нормою Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Верховний Суд України, переглядаючи за винятковими обставинами зазначену справу, не погодившись з наведеними в судових рішеннях доводами, враховуючи порушення при розгляді спору вимог пункту «б» частини першої статті 12 вищенаведеного Закону, рішення судів апеляційної та касаційної інстанції скасував, а рішення суду першої інстанції залишив без змін (постанова Верховного Суду України від 07.11.2006). Аналогічна позиція Верховного Суду України наведена в постанові від 07.11.2006 у справі за позовом Живця М.М. до управління Міністерства внутрішніх справ України в Чернігівській області про визнання неправомірною відмови в призначенні пенсії.

Пенсія призначається у розмірі — 50%, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я — 55% відповідних сум грошового забезпечення за 20 років вислуги, а тим, які мають вислугу більше 20 років, — крім того, 3% відповідних сум грошового забезпечення за кожний рік вислуги понад 20 років (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Вислуга років на пенсію		20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34 і >
Розмір пенсій у % від грошового забезпечення	Звільненим у запас	50	53	56	59	62	65	68	71	74	77	80	83	86	89	90
	Звільненим у відставку	55	58	61	64	67	70	73	76	79	82	85	88	90	90	90
	З врахуванням трудового стажу	-	-	-	-	-	50	51	52	53	54	55	56	57 і т.д. — до 90%		

Загальний розмір пенсії в процентному відношенні не повинен перевищувати 90% відповідних сум грошового забезпечення. Військовослужбовцям, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження служби і віднесені до категорії 1, розмір пенсії збільшується на 10%, при цьому загальний її розмір не повинен перевищувати 100%, а віднесеним до категорій 2 та 3 — на 5%, і загальний розмір пенсії не повинен перевищувати 95% та 90% відповідних сум грошового забезпечення.

Пенсії за вислугу років підвищуються відповідним категоріям громадян:

- на 400 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни 1 групи;
- на 350% мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни 2 групи;
- на 200% мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни 3 групи;
- на 150% мінімальної пенсії за віком учасникам бойових дій, членам сімей,

зазначеним у пункті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII;

— на 75% мінімальної пенсії за віком учасникам війни, нагородженим орденами і медалями в тилу в роки Великої вітчизняної війни;

- на 50% мінімальної пенсії за віком іншим учасникам війни.

На сьогоднішній день розмір мінімальної пенсії за віком, що враховується при обчисленні пенсій від Міністерства оборони України, а також при встановленні підвищень і надбавок до цих пенсій, становить 19 грн. 91 коп.

До пенсії за вислугу років нараховуються надбавки:

— непрацюючим пенсіонерам — на кожного непрацевдатного члена сім'ї, що знаходиться на утриманні пенсіонера, в розмірі соціальної пенсії (19, 91 грн.); пенсіонерам, які є інвалідами 1 групи (крім інвалідів війни), а також одиноким пенсіонерам, які потребують стороннього догляду за ними (крім інвалідів війни), — в розмірі соціальної пенсії (19, 91 грн.);

— пенсіонерам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною:

а) відповідно до статті 11 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» — 250% мінімальної пенсії за віком;

б) відповідно до статті 8 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12. 1993 № 3721-XII — 200% мінімальної пенсії за віком.

Особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, призначається щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, у відповідних розмірах — до 100 % мінімальної пенсії за віком.

Узагальнення судової практики розгляду справ, пов'язаних з перерахунком пенсій особам, звільненим з державної служби, військової служби, та деяким іншим особам надає можливість зробити висновок про те, що, як правило, практика судів щодо застосування законодавства у зазначеній сфері є усталеною. Водночас в окремих випадках має місце неоднакова практика вирішення справ даної категорії, внаслідок чого виникає необхідність у з'ясуванні таких невідповідностей.

Відповідно до частини третьої статті 43 Закону № 2262-XII (в редакції Закону від 15.06.2004 № 1769-IV «Про внесення змін до статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу внутрішніх справ та деяких інших осіб», який набрав чинності 01.01.2005) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, а також особам, які мають право на пенсію згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», та членам їхніх сімей пенсії нараховуються, виходячи з розміру грошового забезпечення за останньою штатною посадою перед звільненням з урахуванням відповідних окладів за посадою, військовим (спеціальним) званням,

відсоткової надбавки за вислугу років, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах, встановлених законодавством.

Перелік щомісячних додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовців, встановлений постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовців» від 06.04.1998 № 452, не є вичерпним, оскільки іншими нормативно-правовими актами запроваджені інші щомісячні надбавки, доплати та підвищення, які теж є щомісячними додатковими видами грошового забезпечення і також мають зараховуватися при нарахуванні пенсій, проте лише тим особам, котрі отримували їх під час проходження служби і були звільнені з неї вже після їх запровадження.

Водночас Вищий адміністративний суд України висловив з цього приводу іншу позицію, скасувавши рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухваливши нове рішення про задоволення скарги Макухи В.Я. на неправомірні дії управління Міністерства внутрішніх справ України в Дніпропетровській області щодо перерахунку пенсії. Зазначеним рішенням відповідача зобов'язано провести нарахування позивачеві пенсії з врахуванням щомісячної доплати за вислугу років на слідчих посадах 20 і більше років в розмірі 100 % суми пенсії відповідно до підпункту другого частини 5 Указу Президента України «Про умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплати праці працівників органів внутрішніх справ» від 04.10.1996 № 926/96 (далі — Указ Президента України від 04.10.1996 № 926/96), встановленої після виходу Макухи В.Я. на пенсію, обґрунтовуючи судові рішення наступним:

Грошове забезпечення для обчислення пенсій особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, та членам їх сімей визначено частиною третьою статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». У зв'язку з цим посилення судів першої та апеляційної інстанцій на постанови Кабінету Міністрів України (які саме, у постанові Вищого адміністративного суду України не зазначено) є безпідставним, оскільки вони не регулюють спірних правовідносин.

Надбавка за вислугу років, встановлена Указом Президента України від 04.10.1996 № 926/96, має загальний характер, її виплата не залежить від наказу начальника відділу внутрішніх справ (якого саме, в постанові Вищого адміністративного суду України не зазначено), а тому вона повинна бути врахована при проведенні перерахунку пенсії Макусі В.Я.

Варто зазначити, що наведена позиція не є домінуючою у Вищому адміністративному суді України і, як правило, при ухваленні рішень враховується позиція з цього приводу Верховного Суду України, викладена у постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 4.

Відповідно до статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей» від 17.07.1992 № 393 перерахунок раніше призначених пенсій військовослужбовцям та особам, котрі мають право на пенсію згідно із цим Законом, провадиться у зв'язку зі зміною (що сталася після звільнення їх зі служби) розмірів грошового забезпечення, виходячи з якого обчислюються пенсії.

При збільшенні розміру окладів грошового утримання (посадового окладу й окладу за військовим (спеціальним) званням) перерахунку підлягають як відсоткова надбавка за вислугу років, так і інші додаткові види грошового забезпечення, що враховувалися при обчисленні пенсії та розмір яких визначається у відсотках від зазначених окладів грошового забезпечення (за класність, роботу з таємними документами, умови служби тощо).

Законодавством з питань пенсійного забезпечення, яке діяло до 01.01.2005, не було передбачено можливості перерахунку раніше призначених пенсій у зв'язку із запровадженням після звільнення військовослужбовців та осіб, котрі мають право на пенсію згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, яких вони не отримували під час служби, а також премій. Закон України «Про внесення змін до статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб», який набув чинності 01.01.2005, не має зворотної сили, тому вимоги щодо перерахунку пенсії з урахуванням запроваджених після звільнення зі служби нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення та премій за минулий час, тобто до 01.01.2005, задоволенню не підлягають.

Як приклад можна навести справу за позовом Буйволенка С.О. до Полтавського обласного військового комісаріату про проведення перерахунку раніше призначеної пенсії та відшкодування заборгованості з пенсійного забезпечення.

У квітні 2005 року Буйволенко С.О. звернувся із вказаним позовом, в якому зазначив, що після звільнення з військової служби в запас у серпні 1997 року йому була призначена пенсія. Він вважав, що Полтавський обласний військовий комісаріат зобов'язаний здійснити перерахунок його пенсії з врахуванням надбавок, що відбулися після його звільнення в запас, а саме: надбавки до посадового окладу, передбаченої Указом Президента України від 23.02.2002 № 173; надбавки до посадового окладу, передбаченої Указом Президента України від 05.05.2003 № 389; премії в розмірі 33,3%, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.2000 № 829 «Про грошове забезпечення військовослужбовців» і наказом Міністра оборони України від 05.03.2001 № 75.

Рішенням військового місцевого суду Черкаського гарнізону в задоволенні позову Буйволенка С.О. відмовлено.

Рішенням військового апеляційного суду Центрального регіону України скасовано рішення суду першої інстанції і постановлено нове — про часткове задоволення позову. Визнано неправомірною бездіяльність Полтавського обласного військового комісаріату, пов'язану з непроведенням перерахунку позивачу пенсії.

Ухвалою Вищого адміністративного суду України касаційна скарга задоволена, рішення суду апеляційної інстанції скасоване, рішення суду першої інстанції залишено в силі з таких підстав.

Вказані позивачем надбавки відносяться до додаткових видів грошового забезпечення й приймаються в розрахунок при нарахуванні пенсії особам, які отримували їх під час проходження служби і звільнені після їх запровадження. Під час проходження служби позивач вказаних надбавок не отримував, оскільки звільнений до їх запровадження, а тому дія вищевказаних нормативних актів на нього не поширюється. Зазначена позивачем премія законодавством не віднесена до додаткових видів грошового забезпечення, які враховуються при обчисленні пенсій військовослужбовцям, і також не враховується при нарахуванні пенсії чи проведенні перерахунку її розміру.

Звільненим зі служби військовослужбовцям та особам, які мають право на пенсію згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених

з військової служби, та деяких інших осіб», котрим присвоєно чергові військові (спеціальні) звання під час перебування їх у запасі або у відставці, раніше призначені пенсії з урахуванням нових присвоєних військових (спеціальних) звань не перераховуються.

Відповідно до частини третьої статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» всі призначені відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців та осіб, які мають право на пенсію згідно з цим Законом, або у зв'язку із введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) і премій у розмірах, встановлених законодавством. Перерахунок пенсій здійснюється на момент виникнення права на такий перерахунок і провадиться у строки, встановлені у частині другій статті 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Подібні вимоги щодо перерахунку раніше призначених пенсій містяться і в постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їх сімей» від 17.07.1992 № 393. На виконання вимог даних нормативно-правових актів пунктом 118 наказу Міністра оборони України «Про затвердження Положення про порядок призначення та виплати в Міністерстві оборони України державних пенсій і допомоги військовослужбовцям та членах їх сімей» від 08.08.1994 № 205 передбачено, що перерахунок раніше призначених пенсій у зв'язку зі зміною розмірів хоча б одного з видів грошового забезпечення, з якого обчислюються пенсії, після звільнення зі служби військовослужбовців провадиться з тієї ж дати, з якої підвищується грошове забезпечення відповідних категорій військовослужбовців.

Як приклад можна навести справу за скаргою Бучнева В.С. до Вінницького обласного військового комісаріату про визнання неправомірною відмови у перерахунку пенсії.

У серпні 2003 року Бучнев В.С. звернувся до суду з позовом, обґрунтовуючи його тим, що він був звільнений з військової служби у запас за віком та виключений зі списків особового складу частини з липня 1980 року, того ж місяця йому була призначена пенсія.

З 01.07.2000 проведено перерахунок раніше призначених пенсій у зв'язку із збільшенням посадових окладів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців відповідно до Указу Президента України № 685/2000 від 16.05.2000 та постанови Кабінету Міністрів України від 22.05.2000 № 829. Йому військовим комісаріатом було відмовлено у проведенні перерахунку додаткових видів грошового забезпечення, що включені до його пенсії, з урахуванням вказаного збільшення посадових окладів військовослужбовців, починаючи з 01.07.2000.

Рішенням військового місцевого суду Вінницького гарнізону, залишеним без змін ухвалою військового апеляційного суду Західного регіону, скарга Бучнева В.С. задоволена частково. Дії Вінницького обласного військового комісаріату щодо відмови включити до пенсії заявника з 01.01.2003 по 01.10.2003 надбавку за особливі умови служби (20%) та класність (5%) визнані неправомірними, зобов'язано суб'єкта оскарження ці вимоги задовольнити. В задоволенні інших вимог відмовлено.

Колегією суддів Вищого адміністративного суду України рішення суддів першої та апеляційної інстанцій скасовані, справу направлено до військового місцевого суду Вінницького гарнізону для продовження розгляду у зв'язку з тим, що при новому розгляді справи не врахована обов'язкова вказівка Верховного Суду України щодо розгляду справи в частині вимог Бучнева В.С. Зокрема, Військовою судовою колегією Верховного Суду України звернуто увагу на те, що перерахунок раніше призначених пенсій у зв'язку зі зміною розмірів хоча б одного з видів грошового забезпечення, з якого обчислюються пенсії, після звільнення зі служби військовослужбовців провадиться з тієї ж дати, з якої підвищується грошове забезпечення відповідних категорій військовослужбовців.

Пунктом 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань соціального захисту військовослужбовців» передбачено обов'язковий перерахунок пенсій, призначених раніше згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», з урахуванням змін розмірів і введення нових видів грошового забезпечення, що відбулися чи були введені після призначення пенсій, з яких останні обчислюються відповідним категоріям військовослужбовців та особам, котрі мають право на пенсію згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Цей Закон також не має зворотної сили.

При розгляді справ зазначеної категорії судам необхідно враховувати, що згідно зі статтею 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» суми пенсії, нараховані пенсіонерам з числа військовослужбовців, особам, які мають право на пенсію згідно з цим Законом, та членам їхніх сімей і не одержані ними своєчасно, виплачуються за минулий час не більше ніж за три роки перед зверненням із заявою про її одержання, а суми пенсії, не одержані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком.

Такою є практика Вищого адміністративного суду України, яка співпадає з позицією Верховного Суду України, викладеною у постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 4.

Разом з тим варто звернути увагу, що суди першої та апеляційної інстанцій при розгляді зазначеної категорії справ все ж допускають порушення норм матеріального та процесуального права, серед яких:

винесення рішення про зобов'язання здійснити перерахунок пенсії з врахуванням щомісячної надбавки без дослідження питання про те, чи отримував фактично позивач зазначену надбавку під час військової служби (справа за позовом Охоти О.Г. до Вінницького обласного військового комісаріату про перерахунок пенсії);

розгляд апеляційної скарги без повідомлення позивача про день та час розгляду справи (справа за позовом Лемешева В.М. до Київського міського військового комісаріату про перерахунок пенсії);

розгляд адміністративної справи з порушенням вимог статті 5 КАС не у відповідності з нормами зазначеного Кодексу, а за правилами цивільного судочинства (справа за позовом Тюкова В.Т. до Одеського військового обласного комісаріату про перерахунок пенсії та стягнення коштів);

розгляд справи неповноважним складом суду (справа за позовом Смелова А.В. до Одеського обласного військового комісаріату про перерахунок пенсії) тощо.

Зазначені порушення стали підставою для скасування судових рішень з передачею справ на новий розгляд.

Про оскарження дій посадових осіб управлінь Пенсійного фонду України та поновлення пенсійних прав осіб, пенсії яким призначені на підставі Закону України «Про прокуратуру»

Позивачами у зазначеній категорії спорів є особи, яким пенсія призначена на підставі Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-ХІІ, відповідачами — управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також управління та відділи Пенсійного фонду України у районах, містах і районах у містах (міста з районним поділом).

Військовослужбовці військових прокуратур у своїй діяльності керуються Законом України «Про прокуратуру» і проходять службу відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» та інших законодавчих актів України, якими встановлено правові та соціальні гарантії, пенсійне, медичне та інші види постачання і забезпечення, передбачені законодавством для осіб офіцерського складу Збройних Сил України (частина друга статті 46-1 Закону України «Про прокуратуру»). При вирішенні справ зазначеної категорії суди керуються, крім наведених нормативно-правових актів, також Законом України «Про ратифікацію Угоди про взаємний залік до загального трудового стажу та вислуги років служби в органах і установах прокуратури в державах — учасницях Співдружності Незалежних Держав» від 01.07.1999 № 800-ХІV та Положення про атестування прокурорсько-слідчих працівників органів прокуратури України від 09.09.1998 № 2223ц.

Військові прокурори і слідчі військових прокуратур при звільненні з військової служби мають право на одержання пенсії відповідно до частини дев'ятої статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру» або на одержання пенсії, встановленої Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» для військовослужбовців.

Прокурорам і слідчим, які мають одночасно право на різні державні пенсії, призначається одна пенсія за їхнім вибором, у тому числі на умовах, передбачених статтею 37 Закону України «Про державну службу» (частина дев'ята статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру»).

Відповідно до частини п'ятої статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру» до 20-річного стажу роботи, що дає право на пенсію за вислугою років, зараховується час роботи на прокурорських посадах, перелічених у статті 56 цього Закону, в тому числі у військовій прокуратурі, стажистами в органах прокуратури, слідчими, суддями, на посадах начальницького складу органів внутрішніх справ, офіцерських посадах Служби безпеки України, посадах державних службовців, які займають особи з вищою юридичною освітою, в науково-навчальних закладах Генеральної прокуратури України працівникам, яким присвоєно класні чини, на виборних посадах у державних органах, на посадах в інших організаціях, якщо працівники, що мають класні чини, були направлені туди, а потім повернулися в прокуратуру, строкова військова служба, половина строку навчання у вищих юридичних навчальних закладах, частково оплачувана відпустка жінкам по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років.

Згідно з частиною першою статті 46 Закону України «Про прокуратуру» прокурорами і слідчими можуть призначатися громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, необхідні ділові і моральні якості. Особи, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проходять в органах прокуратури стажування строком до одного року. Порядок стажування визначається Генеральним прокурором України.

Таким чином, період роботи на посаді стажиста помічника прокурора та половина строку навчання у вищому навчальному закладі, після навчання в

якому особа отримала вищу юридичну освіту за спеціальністю правознавство, підлягають зарахуванню до стажу роботи, що дає право на пенсію за вислугою років згідно із Законом України «Про прокуратуру».

Відповідно до статті 57 Закону України «Про пенсійне забезпечення» військова служба у складі діючої армії у період бойових дій, у тому числі при виконанні інтернаціонального обов'язку, а також перебування в партизанських загонах і з'єднаннях зараховується до стажу роботи на пільгових умовах у порядку, встановленому для обчислення строків цієї служби при призначенні пенсій за вислугу років військовослужбовцям.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби і військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»—«д» статті 12 цього Закону, які мають право на пенсію за цим Законом, до вислуги років для призначення пенсії зараховуються, зокрема, військова служба, час роботи в судових органах та органах прокуратури осіб, які працювали на посадах суддів, прокурорів, слідчих і перебувають на військовій службі або службі в органах і військових формуваннях Служби безпеки України, службі в органах внутрішніх справ, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України на посадах офіцерського та начальницького складу.

Оскільки порядок обчислення строкової військової служби для зарахування до стажу роботи, який дає право на призначення пенсій за вислугу років, Законом України «Про прокуратуру» не встановлений, то при такому обчисленні необхідно застосовувати загальні норми, які в даному випадку і містяться у відповідних статтях законів України «Про пенсійне забезпечення» та «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Як свідчать матеріали справ, суди першої, апеляційної інстанцій та Вищий адміністративний суд України правильно застосовують норми матеріального та процесуального права при вирішенні спорів про зарахування до стажу роботи визначеної законом частини строку навчання особи у вищому навчальному закладі та зарахування у пільговому обчисленні періоду проходження строкової військової служби при виконанні інтернаціонального обов'язку.

Як приклад зазначеної позиції можна навести справу за позовом Войціховського В.М. до управління Пенсійного фонду України у Кельменецькому районі Чернівецької області про поновлення пенсійних прав.

У травні 2005 року Войціховський В.М. звернувся до суду із вказаним позовом.

Позивач зазначав, що наказом прокурора Чернівецької області № 147-к від 28.07.1992 його було призначено на посаду стажиста помічника прокурора Кельменецького району Чернівецької області, з 09.07.1993 він займав посаду помічника прокурора і по день звернення продовжував працювати на прокурорських посадах, стаж роботи на цих посадах становить 12 років 2 місяці і 28 днів. Також позивач посилався на те, що він з 10.10.1984 по 05.02.1985 проходив строкову військову службу на території СРСР, а з 05.02.1985 по 05.11.1986 проходив строкову військову службу на території Демократичної Республіки Афганістан у складі діючої армії в період бойових дій терміном 21 місяць.

Рішенням Садгірського районного суду м. Чернівці, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Чернівецької області, позов задоволено.

Колегія суддів Вишого адміністративного суду України, залишаючи без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, дійшла висновку, що, оскільки порядок обчислення строкової військової служби для зарахування до стажу, який дає право на призначення пенсії за вислугу років, Законом України «Про

прокуратуру» не встановлений, то при такому обчисленні необхідно застосовувати загальні норми, які в даному випадку і містяться у відповідних статтях законів України «Про пенсійне забезпечення» та «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Водночас певні ускладнення у судів апеляційної інстанції викликає розуміння змісту статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру» в контексті того, які правовідносини регулює зазначена норма — порядок призначення пенсії прокурорам чи перерахунку вже призначеної пенсії. Так, Вищий адміністративний суд України, скасувавши постанову суду апеляційної інстанції та залишивши без змін рішення суду першої інстанції, зокрема у справі за скаргою Орехова М.І. на дії посадових осіб управління Пенсійного фонду України в Краснопільському районі Сумської області, зазначив, що стаття 50-1 Закону України «Про прокуратуру» регулює порядок призначення пенсії прокурорам, а не перерахунку вже призначеної пенсії. Процедура призначення та перерахунку пенсії різні за змістом та механізмом їх проведення. Єдиною нормою, яка визначає механізм проведення перерахунку пенсії за вислугу років прокурорам, є частина сімнадцята статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру». Таким чином, оскільки заявник ставив питання про проведення перерахунку із заробітної плати за 60 календарних місяців роботи на прокурорсько-слідчих посадах в прокуратурі підряд, але такий вид перерахунку вищенаведеною нормою не передбачено, вимоги заявника є безпідставними.

Про визнання права та перерахунок пенсій, призначених на підставі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»

Позивачами у справах про визнання права та перерахунок пенсій, призначених на підставі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1977-ХІІ, є фізичні особи, які мають, або вважають, що мають право на призначення пенсії на підставі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Згідно зі статтею 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається по досягненні пенсійного віку:

- чоловікам — за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років;

- жінкам — за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

До стажу наукової роботи зараховується:

- час роботи на посадах наукових працівників, визначених статтею 22-1 Закону;

- час роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, визначених у частині другій статті 48 Закону України «Про вищу освіту»;

- час роботи осіб, які мають науковий ступінь, за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, з дня зайняття посади за цією спеціальністю;

- час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у статті 118 Кодексу законів про працю України, якщо на цій роботі безпосередньо перебувала і після неї слідувала робота, передбачена абзацами другим, третім і четвертим статті 22-1 Закону;

- час навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі за денною (очною) формою навчання випускникам аспірантури, ад'юнктури;

- попередній стаж державної служби незалежно від наявності перерв у роботі (стаття 22-3 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Дія статті 24 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» поширюється на наукових (науково-педагогічних) працівників наукових установ та організацій недержавної форми власності, які пройшли державну атестацію згідно з акредитацією, що діють відповідно до Закону України «Про вищу освіту», міжнародних наукових організацій, відкритих на території України відповідно до міжнародних договорів, установчі документи яких затверджено Кабінетом Міністрів України, а також на наукових (науково-педагогічних) працівників наукових установ і вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що належали партійним та громадським організаціям колишніх Української РСР, інших республік СРСР та СРСР. Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також і на осіб, які на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, передбачений частиною другою статті 24 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Відповідно до вимог статті 22-1 Закону посадами наукових працівників наукових установ та організацій (їх філіалів, відділень тощо) є:

- керівник (президент, генеральний директор, генеральний конструктор, директор, начальник);
- заступник керівника (віце-президент, заступники генерального директора, генерального конструктора, директора, начальника) з наукової роботи;
- академік-секретар (його заступники);
- головний учений секретар, учений секретар (їх заступники);
- керівник (завідувач) та заступники керівника (завідувача) наукового підрозділу (відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи);
- головний конструктор, головний інженер, головний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу та їх заступники;
- провідний конструктор, провідний інженер, провідний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу;
- головний науковий співробітник;
- провідний науковий співробітник;
- старший науковий співробітник;
- науковий співробітник;
- науковий співробітник-консультант;
- молодший науковий співробітник;
- докторант.

Посадами науково-педагогічних працівників є асистент, викладач, старший викладач, директор бібліотеки, науковий працівник бібліотеки, доцент, професор, завідувач кафедри, декан, проректор, ректор (стаття 48 Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III).

Відповідачем у зазначеній категорії спорів є управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також управління та відділи Пенсійного фонду України у районах, містах і районах у містах (міста з районним поділом), а предметом позову є:

- визнання наукового стажу та переведення на наукову пенсію;
- зобов'язання переоформити пенсію як науковому працівнику;
- перерахунок пенсії наукового працівника, стягнення заборгованості та відшкодування моральної шкоди.

При вирішенні зазначеної категорії спорів суди керуються нормами:

- Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Закону України «Про вищу освіту»;
- Закону України «Про державну службу»;

Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058;

постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 04.03.2004 № 257 (далі — постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2004 № 257);

листа Пенсійного фонду України «Щодо Порядку призначення пенсій відповідно до ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

листа Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України від 27.04.2004 № 03-3/3599-02-06, № 4048/03.

Як свідчить аналіз, усталено є практика судів першої, апеляційної інстанцій та Вищого адміністративного суду України при вирішенні спорів про:

визнання права на отримання пенсії по інвалідності на підставі норм статей 22-1, 22-3, 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та постанови Кабінету Міністрів України від 04.03.2004 № 257;

переведення особи з пенсії за віком на пенсію державного службовця відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

щодо перерахунку пенсії, виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії.

Так, частиною двадцять першою статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що науковим (науково-педагогічним) працівникам, які стали інвалідами I, II, III груп внаслідок загального захворювання, призначається пенсія по інвалідності у розмірі пенсії наукового (науково-педагогічного працівника) незалежно від віку: чоловікам — за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років; жінкам — за наявності стажу не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Науковим працівником відповідно до статей 1, 6 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» є вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію.

На підставі наведених норм суди першої та апеляційної інстанцій, дійшли висновку, який підтримав Вищий адміністративний суд України, що право на пенсію по інвалідності згідно з нормами Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» мають лише ті особи, які визнані інвалідами, перебуваючи на посаді наукового (науково-педагогічного) працівника.

Так, у справі за позовом Андрущенка В.П. до Пенсійного фонду України, Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві, управління Пенсійного фонду України в Голосіївському районі м. Києва про перерахунок пенсії у жовтні 2004 року позивач зазначив, що з жовтня 1978 року працював на посаді старшого наукового співробітника Національного університету харчових технологій, а з 07.01.1999 перебував на виборній посаді голови правління гаражного кооперативу.

Рішенням МСЕК м. Києва від 11.12.2003 був визнаний інвалідом II групи.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 16.03.2005, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду м. Києва від 30.06.2005, в задоволенні позову відмовлено.

Колегія суддів Вищого адміністративного суду України вважає, що касаційна скарга підлягає відхиленню, а судові рішення залишенню без змін, враховуючи, що суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що право на пенсію по інвалідності за нормами Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» мають лише ті особи, які визнані інвалідами, перебуваючи на посаді наукового (науково-педагогічного працівника).

Вирішуючи питання про переведення особи з пенсії за віком на пенсію державного службовця відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», суди виходять з наступного. Відповідно до частини другої статті 37 Закону України «Про державну службу» право на одержання пенсії державних службовців мають особи, які досягли встановленого законодавством пенсійного віку, за наявності страхового стажу для чоловіків — не менше 25 років, для жінок — не менше 20 років, у тому числі стажу державної служби — не менше 10 років, та які на час досягнення пенсійного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, — незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку.

Для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством відносяться до посад державних службовців, попередній стаж наукової роботи, набутий в державних установах, організаціях, закладах, зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв у роботі, а для осіб, які працювали (працюють) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, попередній стаж державної служби зараховується до стажу наукової роботи незалежно від наявності перерв у роботі (частина тридцята статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Особам, які на час виходу на пенсію працювали на посадах, що згідно із законодавством не відносяться до посад державних службовців, і вийшли на пенсію до 04.02.2003, тобто до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» від 16.01.2003 № 432-IV (зворотної сили не має), яким визначено, що до стажу державної служби включається також робота на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку, попередній стаж наукової роботи до стажу державного службовця не зараховується.

Такого висновку дійшов Вищий адміністративний суд України, залишивши без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій у справі за скаргою Левчук Л.Г. до управління Пенсійного фонду України в Дніпровському районі м. Києва, третя особа — відділення Державного казначейства у Дніпровському районі м. Києва, про призначення пенсії державного службовця, її перерахунок та стягнення моральної шкоди.

Так, у лютому 2003 року Левчук Л.Г. звернулася із скаргою до управління Пенсійного фонду України в Дніпровському районі м. Києва, мотивуючи її тим, що вона має більше 18 років стажу наукового працівника і більше 4 років — державного службовця, тому відповідно до вищевказаного Закону та статті 37 Закону України «Про державну службу» має право на пенсію державного службовця.

Рішенням Дніпровського районного суду м. Києва, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду м. Києва, Левчук Л.Г. відмовлено в задоволенні скарги з підстав відсутності відповідного стажу, не менше 10 років, державного службовця на момент виходу на пенсію.

Колегія суддів Вищого адміністративного суду України дійшла висновку, що касаційна скарга не підлягає задоволенню, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасуванню з таких підстав:

Левчук Л.Г. з 1999 року отримує пенсію за віком відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Згідно зі статтею 37 Закону України «Про державну службу» в редакції від 16.01.2003 до стажу державної служби включається також і час роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку. Після внесення змін до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» до осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством відносяться до державної служби, попередній стаж наукової роботи зараховується до наукового стажу державного службовця. Таким чином, суди першої та апеляційної інстанцій, дійшли обґрунтованого висновку, що дія вищевказаного Закону не має зворотної сили і не поширюється на Левчук Л.Г., якій до набрання чинності цим Законом була призначена пенсія, стаж державного службовця визначений правильно на час її виходу на пенсію.

Відповідно до частини сімнадцятої статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (в редакції від 10.07.2003) пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до цього Закону працювали за контрактом на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників на державних підприємствах, в установах, організаціях не менш як два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється за їх заявою новий розмір пенсії, виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії відповідно до частини п'ятої цієї статті.

Згідно з частиною сімнадцятою статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (в редакції від 20.11.2003) пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до цього Закону працювали за контрактом на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників не менш як два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється, за їх заявою, новий розмір пенсії виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії відповідно до частини третьої цієї статті.

Відповідно до пункту 1 «Прикінцевих положень» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 20.11.2003 № 1316-IV зазначений Закон, яким стаття 24 викладена у новій редакції, набирає чинності з 01.01.2004.

Таким чином, пенсіонери із числа наукових працівників, які працювали після призначення пенсії до 01.01.2004 на недержавних підприємствах, в установах, організаціях права на перерахунок пенсії, виходячи з більш високого заробітку, не мають.

Як приклад можна навести справу за позовом Міщенко Г.І. до управління Пенсійного фонду України у м. Хмельницькому про перерахунок пенсії.

Так, у травні 2003 року Міщенко Г.І. звернулась до суду з зазначеним позовом.

Судом встановлено, що Міщенко Г.І. після призначення наукової пенсії протягом двох років працювала: з 15.11.2000 по 31.01.2002 у Хмельницькому технологічному університеті «Поділля», який є державною установою, та з 01.02.2003 у Хмельницькому приватному інституті конструювання моделювання швейних виробів.

Рішенням Хмельницького міського суду Хмельницької області, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Хмельницької області, у задоволенні позову Міщенко Г.І. відмовлено.

Колегія суддів Вищого адміністративного суду України дійшла висновку, що рішення судів першої та апеляційної інстанцій підлягають залишенню без

змін, враховуючи те, що згідно з частиною восьмою статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що діяла на момент постановлення судових рішень, пенсіонери із числа наукових працівників мають право на перерахунок пенсії, виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії, якщо вони працювали в державній установі. Зазначена норма діяла до внесення 20.11.2003 у вищезазначений Закон змін, що набули чинності з 01.01.2004.

Таким чином, обґрунтованим є висновок судів першої та апеляційної інстанцій що робота Міщенко Г.І. у приватному вищому навчальному закладі не може бути взята до уваги для перерахунку її пенсії відповідачем, який не мав на той час підстав для такого перерахунку.

Аналізуючи питання про визнання права та перерахунок пенсій, призначених на підставі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», слід зазначити, що суди першої та апеляційної інстанцій допускають порушення норм матеріального та процесуального права, які є підставою для направлення справ на новий судовий розгляд.

Так, у справі за позовом Кузнєцова В.О. до управління Пенсійного фонду України в Заводському районі м. Миколаєва, Південної академії підвищення кваліфікації кадрів (раніше — Миколаївський філіал інституту підвищення кваліфікації керівних робітників та спеціалістів суднобудівної промисловості (далі — Миколаївський філіал інституту) про перерахунок пенсії та відшкодування моральної шкоди у зв'язку з неврахуванням в заробіток відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» періоду роботи за сумісництвом по господарсько-договірних темах в Миколаївському філіалі інституту суди першої та апеляційної інстанцій, відмовляючи в задоволенні позову, посилаючись на відсутність у позивача належних документів, які б підтверджували розмір заробітної плати за роботу за сумісництвом, не врахували, що: раніше позивачу на підставі його звернення до Пенсійного фонду України вже здійснювався перерахунок пенсії, в тому числі з врахуванням роботи за сумісництвом на підставі довідки про заробітну плату; правильність зазначеного перерахунку підтверджена ухвалою суду апеляційної інстанції в іншій справі; відповідно до статті 32 Цивільного процесуального кодексу України від 18.07.1963 (який діяв на час прийняття оскаржуваних рішень) факти, встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили у одній цивільній справі, не доводяться знову при розгляді інших цивільних справ, в яких беруть участь ті самі особи.

Наслідком неврахування судами першої та апеляційної інстанцій зазначеної норми процесуального права при вирішенні даного спору стало неправильне його вирішення.

У справі за позовом Оружева В.Л. до управління Пенсійного фонду України в Київському районі м. Сімферополя про визнання наукового стажу та переведення на наукову пенсію судами першої та апеляційної інстанцій допущено порушення норм матеріального і процесуального права, визнано неправомірною відмову відповідача визнати за позивачем право на пенсію відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» з 01.01.2005, посилаючись на відсутність документів, що підтверджують науковий стаж останнього.

Однак при вирішенні даного спору суди керувалися нормами Порядку надання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення», затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України від 30.04.2002 № 224/30 (втратив чинність згідно з наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України від 02.12.2005 № 398/196), який, з позиції Вищого адміністративного суду України, регулює пи-

тання щодо призначення пенсії відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення», а не Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Крім того, постановляючи рішення про часткове задоволення позову і призначення наукової пенсії з 01.01.2005, суди: не врахували, що такий вид пенсії був призначений позивачу з 12.05.2005; не з'ясували, чи було враховано відповідачем при призначенні пенсії відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» як науковий стаж період, вказаний у позовній заяві; з урахуванням наведеного не уточнили у позивача характер та обсяг заявлених ним позовних вимог.

Допущення вказаних недоліків стало підставою для скасування ухвалених у справі судових рішень з направленням справи на новий розгляд.

В процесі вивчення судової практики виявлено, що у судів першої та апеляційної інстанцій виникли ускладнення щодо питань:

— тлумачення поняття «період до 60 календарних місяців підряд» в контексті визначення суми заробітної плати, яка обраховується відповідно до частини другої статті 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з виключенням з розрахунку за вибором особи періоду до 10% страхового стажу;

— зарахування до доходу, з якого нараховується пенсія, оплати за індивідуальними договорами підряду.

Аналіз матеріалів справи за позовом Хігрія М.І. до управління Пенсійного фонду України в Московському районі м. Харкова про зобов'язання провести перерахунок наукової пенсії та справи за позовом Кондратюк Л.О. до управління Пенсійного фонду України в Солом'янському районі м. Києва про перерахунок пенсії наукового працівника дозволяє зробити висновок про неоднаковий підхід судів першої, апеляційної інстанцій та Вишого адміністративного суду України до розуміння поняття «період 60 місяців підряд».

Так, у зазначеній справі за позовом Хігрія М.І. суди першої та апеляційної інстанцій висловили наступну позицію, яку підтримав Вищий адміністративний суд України.

Хігрій М.І. отримує пенсію як інвалід 3 групи, призначену йому відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», управлінням Пенсійного фонду України відмовлено у виключенні 10% обраного ним (позивачем) страхового стажу, тобто 43 місяці у періоді з 01.01.1998 по 01.09.1999 та з 01.07.2000 по 31.03.2003.

Відповідно до статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 01.07.2000, незалежно від перерв та за весь період страхового стажу, починаючи з 01.07.2000.

За вибором особи, яка звернулася за пенсією, з періоду, за який враховується заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії, виключається період до 60 календарних місяців підряд за умови, що зазначений період становить не більше ніж 10 % тривалості страхового стажу.

Враховуючи наведені норми, позовні вимоги Хігрія М.І. були задоволені, при цьому Вищим адміністративним судом України при розгляді справи в касаційному порядку зазначено, що доводи відповідача стосовно наявності перерви між обраними періодами для обчислення заробітної плати для нарахування пенсії на увагу не заслуговують, оскільки суперечать положенням Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», зокрема частини першої статті 40, яка навпаки такі перерви передбачає, а для частини третьої статті 40 названого Закону вони складають один період, і тому саме в ньо-

му виключаються 60 календарних місяців підряд за умови, що зазначений період становить не більше ніж 10% тривалості страхового стажу, до якого включається і науковий.

Іншу позицію щодо зазначеного питання висловлено Вищим адміністративним судом України при розгляді в порядку касаційного провадження справи за позовом Кондратюк Л.О.

З аналізу матеріалів справи вбачається, що, посилаючись на наведені вище норми статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Вищий адміністративний суд України, скасувавши рішення суду апеляційної інстанції та залишивши в силі рішення суду першої інстанції, зазначив, що відмова позивачу у виборі періоду, який виключається з періоду, за який враховується заробітна плата, в даному випадку період з 01.01.1986 по 31.12.1989, є неправомірною. Тобто суд виходив з того, що позивач, правильно застосувавши норми статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з ними визначив період до 60 календарних місяців підряд, який становить не більше ніж 10 % тривалості страхового стажу, у зв'язку з чим підстав для відмови в такому виборі немає.

Тобто в даній справі суд дійшов висновку про обґрунтованість позовних вимог Кондратюк Л.О. з огляду на те, що визначений нею період: є не більшим строку, визначеного нормою Закону; календарні місяці, які складають зазначений період, визначені підряд; становить не більше ніж 10 % тривалості страхового стажу.

Згідно з визначенням, наведеним у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», прислівник «підряд» слід розуміти наступним чином: послідовно один за одним; без перерви, протягом якогось відрізка часу; увесь, не перебираючи, без винятку*.

З урахуванням викладеного, погоджуючись з позицією Вищого адміністративного суду України у справі за позовом Кондратюк Л.О. до управління Пенсійного фонду України в Солом'янському районі м. Києва про перерахунок пенсії наукового працівника, вважаємо, що поняття «період до 60 календарних місяців підряд» в контексті визначення суми заробітної плати, яка обраховується відповідно до частини другої статті 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з виключенням з розрахунку за вибором особи періоду до 10% страхового стажу слід розуміти наступним чином:

- зазначений період має бути не тривалішим за 60 календарних місяців;
- календарні місяці, які складають зазначений період, повинні бути визначені підряд, тобто послідовно один за одним без винятку протягом певного відрізка часу;
- становити не більше ніж 10 % тривалості страхового стажу.

Вважаємо, що словосполучення «незалежно від перерв» у контексті частини першої статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» стосується винятково страхового стажу, який має особа, тобто що для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за визначений в даному Законі період страхового стажу підряд до 01.07.2000 незалежно від того, чи мали місце перерви у зазначеному страховому стажі, і до інших частин вищенаведеної статті застосовуватися не може.

У процесі вивчення судових справ виявлено непоодинокі випадки відмови управлінь Пенсійного фонду України особам, пенсії яким призначено відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», у виклю-

* Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К. — Ірпін: ВТС «Перун», 2002. — С. 780.

ченні з розрахунку за вибором цієї особи періоду до 10% страхового стажу з посиленням на те, що виключенням може бути страховий, а не науковий стаж.

Згідно з вимогами статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» обчислення пенсії відбувається з врахуванням доходу за визначений період саме страхового стажу.

Відповідно до частини третьої статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (зі змінами і доповненнями) пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80 відсотків від сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається відповідно до частини другої статті 23 цього Закону та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та на яку відповідно до законодавства нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (внески). Положення цієї статті, як зазначено у частині 15, поширюється також на пенсіонерів із числа наукових працівників, яким пенсії призначена до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 20.11.2003.

Таким чином, науковий стаж є складовою страхового стажу. Розрахунок пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам здійснюється з урахуванням саме страхового стажу на підставі частини другої статті 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з якими ці працівники мають право на виключення при розрахунку пенсій до 10% періоду страхового стажу за їх вибором. Відмови управлінь Пенсійного фонду України виключити такий період страхового стажу є безпідставними.

Результати вивчення матеріалів судових справ дозволяють зробити висновки про наявність неоднакової практики як судів першої та апеляційної інстанцій, так і Вищого адміністративного суду України щодо зарахування до доходу, з якого нараховується пенсія, оплати за індивідуальними договорами підряду.

Так, у справі за позовом Чорного М.І. до управління Пенсійного фонду України в м. Івано-Франківську про зобов'язання провести перерахунок пенсії суди першої та апеляційної інстанцій, з чим погодився і Вищий адміністративний суд України, дійшли висновку про неправомірність дій відповідача щодо невиключення до суми заробітку, з якого обчислюється пенсія, сум, що були виплачені позивачу за виконання науково-дослідних робіт згідно з індивідуальними договорами підряду, обґрунтовуючи наступним:

Згідно з частиною третьою статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» пенсії науковим (науково-педагогічним працівникам) призначаються у розмірі 80 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, що визначається відповідно до статей 65 і 66 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Відповідно до частини першої статті 66 Закону України «Про пенсійне забезпечення» у зарібок для обчислення пенсії включаються всі види оплати праці, на які за діючими правилами нараховуються страхові внески, крім виплат одноразового характеру, не обумовлених діючою системою оплати праці (компенсація за невикористану відпустку, вихідна допомога та інші), перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.1998 № 697 затверджений Перелік видів оплати праці та інших виплат, на які не нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та які не враховують при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій.

Оплата праці за індивідуальними договорами підряду не зазначена у вказаному Переліку.

Враховуючи, що відповідач при призначенні наукової пенсії порушив вимоги вказаних норм права, позовні вимоги Чорного М.І. задоволено, управління Пенсійного фонду України в м. Івано-Франківську зобов'язано провести перерахунок наукової пенсії з моменту її призначення з урахуванням оплати праці за індивідуальними договорами підряду.

Інша позиція висловлена судами першої, апеляційної інстанцій та Вищим адміністративним судом України у справі за позовом Лозинського О.Є. до управління Пенсійного фонду України в м. Івано-Франківську про перерахування наукової пенсії.

За аналогічних обставин суди відмовили в задоволенні позовних вимог Лозинського О.Є., обґрунтовуючи своє рішення тим, що позивачу була призначена пенсія як науковому працівнику відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», яка була розрахована із заробітку за останні 24 календарні місяці за останнім місцем роботи перед зверненням за пенсією (без врахування заробітку за індивідуальним договором підряду). При цьому на підставі статей 1, 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» при нарахуванні пенсії враховувалася заробітна плата позивача за основним місцем роботи відповідно до стажу роботи. Згідно зі статтею 64 Закону України «Про пенсійне забезпечення» пенсії обчислюються із середньомісячного заробітку. Відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» пенсія науковим працівникам визначається із заробітної плати за правилами статей 65, 66 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Верховний Суд України на час здійснення узагальнення свою позицію з цього приводу не висловив.

Висновки

За підсумками викладеного пропонуємо такі висновки:

Якщо особа звільнена з державної служби до набрання чинності Законом України «Про державну службу» і ніколи не мала статусу державного службовця, вимоги статті 37-1 зазначеного Закону на неї не поширюються.

Надбавки відносяться до додаткових видів грошового забезпечення й беруться в розрахунок при нарахуванні пенсії лише особам, які отримували такі надбавки під час перебування на державній службі та були звільнені зі служби після їх запровадження.

До заробітку, який враховується при перерахунку пенсії державним службовцям, не включається матеріальна допомога (на оздоровлення, для вирішення соціально-побутових питань тощо), оскільки зазначена допомога є одноразовою виплатою і не зазначена в переліку складових заробітної плати, передбачених частиною другою статті 33 Закону України «Про державну службу».

Перелік щомісячних додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовців, встановлений постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовців», не є вичерпним, оскільки іншими нормативно-правовими актами запроваджені інші щомісячні надбавки, доплати та підвищення, які теж є щомісячними додатковими видами грошового забезпечення і також мають зараховуватися при нарахуванні пенсій, проте лише тим особам, котрі отримували їх під час проходження служби і були звільнені з неї вже після їх запровадження.

Законодавством з питань пенсійного забезпечення, яке діяло до 01.01.2005, не було передбачено можливості перерахунку раніше призначених пенсій у зв'язку із запровадженням після звільнення військовослужбовців та осіб, котрі мають право на пенсію згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення».

осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, яких вони не отримували під час служби, а також премій. Закон України «Про внесення змін до статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб», який набув чинності 01.01.2005, не має зворотної сили, тому вимоги щодо перерахунку пенсії з урахуванням запроваджених після звільнення зі служби нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення та премій за минулий час, тобто до 01.01.2005, задоволенню не підлягають.

Перерахунок раніше призначених пенсій у зв'язку зі зміною розмірів хоча б одного з видів грошового забезпечення, з якого обчислюються пенсії, після звільнення зі служби військовослужбовців провадиться з тієї ж дати, з якої підвищується грошове забезпечення відповідних категорії військовослужбовців.

Період роботи на посаді стажиста помічника прокурора та половина строку навчання у вищому навчальному закладі, після навчання в якому особа отримала вищу юридичну освіту за спеціальністю правознавство, підлягає зарахуванню до стажу роботи, що дає право на пенсію за вислугою років згідно із Законом України «Про прокуратуру».

Оскільки порядок обчислення строкової військової служби для зарахування до стажу роботи, який дає право на призначення пенсій за вислугу років, Законом України «Про прокуратуру» не встановлений, то при такому обчисленні необхідно застосовувати загальні норми, які в даному випадку і містяться у відповідних статтях законів України «Про пенсійне забезпечення» та «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Право на пенсію по інвалідності згідно з нормами Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» мають лише ті особи, які визнані інвалідами, перебуваючи на посаді наукового (науково-педагогічного) працівника.

Особам, які на час виходу на пенсію працювали на посадах, що згідно із законодавством не відносяться до посад державного службовця і вийшли на пенсію до 04.02.2003, попередній стаж наукової роботи до стажу державного службовця не зараховується.

Пенсіонери із числа наукових працівників, які працювали після призначення пенсії до 01.01.2004 на недержавних підприємствах, в установах, організаціях, права на перерахунок пенсії, виходячи з більш високого заробітку, не мають.

Поняття «період до 60 календарних місяців підряд» в контексті визначення суми заробітної плати, яка обчислюється відповідно до частини другої статті 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з виключенням з розрахунку за вибором особи періоду до 10% страхового стажу, слід розуміти наступним чином:

- зазначений період має бути не тривалішим за 60 календарних місяців;
- календарні місяці, які складають зазначений період, повинні бути визначені підряд, тобто послідовно один за одним без винятку протягом певного відрізка часу;
- становити не більше ніж 10 % тривалості страхового стажу.

Словосполучення «незалежно від перерв» в контексті частини першої статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» стосується винятково страхового стажу, який має особа, тобто для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за визначений в даному Законі період страхового стажу підряд до 01.07.2000 незалежно від того, чи мали місце перерви у зазначеному страховому стажі, і до інших частин вищенаведеної статті застосовуватися не може.

Науковий стаж є складовою страхового стажу. Розрахунок пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам здійснюється з урахуванням саме страхового стажу на підставі частини другої статті 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з якими ці працівники мають право на виключення при розрахунку пенсій до 10% періоду страхового стажу за їх вибором. Відмови управлінь Пенсійного фонду України виключити такий період страхового стажу є безпідставними.

1.4. Довідка за результатами вивчення та узагальнення судової практики перегляду Вищим адміністративним судом України в касаційному порядку судових рішень у справах про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи

Метою зазначеного дослідження судової практики є сприяння виробленню єдиного підходу до вирішення справ цієї категорії, однаковому застосуванню законодавства при захисті прав та інтересів громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, виявлення проблемних питань, найбільш характерних порушень чи неправильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при вирішенні справ зазначеної категорії, підготовка пропозицій щодо їх усунення.

Як показує аналіз, найбільші складнощі у судовій практиці виникли при розгляді категорій спорів у справах:

- про стягнення допомоги на оздоровлення;
- про надання пенсії на пільгових умовах;
- про спонукання до видачі довідки про заробітну плату за період роботи на ЧАЕС, перерахування у зв'язку з цим заробітної плати та пенсії;
- щодо пільгового оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо.

При вирішенні таких справ суди керуються нормативно-правовими актами України, зокрема, Конституцією України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, Кодексом адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (далі — КАС), спеціальним законодавством, серед якого:

- Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.2001 № 796-XII;
- Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27.02.1991 № 791а-XII;
- Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII;
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV;
- закони України про Державний бюджет України на відповідний рік;
- Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 № 168/97-ВР;
- закони України про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на відповідний рік.

При розгляді зазначеної категорії спорів судами застосовуються також норми підзаконних нормативних актів, зокрема:

- постанови Кабінету Міністрів України «Про компенсації виплати особам, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 26.07.1996 № 836;

- постанови Кабінету Міністрів УРСР «Про затвердження Положення про порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького і вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України» від 29.06.1991 № 59;

- постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію статей 10, 33, 34 Закону України «Про оплату праці» та встановлення мінімального розміру пенсії за віком» від 20.02.1996 № 49/96-ВР;

- постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення розмірів пенсій та інших соціальних виплат окремим категоріям пенсіонерів, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів державного бюджету» від 03.01.2002 № 1;

- постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до ст. 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», а також пенсій, призначених відповідно до інших законів України, які раніше не підвищувались» від 28.03.2002 № 374;

- Порядку призначення і виплати пенсії за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.1992 № 418;

- Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.1997 № 51;

- Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.1997 № 523;

- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Стешиної Рити Анатоліївни щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини другої статті 2 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25.10.2000 № 12-рп/2000;

- інших нормативно-правових актів.

Процесуально-правові аспекти

Вивчення судової практики показало, що увагу слід звернути на питання встановлення правомірності звільнення від сплати державного мита суб'єктів підприємницької діяльності — громадян, віднесених до категорій 1 та 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; категорії 3 постраждалих та категорії 4 потерпілих від Чорнобильської катастрофи за умов, визначених абзацами 2, 3 пункту 18 частини першої статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Відповідно до частини другої статті 214 КАС, отримавши касаційну скаргу, суддя-доповідач перевіряє дотримання при її оформленні вимог статті 213 КАС.

Згідно з вимогами частини п'ятої статті 213 КАС до касаційної скарги додаються документ про сплату судового збору, а також копії касаційної скарги відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі, та копії оскаржуваних рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Згідно з абзацами 1, 2 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» КАС судовий збір при зверненні до адміністративного суду сплачується

ся у порядку та розмірах, визначених Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Статтею четвертою цього Декрету визначені особи, які звільняються від сплати державного мита, серед яких — громадяни, віднесені до категорій 1 та 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; категорії 3 постраждалих та категорії 4 потерпілих від Чорнобильської катастрофи за умов, визначених абзацами 2, 3 пункту 18 частини першої статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Однак судова практика містить випадки, коли із касаційними скаргами звертаються громадяни, зазначені вище, які є суб'єктами підприємницької діяльності. У такому випадку зазначені суб'єкти підприємницької діяльності не користуються пільгами при сплаті судового збору. Так, Вищий адміністративний суд України у справі за позовом Новомосковської об'єднаної державної податкової інспекції Дніпропетровської області до суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи Браїляна В.В. про стягнення штрафних санкцій та за зустрічним позовом суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи Браїляна В.В. до Новомосковської об'єднаної державної податкової інспекції Дніпропетровської області про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення зазначив, що якщо скажник бере участь у справі як суб'єкт підприємницької діяльності, а не як громадянин, то на нього не поширюються пільги, встановлені пунктом вісімнадцятим статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито». Такої ж позиції дотримується Вищий господарський суд України (пункт 5 інформаційного листа Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики застосування окремих норм чинного законодавства у вирішенні спорів» від 06.04.1999 № 01-8/151).

Як свідчать результати аналізу судової практики, проблемні питання виникають стосовно тлумачення питання «календарний місяць» при обчисленні пенсій.

Так, у справі за скаргою Крутова О.Є. до Управління Пенсійного фонду України в Кролевецькому районі про визнання дій при призначенні пенсії невірними відповідач, перераховуючи з 01.01.2004 пенсію позивачу на підставі Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», врахував заробіток останнього за період роботи з 01.07.1986 по 01.08.1986, при цьому не взяв до уваги заробіток з 20.06.1986 по 30.06.1986, оскільки він не входить до календарного місяця. В результаті такого перерахунку пенсія позивача була зменшена.

Суд першої інстанції при винесенні рішення на підставі частини третьої статті 11 ЦПК та посилаючись на Рішення Конституційного Суду України від 19.05.2004 про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України, роз'яснив, що словосполучення «протягом 30 днів» треба розуміти як перебіг 30-денного строку підряд, тобто в календарних днях обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися. На думку суду, календарний місяць слід розуміти не як період з першого по останнє число відповідного місяця, а як місяць в календарних днях, починаючи з часу настання події, в даному випадку — з початку роботи заявника в Чорнобильській зоні.

З викладеним не погодилися суд апеляційної інстанції та Вищий адміністративний суд України, зазначивши, що календарний місяць — це відповідний місяць року за календарем (січень, лютий, березень і т. д.), починаючи з першого по останній день кожного місяця у календарному році (який становить період з 1 січня по 31 грудня).

З позиції судів апеляційної та касаційної інстанції тлумачення поняття «календарний місяць» по аналогії зі змістом зазначеного Рішення Конституційного Суду України від 19.05.2004 є безпідставним, оскільки мова іде про різні поняття.

Іншого висновку, з яким, на наш погляд, варто погодитися, дійшов Вищий адміністративний суд України у справі за скаргою Стремоухова А.Д. на неправомірні дії управління Пенсійного фонду України в Кролевецькому районі Сумської області.

Так, згідно з матеріалами справи скажник для проведення протиепідемічних заходів у зв'язку з аварією на ЧАЕС в період з 27.06.1986 по 06.07.1986 був направлений в 30-тикілометрову зону м. Чорнобиля.

Відповідно до наказу від 25.06.1986 № 132, посвідчення про відрядження та табелю обліку використаного робочого часу, а також підрахунку заробітку строк фактичного перебування Стремоухова А.Д. в Чорнобильській зоні становив 10 днів.

При здійсненні перерахунку пенсії управлінням Пенсійного фонду України в Кролевецькому районі Сумської області враховано не 10, а 6 днів, проведених у зоні ліквідації аварії на ЧАЕС, тобто не з 27.06.1986 по 06.07.1986, а з 01.07.1986 по 06.07.1986.

Вищий адміністративний суд України, погодившись з позицією суду першої інстанції, зазначив, що відсутні будь-які дані, що Стремоухов А.Д. протягом саме 10 днів з 27.06.1986 по 06.07.1986 залишав місце проведення протиепідемічних заходів у 30-тикілометровій зоні м. Чорнобиля.

Правовідносини, які склалися між скажником та управлінням Пенсійного фонду України в Кролевецькому районі Сумської області, регулюються законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та Конституцією України, яка встановлює пріоритет прав і свобод громадян та гарантує їх захист. А тому дії управління Пенсійного фонду України в Кролевецькому районі Сумської області в частині призначення пенсії без повного урахування заробітку за час перебування у зоні ліквідації наслідків на ЧАЕС порушують гарантовані Конституцією України права Стремоухова А.Д. на працю та заробітну плату.

Таким чином, суд першої інстанції дійшов вірного, з позиції Вищого адміністративного суду України, висновку щодо початку розрахунку календарного місяця не з 01.07.1986, а з 27.06.1986.

Матеріально-правові аспекти

Підставою звернень до суду з позовами про перерахування пенсії на підставі довідки про заробітну плату за період роботи на ЧАЕС є відмова управлінь Пенсійного фонду України у здійсненні зазначеного перерахування.

Суб'єктами звернень у справах зазначеної категорії є особи, які певний період працювали на ЧАЕС та яким відмовляють у видачі довідки, яка б підтверджувала зазначений факт, перерахуванні у зв'язку з цим заробітної плати та пенсії. Суб'єктами, дії яких оскаржують або звертаються з позовами про спонукання вчинити певні дії, виступають управління Пенсійного фонду України.

При вирішенні спорів зазначеної категорії судам слід враховувати, що розрахунок пенсії проводиться відповідними органами Пенсійного фонду України на підставі довідки про заробітну плату, виданої за місцем роботи особи, яка звертається з проханням про нарахування пенсії.

Управлінням Пенсійного фонду України може бути визнана недійсною довідка про заробітну плату, якщо в розрахунок включені суми, що не відображені в особистих листах та відомостях особи і які вона фактично не отримувала.

Згідно з частиною першою статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за робо-

ту в зоні відчуження в 1986—1990 роках у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно з законодавством.

Порядок обчислення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, визначається Кабінетом Міністрів України.

У статті 54 зазначеного Закону передбачено, що обчислення і призначення вказаного виду пенсії провадиться відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» (після внесення змін Законом України від 17.11.2005 № 3108-IV — відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»).

Згідно з пунктом 1 Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження нового Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 30.05.1997 № 523, при обчисленні пенсії враховується фактичний заробіток.

Пенсії призваних на військові збори військовозобов'язаних, які брали участь в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та працювали у зоні відчуження в 1986—1990 роках, призначаються із заробітку, який вони одержували за основним місцем роботи, з урахуванням фактично відпрацьованого часу у зоні відчуження, характеру виконуваної роботи, місця і тривалості робочого дня (незалежно від періоду проведення розрахунку оплати праці за умови, якщо цей розрахунок проведено на підставі первинних документів про місце роботи і тривалість робочого дня згідно із сумарною кратністю оплати праці, встановленою у відповідні періоди за зонами небезпеки: у III зоні — 5, II — 4, у I зоні — 3).

При цьому в усіх випадках заробітна плата для розрахунку пенсії не повинна бути нижчою від фактично одержаної суми у зазначений період (абзац 12 пункту 1 Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи).

Згідно з статтею 101 Закону України «Про пенсійне забезпечення» органи, що призначають пенсії, мають право вимагати відповідні документи від підприємств, організацій і окремих осіб, а також в необхідних випадках перевіряти обґрунтованість їх видачі.

Підприємства та організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам або державі внаслідок несвоєчасного оформлення або подання пенсійних документів, а також за видачу недостовірних документів, і відшкодовують її.

Частиною першою статті 84 Закону України «Про пенсійне забезпечення» передбачено, що при виникненні права на підвищення пенсії перерахунок провадиться з першого числа місяця, в якому пенсіонер звернувся за перерахунком, якщо відповідну заяву з усіма необхідними документами подано ним до 15-го числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо заяву подано ним після 15-го числа.

Згідно з вказаним Законом сума пенсії, не одержана своєчасно з вини органу, що призначає або виплачує пенсії, виплачується за минулий час без обмеження будь-яким строком.

При вирішенні справ зазначеної категорії судам необхідно з'ясувати:

- у чому полягають неправомірні дії управлінь Пенсійного фонду України;
- розмір пенсії, яку отримувала особа на час виникнення спірних правовідносин;
- на підставі яких документів зазначена пенсія була особі нарахована;

- коли і яку довідку про заробітну плату надала особа для перерахунку пенсії;
- чи отримувалася зазначена в довідці заробітна плата фактично;
- чи вирішена заява особи управлінням Пенсійного фонду України відповідно до вимог чинного законодавства;
- які вимоги особи належать до адміністративної, а які до цивільної юрисдикції.

Недотримання зазначених вимог тягне скасування судових рішень з направленням справи на новий судовий розгляд.

Такого висновку Вищий адміністративний суд України дійшов у справі за позовом Шарапи С.М. до Управління Пенсійного фонду України в Барвінківському районі Харківської області і до відділу культури Барвінківської районної державної адміністрації про стягнення заробітної плати за час роботи в зоні відчуження, зобов'язання видати довідку та стягнення заборгованості по виплаті пенсії.

Значну кількість справ, які розглядаються судами в порядку адміністративного судочинства, становлять спори про стягнення допомоги на оздоровлення.

Аналіз судових рішень дозволяє зробити висновок про відсутність в суді касаційної інстанції єдиного підходу до вирішення справ зазначеної категорії.

Принада різної практики щодо вирішення даної категорії спорів — у недосконалоості законодавства, відсутності чіткої визначеності розміру компенсаційних виплат; неузгодженості нормативно-правових актів, які регулюють це питання.

Висновок про позицію Вищого адміністративного суду України щодо вказаної категорії спорів зроблено на підставі аналізу ухвал у справах за позовом Ільченка А.С. до Управління праці та соціального захисту населення Авдіївської міської ради про стягнення заборгованості по щорічній матеріальній допомозі на оздоровлення за 2001 та 2002 роки в розмірі 1357 грн.; за позовом Демченка С.І. до Управління праці та соціального захисту населення Орджонікідзенського району м. Маріуполя про захист конституційних прав, свобод людини і громадянина та стягнення коштів на оздоровлення за 2003 рік; за позовом Зоріна М.С. до Управління праці та соціального захисту населення Авдіївської міської ради Донецької області про стягнення компенсації на оздоровлення та інших.

Позивачами у справах про стягнення допомоги на оздоровлення виступають фізичні особи, відповідачами — управління праці та соціального захисту відповідної ради.

При вирішенні зазначених спорів Вищий адміністративний суд України керується нормами Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», закону України про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на відповідний рік, постанови Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Згідно з пунктом 1 частини четвертої статті 48 Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» інвалідам II групи виплачується щорічна допомога на оздоровлення в розмірі п'яти мінімальних заробітних плат.

Пунктом 2 частини четвертої статті 48 Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» передбачено, що інвалідам III групи виплачується щорічна допомога на оздоровлення в розмірі чотирьох мінімальних заробітних плат.

Щорічна допомога на оздоровлення виплачується громадянам за місцем їх проживання органами соціального захисту населення. Розмір мінімальної заробітної плати визначається на момент виплати.

Закон України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2002 рік» від 13.12.2001 № 2896-III з 01.01.2002 встановлює мінімальну заробітну плату в розмірі 140 грн., а з 01.07.2002 — 165 грн. на місяць.

Закон України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2003 рік» від 26.12.2002 № 372-IV встановлює мінімальну заробітну плату на 2003 рік у розмірі 185 грн., а з 01.12.2003 — 205 грн.

Згідно з статтею 62 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» роз'яснення порядку застосування цього Закону провадиться у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, рішення якого є обов'язковими для виконання міністерствами та іншими центральними органами державної виконавчої влади України, місцевими органами державної виконавчої влади, всіма суб'єктами господарювання незалежно від їх відомчої підпорядкованості та форм власності.

Відповідно до статті 67 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» встановлено, що конкретні розміри всіх доплат, пенсій і компенсацій підвищуються Кабінетом Міністрів України відповідно до зміни індексу вартості життя і зростання мінімальної заробітної плати.

У пункті 3 постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію статей 10, 33, 34 Закону України «Про оплату праці» та встановлення мінімального розміру пенсії за віком» зазначено, що до внесення відповідних змін у чинне законодавство виплати, крім пенсій, тарифних ставок і окладів, які розраховані на підставі мінімальної заробітної плати, застосовуються в розмірах, встановлених на 01.02.1996.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2000 рік» та статтею 2 Закону України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2002 рік» до прийняття Верховною Радою України змін до законів, у нормах яких для розрахунків застосовується мінімальна заробітна плата, Кабінету Міністрів України здійснювати перегляд цих норм, виходячи з реальних можливостей видаткової частини державного бюджету України на ці роки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 № 836 «Про компенсаційні виплати особам, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи» встановлені розміри компенсаційних виплат відповідно до програми діяльності Кабінету Міністрів України на 1996 рік, схваленої постановою Верховної Ради України від 11.10.1995.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 № 836 «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» розмір щорічної виплати на оздоровлення для другої групи інвалідності становить 21 грн. 50 коп., і ніяких змін до Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо розміру виплат не внесено.

Відповідно до підпункту «е» пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 № 836 «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» розмір компенсації для першої групи інвалідності становить 26 грн. 70 коп., і ніяких змін до Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо розміру виплат не внесено.

Таким чином, позиція Вищого адміністративного суду України полягає в тому, що при нарахуванні щорічної матеріальної допомоги на оздоровлення необхідно, крім вимог Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», враховувати положення постанови Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» і, відповідно, здійснювати виплати у розмірах, зазначених в останній.

Інший підхід Вищого адміністративного суду України до зазначеного питання відображений в судових рішеннях у справах за позовом Жерновнікова Г.В. до Управління праці та соціального захисту населення Авдіївської міської ради про стягнення допомоги на оздоровлення та за позовом Дуболара М.О. до Управління праці та соціального захисту населення Пролетарської районної ради в м. Донецьку про стягнення недоотриманих сум на оздоровлення.

Нормативно-правове обґрунтування позиції суду касаційної інстанції полягає у наступному.

Згідно з пунктом 1 частини четвертої статті 48 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» інвалідам першої та другої груп щорічна допомога на оздоровлення виплачується у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат.

Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 № 836 «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» не передбачає умов, розмірів та порядку виплат щорічної допомоги інвалідам, тому посилання судів на вказану постанову безпідставні. Крім того, Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» має вищу юридичну силу, і при вирішенні позовних вимог суди повинні керуватися вимогами статті 48 вказаного Закону, яка передбачає право позивача на щорічну допомогу на оздоровлення в розмірі 5 мінімальних заробітних плат. Оскільки ні Верховна Рада України, ні Кабінет Міністрів України в подальшому будь-яких рішень із цих питань не приймали, то, виходячи із загальних засад пріоритетності законів над урядовими нормативними актами, при вирішенні цього спору підлягає застосуванню стаття 48 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати на момент виплати.

Таким чином, з позиції Вищого адміністративного суду України висновок судів першої та апеляційної інстанцій про те, що Управління праці та соціального захисту населення Авдіївської міської ради при виплаті щорічних виплат на оздоровлення у розмірі 26,70 грн. діяло відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 № 836 «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», є необґрунтованими.

Виходячи з вищенаведеного та з урахуванням вимог статті 48 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» Управління праці та соціального захисту населення Авдіївської міської ради повинно виплачувати інвалідам 2 групи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, щорічну допомогу на оздоровлення, виходячи із суми мінімальної заробітної плати на момент виплати щорічної компенсації на оздоровлення.

Отже, викладена позиція Вищого адміністративного суду України полягає у тому, що при нарахуванні щорічної матеріальної допомоги на оздоровлення слід виходити лише з вимог Закону України «Про статус і соціальних захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» і виплачувати її у розмірах, визначених статтею 48 вказаного Закону для інвалідів відповідної групи.

Вважаємо, з наведеною позицією варто погодитися з огляду на те, що постановою Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» є підзаконним нормативно-правовим актом, а у разі виникнення колізії між її нормами та нормами Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» застосуванню підлягають положення останнього.

Крім того, варто зазначити, що зазначену позицію підтримав також Верховний Суд України у справі за позовом Словінського В.С. до Торезького управління праці та соціального захисту населення Донецької області про стягнення заборгованості по щорічній допомозі на оздоровлення (постанова Верховного Суду України від 14.11.2006 у справі № 21-95во06).

Як свідчать вивчені матеріали, усталеною є практика судів, що розглядають справи в порядку адміністративного судочинства, щодо вирішення питання про визнання недійсними актів Державної податкової інспекції про анулювання свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Позиція Вишого адміністративного суду щодо зазначеного питання полягає у наступному.

Згідно з пунктом 9.6 статті 9 Закону України «Про податок на додану вартість» (зі змінами і доповненнями на момент виникнення спору) свідоцтво про реєстрацію платника податку на додану вартість діє до дати його анулювання, яке відбувається у випадках, якщо: зареєстрована згідно з пунктом 2.1 вказаного Закону протягом 24 поточних календарних місяців як платник податку особа мала за останні 12 поточних календарних місяців оподатковувати обсяги поставки товарів (робіт, послуг) менші ніж 3600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; зареєстрована як платник податку особа припиняє діяльність згідно з рішенням про ліквідацію такого платника податку.

Отже, анулювання свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість може бути здійснено лише за наявності встановлених вказаним вище Законом підстав.

Зазначена позиція викладена у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче об'єднання «Вектор» до Коростенської об'єднаної державної податкової інспекції про визнання недійсним акту.

Спірний акт мотивований тим, що згідно зі статтею 7 Закону України від 27.02.1991 № 971а-ХІІ «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче об'єднання «Вектор» втратило статус платника податку.

Однак у відповідача були відсутні правові підстави для застосування статті 9 Закону України «Про податок на додану вартість», яка містить вичерпний перелік підстав для анулювання свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість, оскільки:

- державна реєстрація товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче об'єднання «Вектор» як суб'єкта господарювання проведена в червні 2004 року, таким чином, до дати анулювання свідоцтва від дати реєстрації суб'єкта як платника податку минуло лише 2 місяці;

- рішення про ліквідацію платника податку не приймалося.

Вищий адміністративний суд України зазначив, що судами першої та апеляційної інстанцій правильно визначено, що Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» не є пріоритетним у вирішенні цього спору, а тому не може бути застосований до спірних відносин щодо законності акту Коростенської об'єднаної державної податкової інспекції Житомирської області від 13.08.2004 № 10, адже згідно з його преамбулою він регулює питання поділу території на відповідні зони, режим їх використання та охорони, умови проживання та роботи населення, господарську, науково-дослідну та іншу діяльність в цих зонах, і не має жодного відношення до податкових правовідносин, не встановлює

будь-яких спрощених систем оподаткування, які б визначали особливий порядок нарахування чи сплати податку на додану вартість, відмінний від встановленого Законом України «Про податок на додану вартість».

За таких обставин правильними з позиції суду касаційної інстанції є висновки судів першої та апеляційної інстанцій щодо того, що Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» не звільняє суб'єкта господарювання від сплати податку на додану вартість з товарів, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України, і не позбавляє підприємство, яке знаходиться на визначеній Законом території, статусу платника податку.

Водночас, як свідчать результати вивчення судової практики, має місце неоднакове вирішення Вищим адміністративним судом України питання щодо можливості застосування норм Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» як закону про оподаткування.

Наприклад, у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Нова Гуральня» до Коростенської об'єднаної державної податкової інспекції Житомирської області про визнання недійсним акту Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, що Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» не є законом про оподаткування та не позбавляє підприємства, які розташовані у зонах гарантованого добровільного відселення та посиленого радіоекологічного контролю статусу платника податку на додану вартість.

У справі за позовом відкритого акціонерного товариства «Лисянське ремонтно-транспортне підприємство» до управління Пенсійного фонду України в Лисянському районі Черкаської області про зобов'язання зарахувати надмірно сплачені кошти в рахунок внесків у поточному та майбутніх періодах Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, що Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» є податковим законом і, відповідно, може звільняти від нарахування і сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.

На нашу думку, при застосуванні законодавства, яким встановлюється пільговий режим оподаткування для суб'єктів господарювання, що діють на території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, необхідно враховувати наступне.

Відповідно до частини третьої статті 1 Закону України «Про систему оподаткування» (у редакції до 22.02.2006) ставки, механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), за винятком особливих видів мита та збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, збору у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування.

У пункті 11.4 статті 11 Закону України «Про податок на додану вартість» визначено, що зміни порядку оподаткування податком на додану вартість можуть здійснюватися лише шляхом внесення змін до цього Закону окремим законом з питань оподаткування цим податком. У разі якщо іншим законом незалежно від часу його прийняття встановлюються правила оподаткування цим податком, відмінні від зазначених у Законі України «Про податок на додану вартість», пріоритет мають норми Закону України «Про податок на додану вартість».

Також необхідно враховувати, що пільги з оподаткування суб'єктів господарювання на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок

Чорнобильської катастрофи, встановлювались лише на підставі Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», й норми щодо встановлення цих пільг до законів про оподаткування не включались (інформаційний лист Вищого господарського суду України від 12.05.2005 № 01-8/783).

На даний час законодавцем усунуто колізію щодо регулювання означеного питання шляхом виключення зі статті 7 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» норми щодо звільнення від оподаткування прибутку, звільнення від сплати ввізного мита, митних та акцизних зборів і податку на додану вартість з підакцизних товарів, що імпортуються, від сплати додаткового збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу безготівковою іноземною валюти.

Огляд судових рішень Вищого адміністративного суду України досліджуваної категорії справ

Виходячи із загальноприйнятого розуміння поняття узагальнення¹, узагальнення судової практики при здійсненні адміністративного судочинства є логічним процесом переходу від одиничного до загального (де одиничним буде вирішення конкретних справ, що знаходять вияв у постановках та ухвалах відповідної судової інстанції, що підлягають узагальненню, а загальним — позиції, які вказують на правильність підходів до вирішення аналогічних ситуацій), а також результат цього процесу — формалізований документ, який відповідає встановленим вимогам, що містить інформацію для вироблення однакової практики вирішення справ певної категорії судами всіх інстанцій.

Таким чином, для здійснення узагальнення та його аналізу необхідна наявність судової практики з відповідних категорій справ.

Як свідчить аналіз, судова практика Вищого адміністративного суду України містить одиничні випадки перегляду судових рішень з деяких справ цієї категорії, що не дає можливості здійснення узагальнення судової практики, так як це суперечить його правовій природі.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо огляд судових рішень у справах:

- про оскарження відмови або зобов'язання видати посвідчення учасника ліквідації наслідків на ЧАЕС;
- про відмову в наданні статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;
- про присвоєння особі статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;
- щодо визнання права на пенсію по інвалідності військовослужбовцям тощо.

Огляд судових рішень із зазначених питань проводиться з метою сприяння суддям у виробленні єдиного підходу щодо вирішення аналогічних справ, унеможливлення ситуацій, коли за аналогічних обставин виносяться діаметрально протилежні рішення.

При вирішенні спорів щодо відмови Головним управлінням у справах захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС у видачі посвідчення особам, яким в дитячому віці встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, суди першої та апеляційної інстанцій, з позиції Вищого адміністративного суду України, правильно застосовують норми Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

¹ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1986. — С. 328.

Згідно із пунктом 6 частини першої статті 11 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» особи, яким у дитячому віці встановлений причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, визнаються потерпілими від Чорнобильської катастрофи за умови проходження переогляду у спеціальній радіологічній медико-соціальній експертній комісії відповідно до частини п'ятої статті 17 цього Закону.

Непроходження особою зазначеного переогляду є підставою для відмови зазначеній особі Головним управлінням у справах захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС у видачі їй посвідчення потерпілої від Чорнобильської катастрофи відповідної категорії. За таких обставин скарга на неправомірність відмови уповноваженого органу у видачі посвідчення особи, потерпілої від Чорнобильської катастрофи, задоволенню не підлягає. Як приклад можна навести судові рішення у справі за скаргою Алатирьової Є.І. на неправомірні дії Головного управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

У процесі вивчення судової практики виявлено, що мають місце звернення фізичних осіб зі скаргами на дії органів державної виконавчої влади та Головного управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи у зв'язку з відмовою останніх в наданні особі статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Як приклад можна навести справу за скаргою Лем'єва О.І. на дії Донецької обласної державної адміністрації та Головного управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи про відмову в наданні статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС категорії 1. Вищий адміністративний суд України, залишивши без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зазначив, що згідно з вимогами Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» для надання статусу учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС категорії 1 необхідний медичний експертний висновок про причинний зв'язок між набутим захворюванням та аварією на ЧАЕС.

Пунктом 1 частини першої статті 14 зазначеного Закону визначено, що до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відносяться інваліди з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи (статті 10, 11 і частина третя статті 12), щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеву хворобу.

Таким чином, законодавець до категорії 1 відносить 3 групи:

- 1) інваліди з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою;
- 2) інваліди з числа потерпілих від Чорнобильської катастрофи, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою;
- 3) хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеву хворобу.

Згідно з частиною першою статті 12 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» причинний зв'язок між захворюванням, пов'язаним з Чорнобильською катастрофою, частковою або повною втратою працездатності громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і Чорнобильською катастрофою визнається встановленим (незалежно від наявності дозиметричних показників чи їх відсутності), якщо його підтверджено під час стаціонарного обстеження постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи уповноваженою медичною комісією не нижче обласного рівня або спеціалізованими медичними установами Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби без-

пеки України, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України. Тобто обов'язковою умовою для встановлення причинного зв'язку є підтвердження його під час стаціонарного обстеження медичною комісією визначеного рівня.

У разі відсутності або недоведеності причинного зв'язку інвалідності особи з Чорнобильською катастрофою або наявності у неї променевої хвороби внаслідок Чорнобильської катастрофи скарга особи на дії уповноважених органів щодо відмови у видачі посвідчення постраждалого внаслідок Чорнобильської катастрофи категорії 1 задоволенню не підлягає.

В результаті вивчення судової практики встановлено, що Вищим адміністративним судом України в касаційному порядку переглядалися справи щодо зобов'язання Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації присвоїти особі статус учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Частиною першою статті 15 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» встановлено, що підставами для визначення статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС є період роботи (служби) у зоні відчуження, що підтверджено відповідними документами.

Згідно з частиною четвертою зазначеної статті Закону видача довідок про період роботи (служби) з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, а також на територіях радіоактивного забруднення, про заробітну плату за цей період здійснюється підприємствами, установами та організаціями (військкоматами), а про період проживання на територіях радіоактивного забруднення, евакуацію, відселення, самостійне переселення — місцевими радами народних депутатів на цих територіях.

У абзаці 2 частини четвертої статті 65 цього Закону закріплено, що порядок видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.1997 № 51, а саме абзацу третього пункту десятого, посвідчення видаються учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС на підставі одного з таких документів:

- а) посвідчення про відрядження в зону відчуження;
- б) військового квитка і довідки командира військової частини або архіву про участь у ліквідації наслідків аварії у зоні відчуження;
- в) довідки про підвищену оплату праці в зоні відчуження (із зазначенням кількості днів і населеного пункту).

Якщо особою не надано документів, які б підтверджували її участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, то її вимоги про присвоєння статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та видачу відповідного посвідчення задоволенню не підлягають (справа за позовом Лемешка О.М. до Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Чернігівської облдержадміністрації).

Згідно з частиною четвертою статті 14 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» громадяни, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, належать до категорії 1, або 2, або 3. Порядок визначення цих категорій встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до пункту 2 Порядку віднесення деяких категорій громадян до відповідних категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.12.1992

№ 674 (далі — Порядок № 674), до таких осіб належать громадяни із числа тих, які брали участь у ліквідації ядерних аварій, у ядерних випробуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї: до категорії 3 — особи, які склали ядерні заряди і здійснювали на них регламентні роботи для проведення відповідних випробувань і військових навчань, брали участь у підземних випробуваннях ядерної зброї, а також ті, які переопромінились при охороні ядерних полігонів під час випробувань.

Відповідно до пункту 4 Порядку № 674 особам, зазначеним у пункті 2 цього Порядку, видаються посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС відповідно до категорії на підставі довідки, що підтверджує їх участь у ліквідації ядерних аварій, у ядерних випробуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, виданої відповідною військовою частиною або Центральним військовим архівом Співдружності Незалежних Держав.

При вирішенні цієї категорії справ судам необхідно перевірити підстави видачі довідок військовою частиною (організацією).

Недотримання цієї вимоги тягне скасування рішень з направленням справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції в іншому складі, як це зроблено Вищим адміністративним судом України у справі за позовом Богданова А.О. до Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Сумської обласної державної адміністрації та третьої особи Головного управління праці та соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації про зобов'язання видати посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Єдиним документом, що підтверджує статус громадянина, який постраждав внаслідок Чорнобильської катастрофи, та надає право на користування пільгами, встановленими Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», у тому числі призначення пенсії зі зменшенням пенсійного віку, встановленого для одержання державних пенсій, є посвідчення «Учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» або «Потерпілий від Чорнобильської катастрофи». Довідки про період роботи (служби) у зоні відчуження, про евакуацію, відселення, самостійне переселення, про період проживання та роботи на забруднених територіях тощо є підставами для визначення в установленому порядку статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи.

Відповідно до статті 55 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» пенсії зі зменшенням пенсійного віку, встановленого для одержання державних пенсій, призначаються лише учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та потерпілим від Чорнобильської катастрофи.

Зазначеній категорії осіб згідно зі статтею 65 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» за поданням районних державних адміністрацій Міністерством у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, державними адміністраціями областей, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями видаються посвідчення «Учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» або «Потерпілий від Чорнобильської катастрофи».

Вказані посвідчення є документами, що підтверджують статус громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та надають право користування пільгами, встановленими згаданим Законом.

Такі документи, як довідки про евакуацію, відселення, самостійне переселення відповідно до статті 15 Закону України «Про статус і соціальний захист

громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» є лише підставою для визначення статусу евакуйованих із зони відчуження, відселення і тих, які самостійно переселилися.

Зазначену позицію підтримав Верховний Суд України, залишивши без змін ухвалу Вишого адміністративного суду України у справі за позовом Ніколаєвої-Юстус З.О. до Управління Пенсійного фонду України у Валківському районі Харківської області про визнання незаконним рішення про відмову у призначенні пенсії.

Як свідчить аналіз судової практики, за загальним правилом не виникає ускладнень при вирішенні спорів щодо визнання права на пенсію по інвалідності військовослужбовцям.

Однак мають місце поодинокі випадки неповного з'ясування судами обставин справ зазначеної категорії. У зв'язку з цим Вищий адміністративний суд України звертає увагу судів першої та апеляційної інстанцій на необхідність при вирішенні справ з'ясовувати наступні обставини:

— який вид пенсії має намір отримувати особа — визначений Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» (на даний час — Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб») чи визначений Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

— чи зверталася особа у встановленому законодавством порядку з відповідними заявами до органів, які здійснюють пенсійне забезпечення про призначення пенсії по інвалідності згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Невстановлення зазначених обставин має наслідком скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Такого висновку дійшов Вищий адміністративний суд України у справі за позовом Чеповика Є.М. до Одеського обласного військового комісаріату, Управління Державного казначейства України в Одеській області про визнання права на пенсію по інвалідності та додаткову пенсію, перерахунок пенсії.

В результаті вивчення судової практики встановлено, що мають місце справи про встановлення права на отримання державних пенсій. Позиція Вишого адміністративного суду України щодо цього питання полягає в наступному.

Відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» право на отримання державної пенсії мають лише особи, віднесені до категорії 1, які отримали інвалідність внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Статтею 20 цього Закону встановлений перелік пільг та компенсацій громадянам, які віднесені до категорії 1.

Таким чином, особам, віднесеним згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» до категорії 1, надано право на отримання державних пенсій, а також визначеного переліку пільг та компенсацій. Державна пенсія не відноситься до пільг чи компенсацій, а є заходом соціального захисту конкретних категорій осіб.

Згідно з вимогами статей 14 та 65 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» громадянам, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї надано право на отримання пільг і компенсацій, встановлених законодавством.

Таким чином, у разі звернення до суду громадян, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосу-

ванням ядерної зброї, але не належать до категорії 1, з позовами про визнання права на пенсію у відповідності до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», зазначені позови задоволенню не підлягають.

Прикладом цієї категорії справ є справа за позовом Остапенко О.А. до Управління Пенсійного фонду України в Жовтневому районі м. Дніпропетровська, третя особа — Головне управління Пенсійного фонду України у Дніпропетровській області, про оскарження дій посадових осіб, визнання права на пенсію у відповідності до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» і про її стягнення.

У практиці Вищого адміністративного суду України мають місце випадки перегляду за касаційними скаргами справ про зобов'язання управління Пенсійного фонду України здійснити перерахунок пенсії.

Предметом позову у цій категорії справ є вимоги зобов'язати управління Пенсійного фонду України здійснити перерахунок пенсії з урахуванням нижченаведених норм. Суб'єктами звернення, як свідчать результати вивчення практики, є фізичні особи, які працювали на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, суб'єктом оскарження — управління Пенсійного фонду України.

При вирішенні спорів про зобов'язання Пенсійного фонду України здійснити перерахунок пенсії необхідно враховувати, що згідно з частиною другою статті 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» перерахунок призначеної пенсії проводиться на підставі відповідної заяви з доданими до неї усіма необхідними документами. Тому при вирішенні зазначеної категорії справ відповідно до позиції Вищого адміністративного суду України, викладеної у справі за скаргою Волкової Л.О. на дії Жовтневого районного управління Пенсійного фонду України в м. Луганську, судам необхідно звертати увагу на таке:

- чи немає в документах протиріччя щодо розміру отриманої заявником заробітної плати;

- чи є відомості про відмову суб'єкта оскарження в задоволенні вимог заявника.

Ненадання особою уповноваженому органу даних, зокрема, про заробіток в зоні відчуження Чорнобильської катастрофи та з місця основної роботи в цей період є підставою для відмови в перерахунку пільгової пенсії.

Як свідчить аналіз практики, суди першої інстанції не завжди враховують цю обставину, що має наслідком прийняття незаконного та необгрунтованого рішення.

Як приклад можна навести справу за позовом Силадія М.С. до управління Пенсійного фонду України в місті Хуст та Хустському районі про перерахунок розміру пенсії.

У разі відмови суб'єкта оскарження в задоволенні вимог заявника судам необхідно з'ясовувати причини відмови.

З аналізу практики Вищого адміністративного суду України вбачається, що мають місце випадки звернення до суду з позовом про перерахунок з урахуванням статті 98 Закону України «Про пенсійне забезпечення» пенсії за інвалідністю, призначеної відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Відповідно до статті 15 Закону України «Про пенсійне забезпечення» умови, норми та порядок пенсійного забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, визначаються Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» або надається їм право на одержання пенсій на підставах, передбачених цим Законом.

Таким чином, якщо особа отримує пенсію, нараховану відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», то положення статті 84 Закону України «Про пенсійне забезпечення» на неї не поширюються.

За викладених обставин судами першої та апеляційної інстанцій, з висновками яких погодився і Вищий адміністративний суд України, в задоволенні позовних вимог у справі за позовом Гудима П.І. до Управління Пенсійного фонду України в місті Красnodоні Луганської області про перерахунок та стягнення недоплаченої пенсії відмовлено.

В результаті вивчення судової практики виявлено, що виникають ускладнення при визначенні базової мінімальної пенсії за віком при нарахуванні пенсії на підставі статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Відповідно до вимог статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» обчислення і призначення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання із заробітку за межами зони відчуження провадиться на загальних підставах відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». В усіх випадках розмір пенсій для інвалідів по 2 групі інвалідності, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, не може бути нижчими 8 мінімальних пенсій за віком. Порядок обчислення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, визначається Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до статті 50 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» додаткова пенсія за шкodu, заподіяну здоров'ю, інвалідам 2 групи, віднесеним до категорії 1, виплачується у розмірі 75% мінімальної пенсії за віком.

Згідно з постановою Верховної Ради України «Про порядок введення в дію статей 10, 33, 34 Закону України «Про оплату праці і встановлення мінімального розміру пенсії за віком» від 20.02.1996 № 49/96-ВР, постановами Кабінету Міністрів України від 19.03.1996 № 342, від 26.07.1996 № 831, від 03.01.2002 № 1, від 27.08.2003 № 1350 мінімальну пенсію за віком було встановлено у розмірі 1500000 крб., з 01.08.1996 її розмір був збільшений в 1,108 рази і становив (після проведення грошової реформи і заміни карбованців на гривні) 16,62 грн., а з жовтня 2003 року розрахунок пенсій, виплачуваних відповідно до частини четвертої статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» і додаткових пенсій, передбачених вказаним Законом, здійснюється, виходячи з розміру мінімальної пенсії за віком 19 гривень 91 копія. Це відповідає також вимогам Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.1997 № 523.

Відповідно до вимог частини першої та третьої статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25, а у жінок — 20 років страхового стажу встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, та застосовується виключно для визначення розмірів пенсій, призначених згідно з цим Законом.

Таким чином, вимоги про те, що базова мінімальна пенсія за віком при нарахуванні пенсії на підставі статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» повинна визначатися згідно із законами України «Про загальнообов'язкове державне пен-

сійне страхування» та про Державний бюджет України на відповідний рік суперечить законодавству, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин. Відповідно до вимог вказаного законодавства немає правових підстав для перерахунку пенсії у бік збільшення на підставі зазначених нормативно-правових актів.

Зазначена позиція Вищого адміністративного суду України наведена у справі за касаційною скаргою Мельник В.Б. до Управління Пенсійного фонду України в місті Білій Церкві Київської області про зобов'язання провести перерахунок пенсії та у справі за позовом Кульганського О.В. до Одеського обласного військового комісаріату та Управління Державного казначейства в Одеській області про перерахунок пенсії.

В той же час варто звернути увагу на те, що, застосовуючи одні й ті самі норми законодавства, суди першої та апеляційної інстанцій доходять різних висновків. Як приклад можна навести справу за позовом прокурора Центрально-Міського району м. Горлівки Донецької області в інтересах Глотова В.М. про зобов'язання провести перерахунок пенсії, у якій суди першої та апеляційної інстанцій дійшли висновку про правомірність позовних вимог прокурора Центрально-Міського району м. Горлівки в інтересах Глотова В.М. щодо перерахунку пенсії по інвалідності відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи», виходячи з мінімальної пенсії у розмірі 332 грн.

Із цим не погодився Вищий адміністративний суд України, скасувавши рішення судів першої та апеляційної інстанцій та прийнявши нове рішення про відмову в задоволенні позову.

Аналіз судових рішень Вищого адміністративного суду України у справах за позовом Мовчанюк Г.П. до Управління Пенсійного фонду України в м. Броварах Київської області, Управління Пенсійного фонду України в Деснянському районі м. Києва, відкритого акціонерного товариства «Київенергобуд» про перерахунок пенсії з врахуванням премії та за позовом Сосюри О.М. до Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Київській області про оскарження неправомірних дій щодо перерахунку пенсії дозволяє зробити висновки, що при вирішенні справ про здійснення перерахунку пенсії судам слід враховувати наступні положення нормативно-правових актів.

Відповідно до Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.1997 № 52, премія за виконання робіт в зоні ЧАЕС включається до заробітку, з якого нараховується пенсія.

Згідно з положеннями статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» (в редакції 2004 року) при здійсненні перерахунку пенсії слід враховувати додатковий вид грошового забезпечення у вигляді доплати за виконання службових обов'язків в зоні відчуження ЧАЕС, якщо вона фактично отримувалась позивачем до моменту звільнення.

В практиці Вищого адміністративного суду України мають місце випадки перегляду в касаційному порядку справ за позовами Пенсійного фонду України до фізичної особи про стягнення надміру виплаченої суми пенсії. Як приклад можна навести справу за позовом Управління Пенсійного фонду України в м. Тернополі до Сенчишина М.С., третя особа — Головне управління праці та соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації, про стягнення надміру виплаченої суми пенсії. З позиції Вищого адміністративного суду України судам при вирішенні зазначеної категорії спорів слід враховувати, що відповідно до статті 102 Закону України «Про пенсійне забез-

печення» пенсіонери зобов'язані повідомляти органу, що призначає пенсії, про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати. У разі невиконання цього обов'язку і одержання у зв'язку з цим зайвих сум пенсії пенсіонери повинні відшкодувати органу, що призначає пенсії, заподіяну шкоду. Норма статті 1193 Цивільного кодексу України при вирішенні такого спору застосуванню не підлягає.

Згідно з частиною першої статті 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» територіальні органи Пенсійного фонду України наділені правом своїми рішеннями припиняти виплату пенсії у випадках, передбачених цим Законом.

Результати вивчення судової практики дозволяють зробити висновок, що суди першої та апеляційної інстанцій не допускають порушення вищевикладених норм при вирішенні зазначеної категорії спорів. Як приклад можна навести справу за позовом Рябухи А.В. до Управління Пенсійного фонду України в Староміському районі м. Вінниці про визнання неправомірними і скасування рішень.

У результаті вивчення судової практики встановлено, що мають місце справи про перерахування та виплату пенсій працівникам льотного складу цивільної авіації.

Відповідно до статті 52 Закону України «Про пенсійне забезпечення» окремі категорії працівників авіації та льотно-випробного складу мають право на пенсію за вислугу років. Розмір пенсії за вислугу років та категорії працівників авіації і льотно-випробного складу, які мають право на пенсію за вислугу років, визначені статтями 53, 54 зазначеного Закону.

Згідно з частиною третьою статті 53 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України» від 17.11.1999 № 1222-XIV) працівникам льотно-випробного складу та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах, пенсії обчислюються з середньомісячного заробітку за роботу, що дає право на пенсію за вислугу років (частина перша статті 64 та статті 65, 66, 69), одержуваного перед її припиненням, і призначаються в розмірах, передбачених частинами першою — третьою, шостою статті 19 та статтею 21 цього Закону для пенсій за віком, і не можуть перевищувати 85 процентів заробітку для працівників льотно-випробного складу та 75 процентів заробітку для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах. При цьому розмір пенсії для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах, не може перевищувати дві з половиною величини середньої заробітної плати працівників, зайнятих в галузях економіки України, за календарний рік, що передує місяцю, з якого призначається пенсія.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України» від 17.11.1999 (пункт 2 розділу 2 «Прикінцеві положення») передбачено, що дія статті 53 Закону України «Про пенсійне забезпечення» поширюється на працівників із числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації, які вийшли на пенсію до набрання чинності цим Законом (зазначений Закон набрав чинності з 07.12.1999).

28.03.2002 Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 374 «Про підвищення розмірів пенсій, призначених відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», а також пенсій, призначених відповідно до інших законів України,

які раніше не підвищувались». Дія цієї постанови поширюється на пенсії, призначені працівникам льотно-випробного складу суден цивільної авіації відповідно до частини третьої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення», і передбачає збільшення пенсій з 01.04.2002 непрацюючим пенсіонерам на 12 відсотків.

Предметом позову у цій категорії справ були вимоги зобов'язати управління Пенсійного фонду України здійснити перерахунок пенсій з урахуванням вищезазначених норм, стягнути заборгованість з її виплати та відшкодувати моральну шкоду.

Як свідчать матеріали справ, до суду із позовами зверталися особи, які вийшли на пенсію до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України» від 17.11.1999, а відтак відповідачами здійснені відповідні перерахунки пенсій.

Прикладом розгляду цієї категорії справ є справа за позовом Головача П.В. до Управління Пенсійного фонду України в Київському районі м. Одеси, при вирішенні якої суди усіх інстанцій дійшли висновку, що відповідачем правильно здійснено обчислення пенсії.

Однак у справі за позовом Ягоднікова В.М. до Управління Пенсійного фонду України в Київському районі м. Сімферополя за аналогічних обставин суд першої інстанції прийняв рішення, яким зобов'язав відповідача перерахувати пенсію позивачеві, стягнути заборгованість по її виплаті. В задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

З такою позицією не погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, скасувавши зазначене рішення і ухваливши нове про відмову у задоволенні позову у вказаній частині.

Як свідчить аналіз, у судовій практиці мали місце випадки, коли у результаті виправлення помилки, допущеної при перерахунку пенсії, її розмір було зменшено. Скасовуючи судові рішення попередніх інстанцій у справі за позовом Гришука В.А. до Управління Пенсійного фонду України у м. Хмельницькому про стягнення заборгованості по виплаті пенсії, Вищий адміністративний суд України зазначив, що виправлення помилки при перерахунку пенсії і приведення розміру пенсії позивача у відповідність із вимогами чинного законодавства не може вважатись її зменшенням і порушенням прав Гришука В.А.

При вирішенні цієї категорії справ суди враховують те, що зміна періодів, за який береться заробіток, не може бути підставою для проведення перерахунку пенсії, виходячи із середньомісячного заробітку працівників, зайнятих у галузях економіки України, на момент звернення заявника за перерахунком (справа за скаргою Обозного В.А. на дії Управління Пенсійного фонду України в Ковпаківському районі міста Суми щодо відмови в перерахунку та виплаті пенсії).

Викладена позиція підтримана Верховним Судом України. Як приклад можна навести справу за позовом Чередниченка В.І. до Управління Пенсійного фонду України в Залізничному районі міста Сімферополя про стягнення заборгованості по виплаті пенсії та здійснення перерахунку пенсії та справу за позовом Култигіна В.В. до Управління праці та соціального захисту населення Шевченківської районної адміністрації м.Запоріжжя про стягнення заборгованості по виплаті пенсії.

Дії Управління праці та соціального захисту населення щодо відмови у 2003 році особі у своєчасному проведенні виплати компенсації на харчування визнаються правомірними за умови, що зазначені видатки перевищують межі бюджетних асигнувань.

До такого висновку дійшов Вищий адміністративний суд України, залишаючи без змін судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у справі за скаргою Латиша М.І. на дії начальника Управління праці та соціального захисту населення Орджонікідзенського району м. Маріуполя щодо несвоечасної виплати компенсації

на харчування. Зазначену позицію суд касаційної інстанції обґрунтував наступним.

У лютому 2003 року Латиш М.І. звернувся до Орджонікідзенського районного суду м. Маріуполя зі скаргою на дії начальника Управління праці та соціального захисту населення Орджонікідзенського району м. Маріуполя щодо несвоєчасної виплати компенсації на харчування.

Відповідно до пункту 24 частини першої статті 20 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» особи, віднесені до категорії 1, забезпечуються продуктами харчування за медичними нормами з обов'язковим прикріпленням до відповідних магазинів за місцем проживання. Зазначеним особам компенсується 50 відсотків вартості продуктів харчування за медичними нормами, встановленими Міністерством охорони здоров'я України.

Абзацом 2 пункту 7 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» від 20.06.2000 № 987 (постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 16.09.2005 № 931) передбачено, що фінансування видатків Фонду здійснюється Державним казначейством в межах наявних фінансових ресурсів шляхом переказу коштів територіальним Управлінням Державного казначейства на підставі поданого Міністерством надзвичайних ситуацій розподілу коштів Фонду. Перелік видатків на здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, що фінансується з Фонду, затверджується Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» розпорядники коштів державного бюджету мають право приймати зобов'язання на здійснення видатків тільки у межах бюджетних асигнувань, встановлених на 2003 рік.

Начальник районного управління відповідно до пункту 3.8 Типового положення про управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.1996 № 461 (постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 29.09.2000 № 1498), розпоряджається коштами в межах затвердженого кошторису видатків на здійснення заходів щодо виконання державних програм соціального захисту населення.

Враховуючи те, що начальник Управління праці та соціального захисту населення діяв відповідно до наведених вище норм, суд дійшов висновку, що його діями не порушені права скажника.

Якщо судом буде встановлено, що особа одержала певні кошти в період роботи з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС як заробітну плату, а не у зв'язку з отриманням підвищеної дози радіації, позовні вимоги про зобов'язання здійснити перерахування пенсії з урахуванням зазначених сум підлягають задоволенню.

До такого висновку дійшов Вищий адміністративний суд України у справі за скаргою Верещагіна Ю.М. на дії управління Пенсійного фонду України в Новоайдарському районі Луганської області.

Позиція суду касаційної інстанції ґрунтується на наступному. Згідно з розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 17.05.1986 № 964 в тих випадках, коли працівник отримує гранично допустиму дозу радіації, у зв'язку з чим не допускається до подальшої роботи у I, II або III зоні небезпеки, йому виплачується одноразова винагорода в розмірі п'ятикратної місячної тарифної ставки (посадового окладу). Розпорядженням також дозволено було проводити оплату праці працівників, зайнятих на роботах в III зоні небезпеки, в п'ятикратному розмірі порівняно з встановленими чинним законодавством розмірами.

Суди першої та апеляційної інстанцій визнали суму, одержану позивачем, не як одноразову допомогу, а як оплату за роботу в III зоні небезпеки. Із зазначеною позицією погодився також і Вищий адміністративний суд України, зазначивши при цьому, що підтвердженням того, що кошти, які отримав позивач, нараховані йому як заробітна плата, слугує проведення цих сум за платіжним дорученням, а не згідно з наказом і видатковим ордером.

З врахуванням викладеного скаргу Верещагіна Ю.М. на дії управління Пенсійного фонду України в Новоайдарському районі Луганської області задоволено.

За наявною станом на 31.10.2006 у відділі узагальнення судової практики Вищого адміністративного суду України інформацією справи про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, Верховним Судом України не переглядалися.

Висновки

Результати вивчення, аналізу та узагальнення судової практики перегляду Вищим адміністративним судом України в касаційному порядку судових рішень у справах про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, дозволяють зробити наступні висновки:

1. Фізична особа, визначена у пункті 18 статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», у разі участі в адміністративній справі як суб'єкт підприємницької діяльності не користується пільгами при сплаті державного мита.

2. При тлумаченні поняття «календарний місяць» в процесі вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», слід враховувати положення статті 21 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними.

У разі визначення початку перебігу «календарного місяця» з початком календарного місяця року можуть порушуватись права особи у випадку, якщо подія, з якою закон пов'язує настання певних наслідків, настала до початку календарного місяця року.

Тому перебіг терміну «календарний місяць» слід обчислювати із часу настання певної події.

3. Підставою звернень до суду з позовами про перерахування пенсії на підставі довідки про заробітну плату за період роботи на ЧАЕС є відмова управління Пенсійного фонду України у здійсненні зазначеного перерахування.

Розрахунок пенсії проводиться відповідними органами Пенсійного фонду України на підставі довідки про заробітну плату, виданої за місцем роботи особи, яка звертається з проханням про нарахування пенсії.

Управлінням Пенсійного фонду України може бути визнана недійсною довідка про заробітну плату, якщо в розрахунок включені суми, що не відображені в особистих листах та відомостях особи і які вона фактично не отримувала.

При вирішенні справ зазначеної категорії судам необхідно з'ясувати:

- у чому полягають неправомірні дії Управління Пенсійного фонду України;
- яку пенсію отримувала особа на час виникнення спірних правовідносин;
- на підставі яких документів зазначена пенсія була особі нарахована;
- коли і яку довідку про заробітну плату надала особа для перерахунку пенсії;
- чи отримувалася зазначена в довідці заробітна плата фактично;

— чи вирішена заява особи Управлінням Пенсійного фонду України відповідно до вимог чинного законодавства;

— які вимоги особи належать до адміністративної, а які — до цивільної юрисдикції.

Недотримання зазначених вимог тягне скасування судових рішень з направленням справи на новий судовий розгляд.

4. При нарахуванні щорічної матеріальної допомоги на оздоровлення необхідно застосовувати статтю 48 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», враховуючи те, що постанова Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» є підзаконним нормативно-правовим актом, а у разі виникнення колізії між нормами підзаконного нормативного акта та нормами закону застосуванню підлягають положення останнього.

5. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» не є пріоритетним щодо Закону України «Про податок на додану вартість» у вирішенні питання про визнання недійсними актів Державної податкової інспекції про анулювання свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість, не може бути застосований до спірних відносини щодо законності акту Державної податкової інспекції.

6. При вирішенні спорів щодо можливості застосування норм Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» як закону про оподаткування судам слід враховувати, що пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування.

Пільги з оподаткування суб'єктів господарювання на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, встановлювались лише на підставі Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», й норми щодо встановлення цих пільг до законів про оподаткування не включались.

7. Особи, яким у дитячому віці встановлений причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, визнаються потерпілими від Чорнобильської катастрофи за умови проходження переогляду у спеціальній радіологічній медико-соціальній експертній комісії.

8. Для надання статусу учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС категорії 1 необхідно медичний експертний висновок про причинний зв'язок між набутим захворюванням та аварією на ЧАЕС. Причинний зв'язок між захворюванням, пов'язаним з Чорнобильською катастрофою, частковою або повною втратою працездатності громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і Чорнобильською катастрофою визнається встановленим (незалежно від наявності дозиметричних показників чи їх відсутності), якщо його підтверджено під час стаціонарного обстеження постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи уповноваженою медичною комісією не нижче обласного рівня або спеціалізованими медичними установами Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України.

9. Підставою для визначення статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС є період роботи (служби) у зоні відчуження, що підтверджено відповідними документами, якими є посвідчення про відрядження в зону відчуження; військовий квиток і довідка командира військової частини або архіву про участь у ліквідації наслідків аварії у зоні відчуження; довідка про підвищену оплату праці в зоні відчуження (із зазначенням кількості днів і населеного пун-

кту). Ненадання зазначених документів є підставою для відмови в задоволенні вимоги про присвоєння статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та видачу відповідного посвідчення.

10. Єдиним документом, що підтверджує статус громадянина, який постраждав внаслідок Чорнобильської катастрофи, та надає право на користування пільгами, встановленими Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», у тому числі призначення пенсії зі зменшенням пенсійного віку, встановленого для одержання державних пенсій, є посвідчення «Учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» або «Потерпілий від Чорнобильської катастрофи».

11. При вирішенні спорів щодо визнання права на пенсію по інвалідності військовослужбовцям судам слід з'ясовувати:

- який вид пенсії має намір отримувати особа — визначений Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» (на даний час — Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб») чи визначений Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

- чи зверталася особа у встановленому законодавством порядку з відповідними заявами до органів, які здійснюють пенсійне забезпечення, про призначення пенсії по інвалідності згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

12. У разі звернення до суду громадян, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, але не належать до категорії 1, з позовами про визнання права на пенсію згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», зазначені позови задоволенню не підлягають.

13. При вирішенні спорів про зобов'язання Пенсійного фонду України здійснити перерахунок пенсії судам необхідно звертати увагу на таке:

- чи немає в документах протиріччя щодо розміру отриманої заявником заробітної плати;

- чи є відомості про відмову суб'єкта оскарження в задоволенні вимог заявника;

- чи не виник спір про право, який повинен розглядатися в позовному провадженні.

Ненадання особою уповноваженому органу даних, зокрема, про заробіток в зоні відчуження Чорнобильської катастрофи та з місця основної роботи в цей період є підставою для відмови в перерахунку пільгової пенсії.

14. Якщо особа отримує пенсію, нараховану відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», то положення статті 84 Закону України «Про пенсійне забезпечення» на неї не поширюються.

15. Базова мінімальна пенсія за віком при нарахуванні пенсії на підставі статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» становить 19 гривень 91 копія.

16. Премія за виконання робіт в зоні ЧАЕС включається до заробітку, з якого нараховується пенсія.

17. При здійсненні перерахунку пенсії слід враховувати додатковий вид грошового забезпечення у вигляді доплати за виконання службових обов'язків в зоні відчуження ЧАЕС, якщо вона фактично отримувалась позивачем до моменту звільнення.

18. Пенсіонери зобов'язані повідомляти органу, що призначає пенсії, про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати. У разі невиконання цього обов'язку і одержання у зв'язку з цим зайвих сум пенсії пенсіонери повинні відшкодувати органу, що призначає пенсії, заподіяну шкоду. Норма статті 1193 Цивільного кодексу України при вирішенні таких спорів застосуванню не підлягає.

19. Територіальні органи Пенсійного фонду України наділені правом своїми рішеннями припиняти виплату пенсії у випадках, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

20. Виправлення помилки при перерахунку пенсії і приведення розміру пенсії у відповідність із вимогами чинного законодавства не може вважатись її зменшенням і порушенням прав особи.

21. Зміна періодів, за який береться заробіток, не може бути підставою для проведення перерахунку пенсії, виходячи із середньомісячного заробітку працівників, зайнятих у галузях економіки України, на момент звернення заявника за перерахунком.

22. Дії Управління праці та соціального захисту населення щодо відмови у 2003 році особі у своєчасному проведенні виплати компенсації на харчування визнаються правомірними за умови, що зазначені видатки перевищують межі бюджетних асигнувань.

23. Якщо судом буде встановлено, що особа одержала певні кошти в період роботи з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС як заробітну плату, а не у зв'язку з отриманням підвищеної дози радіації, позовні вимоги про зобов'язання здійснити перерахування пенсії з урахуванням зазначених сум підлягають задоволенню.

Результати вивчення, аналізу та узагальнення судової практики перегляду Вищим адміністративним судом України в касаційному порядку судових рішень у справах про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, дозволяють зробити висновок про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм законодавства, що є підставою для оскарження судового рішення до Верховного Суду України за винятковими обставинами.

2. ЗРАЗКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

2.1. НАСЛІДКИ ЗВЕРНЕННЯ З ПОЗОВНИМИ ВИМОГАМИ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ. ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ окружного адміністративного суду
_____ (прізвище та ініціали судді), перевіривши матеріали ад-
міністративного позову _____
(П.І.Б./найменування позивача) до _____
(П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з ад-
міністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування від-
повідача) про _____, в якому зазначає, що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги: визнати дії та рішення відповідача неправомірними.

Відповідно до ч. 4 ст. 106 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), передбачено, що позовна заява підписується особою, яка її подає, або її представником з зазначенням дати її підписання.

Відповідно до ч. 7 ст. 56 КАС України законним представником органу, підприємства, установи, організації в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом.

Як вбачається зі змісту позовної заяви, _____ є директором _____ (найменування підприємства), однак оформленого належним чином документа, який свідчив би про його повноваження, не надано.

Такі обставини вказують на невідповідність позовної заяви вимогам процесуального законодавства, а тому, згідно з ч. 4 ст. 106, ст. 108 КАС України вона підлягає залишенню без руху з наданням позивачу строку до _____ 20__ року для усунення вказаного недоліку.

На підставі наведеного та керуючись ч. 4 ст. 106, ст. 108 Кодексу адміністративного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

Позовну заяву _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____ залишити без руху.

Директору _____ надати строк для усунення не-
доліку до 16 січня 2007 року та роз'яснити, що інакше позовна заява буде вва-
жатися неподаною та повернута.

Ухвала набирає законної сили та може бути оскаржена до _____
апеляційного адміністративного суду у порядку і строки, передбачені статтями
186 і 254 Кодексу адміністративного судочинства України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ окружного адміністративного суду
_____ (прізвище та ініціали судді), розглянувши заяву
_____ (П.І.Б./найменування позивача) про відкликання
позову _____ (П.І.Б./найменування позивача) до
_____ (П.І.Б./найменування відповідача)
про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з
адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування
відповідача) про _____, в якому зазначає, що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги:
визнати дії відповідача неправомірними та стягнути _____.

_____ 20__ року на адресу _____ окружного
адміністративного суду надійшла заява _____ (П.І.Б./найменування
позивача) про відкликання позову, у зв'язку з _____.
Заява містить підпис _____ (П.І.Б./найменування позивача), який
співпадає з його підписом на позовній заяві.

На час звернення _____ (П.І.Б./найменування позивача) з зазначеною заявою провадження в _____ окружному адміністративному суді за його позовом не відкрито.

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 108 Кодексу адміністративного судочинства України суддя повертає позовну заяву, якщо позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання.

На підставі наведеного та керуючись п. 2 ч. 3 ст. 108 Кодексу адміністративного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

Позовну заяву _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____ повернути позивачеві.

Ухвала набирає законної сили та може бути оскаржена до _____ апеляційного адміністративного суду у порядку і строки, передбачені статтями 186 і 254 Кодексу адміністративного судочинства України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ окружного адміністративного суду _____ (прізвище та ініціали судді), розглянувши матеріали адміністративного позову _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____, в якому зазначає що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги: визнати дії та рішення відповідача неправомірними.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 109 Кодексу адміністративного судочинства України суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо у спорі між тими самими сторонами та про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, постанова чи ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою відповідача від позову або укладенням мирової угоди у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Як вбачається з адміністративного позову та наданих позивачем матеріалів, що _____ 20__ року ухвалою _____ окружного адміністративного суду провадження у справі за його аналогічним позовом було закрито, у зв'язку з примиренням сторін. Зазначена ухвала сторонами неоскаржена та набрала законної сили.

На підставі наведеного та керуючись п. 2 ч. 1 ст. 109 Кодексу адміністративного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

Відмовити _____ (П.І.Б./найменування позивача) у відкритті провадження у справі за його позовом (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____.

Ухвала набирає законної сили та може бути оскаржена до _____ апеляційного адміністративного суду у порядку і строки, передбачені статтями 186 і 254 Кодексу адміністративного судочинства України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ окружного адміністративного суду _____ (прізвище та ініціали судді), перевіrivши матеріали адміністративного позову _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____, в якому зазначає, що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги: визнати дії відповідача неправомірними та стягнути на користь _____.

Адміністративний позов подано з додержанням вимог статей 104 -106 Кодексу адміністративного судочинства України.

Керуючись ст. ст. 104, 107 Кодексу адміністративного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

1. Відкрити провадження у _____ окружному адміністративному суді за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____.

2. Сторонам надіслати копії ухвали _____ окружного адміністративного суду від ____ 20 ____ року про відкриття апеляційного провадження.

3. _____ (П.І.Б./найменування відповідача) направити копію позову _____ (П.І.Б./найменування позивача) з копіями доданих до нього документів та запропонувати відповідачу надати письмове заперечення проти позову з посиланням на докази, якими вони обґрунтовуються, у п'ятиденний строк з дня отримання копії зазначеної ухвали суду.

4. Призначити попереднє судове засідання на ____ 20 ____ року о ____ год. ____ хв., яке буде проводитися суддею _____ (прізвище та ініціали судді) одноособово, в приміщенні _____ окружного адміністративного суду за адресою: _____.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ окружного адміністративного суду
_____ (прізвище та ініціали судді), розглянувши заяву
(клопотання) _____ (П.І.Б./найменування
позивача) про забезпечення позову у справі за адміністративним позовом
_____ (П.І.Б./найменування позивача) до
_____ (П.І.Б./найменування відповідача) про
_____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з
адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування
відповідача) про _____, в якому зазначає, що _____.
На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги:
визнати дії незаконними та стягнути з рахунку відповідача нараховану суму
штрафних санкцій.

_____ (П.І.Б./найменування позивача) подано до суду
клопотання про вжиття заходів забезпечення його адміністративного позову
шляхом накладення арешту на рахунки відповідача. Такі дії, як зазначає пози-
вач, необхідні, оскільки існує небезпека переведення активів відповідача за ме-
жі України, що у разі визнання дій останнього незаконними нанесе шкоду ін-
тересам держави в особі позивача та унеможливить їх відновлення.

Клопотання _____ (П.І.Б./найменування позивача) підлягає
задоволенню.

Відповідно до ч. 1 ст. 117 Кодексу адміністративного судочинства України,
однією з умов постановлення ухвали про вжиття заходів забезпечення адмініс-
тративного позову є існування очевидної небезпеки заподіяння шкоди правам,
свободам та інтересам позивача до ухвалення рішення в адміністративній спра-
ві.

При проведенні попереднього судового засідання і під час опиту представ-
ника відповідача з'ясовано, що _____.

Все зазначене дає підстави припускати, що невжиття заходів забезпечення
позову може унеможливити захист прав та інтересів позивача або необхідно бу-
де докласти значних зусиль та витрат. Тому рахунок № _____

_____ (П.І.Б./найменування
відповідача) підлягає арешту до набрання постановою _____
окружного адміністративного суду законної сили.

Керуючись п. 5 ч. 4 ст. 111, ст. 117, ч. 1 та 5 ст. 118 Кодексу адміністратив-
ного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

1. Задовольнити клопотання _____ (П.І.Б./найменування позивача) про забезпечення позову.

Накласти арешт на рахунок _____ (П.І.Б./найменування відповідача) за № _____.

2. Сторонам надіслати копію ухвали _____ окружного адміністративного суду від _____ 20 ____ року.

Ухвала підлягає негайному виконанню.

Ухвала набирає законної сили та може бути оскаржена до _____ апеляційного адміністративного суду у порядку і строки, передбачені статтями 186 і 254 Кодексу адміністративного судочинства України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

2.2. УЧАСНИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ, ЇХ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ. ПРОЦЕДУРНІ ПИТАННЯ В СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Пам'ятка про права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі

_____ 20__ року

м. _____

Відповідно до статті 130 Кодексу адміністративного судочинства України особам, які беруть участь у справі, роз'яснено їхні права та обов'язки та одночасно надається пам'ятка з зазначенням відповідних статей цього Кодексу:

Стаття 49. Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі.

1. Особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права і обов'язки.

2. Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

3. Особи, які беруть участь у справі, мають право:

- 1) знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;
- 2) знайомитися з матеріалами справи;
- 3) заявляти клопотання і відводи;
- 4) давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;
- 5) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;
- 6) висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;
- 7) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
- 8) знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них;
- 9) робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;
- 10) оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;
- 11) користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм цим Кодексом.

4. Особи, які беруть участь у справі, можуть за власний рахунок додатково замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

Стаття 51. Права та обов'язки сторін.

1. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 49 цього Кодексу, позивач має право змінити підставу або предмет адміністративного позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову в будь-який час до закінчення судового розгляду. Позивач має право відмовитися від адміністративного позову й у суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду.

2. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 49 цього Кодексу, відповідач має право визнати адміністративний позов повністю або частково, подати заперечення проти адміністративного позову.

3. Сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії адміністративного процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

4. Суд не приймає відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

Стаття 54. Права та обов'язки третіх осіб.

1. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 49 цього Кодексу, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають права позивача.

2. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, мають права та обов'язки, визначені у статті 49 цього Кодексу.

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Розписка свідка

_____ 20__ року

м. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові свідка),

відповідно до статті 65 Кодексу адміністративного судочинства України,
— **маю право:**

- 1) давати показання рідною мовою, якою він володіє,
- 2) користуватися письмовими записами,
- 3) відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом,
- 4) на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду;

— **зобов'язаний:**

- 1) з'являтися за викликом до суду у визначений час,
- 2) надавати правдиві показання про відомі мені обставини,
- 3) завчасно повідомляти суд про неможливість прибуття за його викликом в судові засідання.

Права і обов'язки мені зрозумілі, і додаткового їх тлумачення я не потребую.

Мене попереджено про кримінальну відповідальність за відомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на мене обов'язків.

Свідок

(підпис)

(прізвище та ініціали свідка)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Присяга свідка

_____ 20__ року

М. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові свідка),

присягаю говорити правду, нічого не приховуючи і не спотворюючи.

Свідок

(підпис)

(прізвище та ініціали свідка)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Розписка експерта

_____ 20__ року

М. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові експерта),

відповідно до статті 66 Кодексу адміністративного судочинства України,

— **зобов'язаний:**

- 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок щодо постановлених йому питань,
- 2) у разі необхідності — прибути за викликом суду, дати висновок або роз'яснити його в судовому засіданні,

3) зберігати під час проведення експертизи об'єкт експертизи, а при дослідженні, пов'язаного з повним або частковим знищенням об'єкту експертизи чи зміною його властивостей, одержати на це відповідний дозвіл суду,

4) невідкладно повідомляти суд про неможливість проведення мною експертизи через відсутність в мене необхідних знань або без залучення інших експертів,

5) у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення заявляти суду клопотання щодо його уточнення або повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи за заданими питаннями,

6) у разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи негайно подати матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи;

— не маю право:

1) за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи,

2) спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також з іншими учасниками адміністративного процесу, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи,

3) розголошувати відомості, що стали мені відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи,

4) передоручати проведення експертизи іншій особі;

— маю право:

1) знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження,

2) заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів і зразків,

3) викладати у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були задані питання,

4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження,

5) задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам,

6) користуватися іншими правами, встановленими Законом України «Про судову експертизу»,

7) на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду,

8) шляхом подання вмотивованої заяви відмовитися від надання висновку, якщо подані йому матеріали недостатні для виконання покладених на мене обов'язків.

Права і обов'язки мені зрозумілі, і додаткового їх тлумачення я не потребую.

Мене попереджено про кримінальну відповідальність за відомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на мене обов'язків.

Мене попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок і за відмову без поважних причин від виконання покладених на мене обов'язків.

Експерт

(підпис)

(прізвище та ініціали експерта)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Присяга експерта

_____ 20__ року

М. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові експерта),

присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості.

Перекладач

(підпис)

(прізвище та ініціали перекладача)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

Справа № _____

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Розписка перекладача

_____ 20__ року

М. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові перекладача),

відповідно до статті 68 Кодексу адміністративного судочинства України,

- маю право:

- 1) відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо не володію мовою в обсязі, необхідному для перекладу,
- 2) задавати питання з метою уточнення перекладу,

3) на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду;

- зобов'язаний:

- 1) з'являтися за викликом до суду,
- 2) здійснювати повний і правильний переклад,
- 3) своїм підписом посвідчувати правильність перекладу в процесуальних документах, що вручаються особам, які беруть участь у справі, в перекладі мовою, якою вони володіють.

Права і обов'язки мені зрозумілі, і додаткового їх тлумачення я не потребую.

Мене попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на мене обов'язків.

Перекладач

(підпис)

(прізвище та ініціали перекладача)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

Справа № _____

ГЕРБ

.....ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

Присяга перекладача

_____ 20__ року

М. _____

Я, _____
(прізвище, ім'я, по-батькові перекладача),

присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача, використовуючи усі свої професійні можливості.

Перекладач

(підпис)

(прізвище та ініціали перекладача)

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

_____ окружний адміністративний суд у складі:

головуючого судді _____,

при секретарі _____,

за участю:

позивача _____,

представника позивача — _____,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у місті _____

справу за адміністративним позовом _____

(П.І.Б./найменування позивача) до _____

(П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив:

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____, в якому зазначає, що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги: визнати дії незаконними та стягнути з рахунку відповідача нараховану суму штрафних санкцій.

Ухвалою _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року було закінчено підготовче провадження та призначено справу до судового розгляду на _____ 20__ року о ____ год. ____ хв., про що сторони належним чином повідомлено.

В судове засідання з'явився позивач, його представник — _____.

Представник відповідача в судове засідання не з'явився, про причини відсутності в судовому засіданні суд не повідомив.

Оскільки участь представника _____ (П.І.Б./найменування відповідача) є обов'язковою, суд вважає за необхідне розгляд даної справи відкласти.

Керуючись ст. 120, п. 4 ч. 1 ст. 128 Кодексу адміністративного судочинства України, суд

ухвалив:

1. Відкласти розгляд адміністративної справи за позовом _____

(П.І.Б./найменування позивача) до _____

(П.І.Б./найменування відповідача) про _____ на _____

_____ 20__ року о ____ год. ____ хв., про що повідомити сторін.

2. Визнати участь _____ (П.І.Б./найменування відповідача) обов'язковою.

3. Копію ухвали _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року направити _____ (П.І.Б./найменування відповідача).

Ухвала суду оскарженню не підлягає.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

_____ окружний адміністративний суд у складі:
головуючого судді _____,
при секретарі _____,

за участю:
позивача _____,
представника позивача — _____,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у місті _____
клопотання (заяву) _____ (П.І.Б./найменування
позивача/відповідача) про зупинення провадження у справі за адміністратив-
ним позовом _____ (П.І.Б./найменування
позивача) до _____ (П.І.Б./найменування
відповідача) про _____,

встановив :

_____ (П.І.Б./найменування позивача) звернувся до суду з
адміністративним позовом до _____ (П.І.Б./найменування
відповідача) про _____, в якому зазначає що _____.

На підставі наведених обставин позивач просить задовольнити його вимоги:
визнати дії та рішення відповідача незаконними.

_____ (П.І.Б./найменування позивача/відповідача) заявлено
клопотання про зупинення провадження у справі, оскільки за фактом зловжи-

вання _____ службовим положенням було порушено кримінальну справу.

Суд, заслухавши думку сторін, переглянувши постанову про порушення кримінальної справи та довідки прокуратури _____ району міста _____ про наявність в провадженні зазначеної кримінальної справи відносно посадових осіб _____ (П.І.Б./найменування відповідача/позивача), вважає за необхідне задовольнити клопотання позивача/відповідача з таких підстав.

Результат розгляду вказаної кримінальної справи має значення для вирішення цього адміністративного спору, оскільки він визначає правомірність та наслідки дій посадових осіб органу владних повноважень в рішеннях, які є предметом даного позову.

Згідно з пунктом 3 частини 1 статті 156 Кодексу адміністративного судочинства України, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі в разі неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку кримінального судочинства, — до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі.

Керуючись ст. 121, п. 3 ч. 1 ст. 156 Кодексу адміністративного судочинства України, суд

ухвалив:

1. Задовольнити заяву _____ (П.І.Б./найменування позивача/відповідача).

2. Зупинити провадження у справі № _____ за позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____ до набрання законної сили вироку по кримінальній справі № _____ за обвинуваченням _____ за статтею _____ Кримінального процесуального кодексу України.

3. Сторонам надіслати копію ухвали _____ окружного адміністративного суду від _____ 20 ____ року.

Ухвала набирає законної сили та може бути оскаржена до _____ апеляційного адміністративного суду у порядку і строки, передбачені статтями 186 і 254 Кодексу адміністративного судочинства України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

2.3. АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

___ 20__ року

м. _____

Суддя _____ апеляційного адміністративного суду _____ (прізвище та ініціали судді), перевіривши апеляційну скаргу _____ (П.І.Б./найменування апелянта) на постанову/ухвалу _____ окружного адміністративного суду від ___ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування апелянта) звернувся до апеляційного адміністративного суду з апеляційною скаргою на постанову/ухвалу _____ окружного адміністративного суду від _____, якою _____.

Однак за вказаною апеляційною скаргою відкриття апеляційного провадження неможливе.

Оскаржувана постанова/ухвала була ухвалена/постановлена _____ окружним адміністративним судом ___ 20__ року.

Апеляційна скарга (та/або заява) на вказану постанову/ухвалу суду _____ (П.І.Б./найменування апелянта) була подана до суду _____ 20__ року, тобто після спливу строків, встановлених ст. ст. 103, 186 Кодексу адміністративного судочинства України. Ці обставини підтверджуються вхідним штампом суду першої інстанції на поданій апеляційній скарзі.

Оскільки апелянтом подано апеляційну скаргу (та/або заяву про апеляційне оскарження) з пропуском строку на апеляційне оскарження постанови /ухвали суду _____ окружного адміністративного суду від ___ 20__ року, а клопотання про його поновлення не заявлено, апеляційна скарга _____ (П.І.Б./найменування апелянта) у відповідності із ст. 103, ч. 6 ст. 186 Кодексу адміністративного судочинства України підлягає залишенню без розгляду.

Керуючись ст. 103, ч. 6 ст. 186 Кодексу адміністративного судочинства України,

УХВАЛИВ(ЛА):

Апеляційну скаргу _____ (П.І.Б./найменування апелянта)
на постанову/ухвалу _____ окружного адміністративного
суду від ____ 20__ року залишити без розгляду.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення та може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги протягом одного місяця з дня набрання законної сили до Вищого адміністративного суду України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ апеляційного адміністративного суду
_____, перевіrivши апеляційну скаргу _____
(П.І.Б./найменування апелянта) на постанову/ухвалу _____
окружного адміністративного суду від ____ 20__ року у справі за ад-
міністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування
позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача)
про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування апелянта) звернувся до
апеляційного адміністративного суду з апеляційною скаргою на постанову/ух-
валу _____ окружного адміністративного суду
від ____ 20__ року, якою йому (відмовлено в задоволенні позову до
_____ про _____).

В апеляційній скарзі _____ (П.І.Б./найменування позивача),
посилаючись на неправильне застосування адміністративним судом першої інс-
танції норм матеріального та/або процесуального права, просив скасувати ос-
каржувану постанову та ухвалити нове рішення про задоволення його позовних
вимог).

Ухвалою судді _____ апеляційного адміністративного суду
від ____ 20__ року апеляційну скаргу _____
(П.І.Б./найменування апелянта) на постанову/ухвалу _____
окружного адміністративного суду від ____ 20__ року залишено без

руху та до _____ 20 ____ року надано строк для усунення недоліку — сплати судового збору, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України №7-93 від 21 січня 1993 року.

З наявної в матеріалах справи розписки про одержання вказаної ухвали суду апеляційної інстанції вбачається, що її копію _____ (П.І.Б./найменування скаржника) отримав _____ 20 ____ року, однак у призначений судом строк вимоги ухвали не виконав — недоліки не усунув.

Відповідно до положень статей 108, 189 Кодексу адміністративного судочинства України у разі невиконання ухвали суду про залишення скарги без руху у встановлений строк, скарга повертається особі, яка її подала.

Керуючись ст. ст. 108, 189 Кодексу адміністративного судочинства України, суддя

ухвалив (ла):

Апеляційну скаргу _____ (П.І.Б./найменування апелянта) на постанову/ухвалу _____ окружного адміністративного суду від _____ 20 ____ року у справі № _____ повернути позивачу/відповідачу.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення та може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги протягом одного місяця з дня набрання законної сили до Вищого адміністративного суду України.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20 ____ рік

ГЕРБ

..... АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20 ____ року

м. _____

Колегія суддів _____ апеляційного адміністративного суду в складі:

головуючого _____,
суддів: _____,

при секретарі _____,
за участю _____

розглянувши у відкритому судовому засіданні у місті _____ заяву _____ (П.І.Б. скаржника) про поновлення процесуального строку на апеляційне оскарження постанови/ухвали _____

окружного адміністративного суду від _____ у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановила:

_____ (П.І.Б./найменування апелянта) звернувся до апеляційного адміністративного суду з апеляційною скаргою та заявою про поновлення процесуального строку на апеляційне оскарження постанови/ухвали _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року, якою _____, посилаючись на пропущення цього строку з поважних причин.

Відповідач та його представник в судові засідання не з'явилися, про час та місце вирішення питання про поновлення процесуального строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції повідомлялися належним чином. Оскільки, відповідно до чинного процесуального законодавства, присутність сторін не є обов'язковою, колегія суддів вважає за можливе вирішити питання щодо поновлення процесуального строку у відсутності _____ (П.І.Б./найменування відповідача).

Заслухавши доповідь судді-доповідача, пояснення _____ (П.І.Б./найменування апелянта), оглянувши матеріали справи та надані скаржником документи, колегія суддів дійшла висновку, що його заява підлягає задоволенню з наступних підстав.

Відповідно до ч. 6 ст. 186 Кодексу адміністративного судочинства України заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга, подані після закінчення строків, встановлених цією статтею, залишаються без розгляду, якщо суд апеляційної інстанції за заявою особи, яка їх подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Як вбачається з матеріалів справи, постанову/ухвалу суду першої інстанції проголошено _____ 20__ року, а _____ 20__ року позивачем подано заяву про її апеляційне оскарження.

Частиною 3 статті 186 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. Апелянтом цих вимог не додержано, оскільки скаргу ним подано лише _____ 20__ р.

Однак твердження _____ (П.І.Б./найменування апелянта) про те, що процесуальний строк на апеляційне оскарження ним пропущений з поважних причин обґрунтоване.

Із наданого позивачем листка непрацездатності вбачається, що з _____ 20__ року по _____ 20__ року він знаходився на стаціонарному лікуванні в _____. Такі обставини перешкоджали позивачу подати в установлений законом процесуальний строк апеляційну скаргу, що свідчить про поважність причини пропуску цього строку.

Керуючись ст. 102, ч. 6 ст. 186 Кодексу адміністративного судочинства України, колегія суддів

ухвалила:

Поновити _____ (П.І.Б./найменування позивача) строк на апеляційне оскарження постанови (ухвали) _____

окружного адміністративного суду від _____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя _____ апеляційного адміністративного суду _____ (П.І.Б. судді), перевіrivши апеляційну скаргу _____ на постанову/ухвалу _____ окружного адміністративного суду від _____ у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____, _____,

встановив (ла):

Апеляційна скарга _____ (П.І.Б./найменування апелянта) подана у порядку та в строки, передбачені ст. ст. 103, 186 Кодексу адміністративного судочинства України, і відповідає вимогам ст. 187 цього Кодексу, тому відсутні перешкоди для відкриття апеляційного провадження у _____ апеляційному адміністративному суді.

Керуючись ст. ст. 189, 190 Кодексу адміністративного судочинства України,

ухвалив (ла):

1. Відкрити апеляційне провадження у _____ апеляційному адміністративному суді України за апеляційною скаргою _____ (П.І.Б./найменування апелянта) на постанову/ухвалу _____

окружного адміністративного суду від ____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____.

2. Розпочати підготовчі дії щодо призначення справи до апеляційного розгляду.

Особам, які беруть участь у справі, надіслати копії ухвали _____ апеляційного адміністративного суду про відкриття апеляційного провадження з інформацією про їхні права та обов'язки в апеляційній інстанції (витяг з КАС України) разом з копіями заяви про апеляційне оскарження та зазначеної апеляційної скарги.

Встановити _____ строк для подання заперечення на апеляційну скаргу — п'ять діб з дня отримання копії зазначеної ухвали суду апеляційної інстанції.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

..... АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

УХВАЛА

____ 20__ року

м. _____

Колегія суддів _____ апеляційного адміністративного суду в складі:

головуючого _____,

суддів: _____,

_____,

при секретарі _____,

за участю _____,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у місті _____ заяву _____ (П.І.Б./найменування апелянта) про відмову від апеляційної скарги на постанову _____ окружного адміністративного суду від ____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановила:

_____ (П.І.Б./найменування апелянта) звернувся до _____ апеляційного адміністративного суду з апеляційною скаргою на постанову _____ окружного адміністративного суду від ____ 20 ____ року, якою _____.

_____ 20 ____ року, на підставі зазначених обставин та відповідно до ст. 189 Кодексу адміністративного судочинства України, за апеляційною скаргою відповідача _____ 20 ____ року було відкрито апеляційне провадження в _____ апеляційному адміністративному суді, а після проведення підготовчих дій зазначену справу призначено до розгляду.

В судовому засіданні _____ (П.І.Б. апелянта) звернувся з заявою, в якій він відмовляється від апеляційної скарги з тих підстав, що _____. Відповідач просить прийняти відмову від апеляційної скарги та закрити апеляційне провадження у даній справі.

Відповідно до ч. 1 ст. 193 Кодексу адміністративного судочинства України особа, що подала апеляційну скаргу, може відмовитися від апеляційної скарги або змінити її до закінчення апеляційного розгляду справи.

Оскільки вказана вище постанова суду першої інстанції позивачем у справі не оскаржувалась, а вимоги скаржника не суперечать чинному законодавству, колегія суддів вважає, що заява останнього підлягає задоволенню, а апеляційне провадження за його апеляційною скаргою у _____ апеляційному адміністративному суді — закриттю.

Керуючись ст. 193 Кодексу адміністративного судочинства України, колегія суддів

ухвалила:

Прийняти відмову _____ (П.І.Б./найменування позивача) від апеляційної скарги.

Апеляційне провадження у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____ за апеляційною скаргою _____ на постанову _____ окружного адміністративного суду від ____ 20 ____ року закрити.

Справу № _____ повернути до _____ окружного адміністративного суду.

Ухвала набирає законної сили з моменту її проголошення та може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги протягом одного місяця з дня набрання законної сили до Вищого адміністративного суду України.

Головуючий

(підпис)

(прізвище та ініціали Головуючого)

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

2.4. КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

ВИЩИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА

_____ 20__ року м. _____

Суддя Вишого адміністративного суду України _____
(прізвище та ініціали судді), перевіривши матеріали касаційної скарги
_____ (П.І.Б./найменування скаржника) на ухвалу
_____ апеляційного адміністративного суду від _____
20__ року у справі за адміністративним позовом _____
(П.І.Б./найменування позивача) до _____
(П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановив (ла):

_____ (П.І.Б./найменування скаржника) звернувся до Вишого
адміністративного суду України з касаційною скаргою на ухвалу
_____ апеляційного адміністративного суду від _____
20__ року у зазначеній вище справі.

В касаційній скарзі скаржник порушує питання про скасування вказаного
судового рішення та просить ухвалити постанову про відмову в позові
_____ (П.І.Б./найменування позивача).

Ухвалою Вишого адміністративного суду України від _____ 20__ ро-
ку, відповідно до ст. 108, п. 3 та 4 ч. 2 ст. 213 Кодексу адміністративного судочинства України, зазначену касаційну скаргу залишено без руху та надано
строк для усунення недоліків до _____ 20__ року.

До визначеної судом дати _____ (П.І.Б./найменування
відповідача) недоліків не усунув, що, згідно з п. 1 ч. 3 ст. 108, ст. 213, ч. 6 ст.
214 Кодексу адміністративного судочинства України, передбачає повернення
його касаційної скарги.

Відповідно до ч. 5 ст. 214 Кодексу адміністративного судочинства України
скаржнику повертаються лише додані до касаційної скарги матеріали.

Керуючись п. 1 ч. 3 ст. 108, ч. 5 та 6 ст. 214 Кодексу адміністративного су-
дочинства України, суддя

ухвалив (ла):

Касаційну скаргу _____ (П.І.Б./найменування скаржника)
на ухвалу _____ апеляційного адміністративного
суду від _____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____
_____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____

_____ (П.І.Б./найменування відповідача) про
_____ вважати повернутою скаргнику.

Додані до касаційної скарги матеріали повернути на адресу _____
_____ (П.І.Б./найменування скажника).

Ухвала оскарженню не підлягає.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

ВИЩИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Суддя Вишого адміністративного суду України _____
(прізвище та ініціали судді), перевіривши касаційну скаргу _____
(П.І.Б./найменування скажника) на постанову _____ окружного адмі-
ністративного суду від _____ 20__ року та ухвалу _____ апе-
ляційного адміністративного суду від _____ 20__ року у справі за
адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування
позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача)
про _____,

встановив (ла):

Касаційна скарга (П.І.Б./найменування скажника) відповідає вимогам ст.
213 Кодексу адміністративного судочинства України, тому для відкриття каса-
ційного провадження у Вишому адміністративному суді України за вказаною
касаційною скаргою та проведення підготовчих дій щодо призначення справи
до касаційного розгляду перешкод немає.

Керуючись ст.ст. 210-214 Кодексу адміністративного судочинства України,
суддя

ухвалив (ла):

Відкрити касаційне провадження у Вишому адміністративному суді України
за касаційною скаргою _____ (П.І.Б./найменування скажника)
на постанову _____ окружного адміністративного суду від _____

20__ року та ухвалу _____ апеляційного адміністративного суду від _____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____.

Розпочати підготовчі дії щодо призначення справи до касаційного розгляду.

Особам, які беруть участь у справі, надіслати копії ухвали Вищого адміністративного суду України про відкриття касаційного провадження з інформацією про їхні права та обов'язки в касаційній інстанції (витяг з КАС України).

Одночасно на адресу _____ (П.І.Б./найменування сторін) надіслати копії зазначеної касаційної скарги, встановивши строк для подання заперечень — п'ять діб з дня отримання копії зазначеної ухвали суду касаційної інстанції.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Суддя

(підпис)

(прізвище та ініціали судді)

Справа № _____
20__ рік

ГЕРБ

ВИЩИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА

_____ 20__ року

м. _____

Колегія суддів Вищого адміністративного суду України в складі:

головуючого _____,
суддів _____,
_____ ,
_____ ,
_____ ,
_____ ,

при секретарі _____,
за участю _____,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у місті Києві заяву _____ (П.І.Б./найменування скаржника) про закриття касаційного провадження за його касаційною скаргою на постанову _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року та ухвалу _____ апеляційного адміністративного суду від _____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____,

встановила:

_____ (П.І.Б./найменування скаржника) звернувся до Вищого адміністративного суду України з касаційною скаргою на постанову _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року та ухвалу _____ апеляційного адміністративного суду від _____ 20__ року у зазначеній вище справі.

В касаційній скарзі позивач (відповідач) порушує питання про _____, посилаючись на _____.

Відповідно до ст.ст. 213 та 214 Кодексу адміністративного судочинства України _____ 20__ року відкрито касаційне провадження у Вищому адміністративному суді України за вказаною касаційною скаргою.

У _____ 20__ року _____ (П.І.Б./найменування скаржника) звернувся до суду касаційної інстанції з заявою про відмову від касаційної скарги.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 218 Кодексу адміністративного судочинства України особа, яка подала касаційну скаргу, може відмовитися від касаційної скарги або змінити її до закінчення касаційного перегляду справи.

Оскільки вказані вище судові рішення у справі відповідачем (позивачем) не оскаржувались, а вимоги _____ (П.І.Б./найменування скаржника) не суперечать чинному законодавству, колегія суддів вважає, що заява останнього підлягає задоволенню, а касаційне провадження за його касаційною скаргою у Вищому адміністративному суді України — закриттю.

На підставі наведеного та керуючись ст. 218 Кодексу адміністративного судочинства України, колегія суддів

ухвалила:

Задовольнити заяву _____ (П.І.Б./найменування скаржника) та прийняти відмову від касаційної скарги.

Закрити касаційне провадження за касаційною скаргою _____ (П.І.Б./найменування скаржника) на постанову _____ окружного адміністративного суду від _____ 20__ року та ухвалу _____ апеляційного адміністративного суду від _____ 20__ року у справі за адміністративним позовом _____ (П.І.Б./найменування позивача) до _____ (П.І.Б./найменування відповідача) про _____, про що повідомити осіб, які беруть участь у справі.

Справу № _____ повернути до _____ окружного адміністративного суду.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий	(підпис)	_____ (прізвище та ініціали Головуючого)
Суддя	(підпис)	_____ (прізвище та ініціали судді)
Суддя	(підпис)	_____ (прізвище та ініціали судді)
Суддя	(підпис)	_____ (прізвище та ініціали судді)
Суддя	(підпис)	_____ (прізвище та ініціали судді)

3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ

про громадянські і політичні права

(Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради
Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73)

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,
беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності,

визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоврядними і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

2. Якщо це вже не передбачено існуючими законодавчими чи іншими заходами, кожна держава-учасниця цього Пакту зобов'язується вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту для вжиття таких законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення прав, визнаних у цьому Пакті.

3. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.

3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю

або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь державі-учасниці цього Пакту на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вирoki можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час винесення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вирoku, винесеного компетентним судом.

3. Коли позбавлення життя становить злочин геноциду, слід мати на увазі, що ніщо в цій статті не дає державам-учасникам цього Пакту права яким би то не було шляхом відступати від будь-яких зобов'язань, прийнятих згідно з постановами Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього.

4. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вирoku. Амністія, помилування або заміна смертного вирoku можуть бути даровані в усіх випадках.

5. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок.

6. Ніщо в цій статті не може бути підставою для відстрочення або недопущення скасування смертної кари будь-якою державою-учасницею цього Пакту.

Стаття 7

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідям.

Стаття 8

1. Нікого не можуть, держати в рабстві: рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

2. Нікого не можуть держати в підневільному стані.

3. а) Нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці;
б) в тих країнах, де у вигляді покарання за злочин може призначатися позбавлення волі, зв'язане з каторжними роботами, пункт 3 (а) не вважається перешкодою для виконання каторжних робіт за вирком компетентного суду, що призначив таке покарання;

с) терміном «примусова чи обов'язкова праця» в цьому пункті не охоплюється:

і) будь-яка не згадана в підпункті (б) робота чи служба, котру, як правило,

повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні на підставі законного розпорядження суду, або особа, умовно звільнена від такого ув'язнення;

ii) будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмовлення від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів;

iii) будь-яка служба, обов'язкова у випадках надзвичайного становища або лиха, що загрожують життю чи благополуччю населення;

iv) будь-яка робота чи служба, що входять до звичайних громадських обов'язків.

Стаття 9

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання лід вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

1. Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

2. а) Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб.

б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються до суду для винесення рішення.

3. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, що відповідає їх віку і правовому статусу.

Стаття 11

Ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання.

Стаття 12

1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.

2. Кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну.

3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті.

4. Ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну.

Стаття 13

Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною властю чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною властю, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією властю, особою чи особами.

Стаття 14

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або — в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, — при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постановка в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

2. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

3. Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

а) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;

в) бути судженим без невинувинуваної затримки;

г) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

е) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на

те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

ф) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;

г) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

4. Щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом.

6. Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15

1. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

2. Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упущення, що на момент вчинення були кримінальним злочином згідно з загальними принципами права, визнаними міжнародним товариством.

Стаття 16

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно

з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- а) для поважання прав і репутації інших осіб;
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Стаття 21

Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Стаття 22

1. Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту прав на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 23

1. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави.
2. За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю.
3. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються.
4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.
2. Кожна дитина повинна бути зареєстрована негайно після її народження і повинна мати ім'я.
3. Кожна дитина має право на набуття громадянства.

Стаття 25

Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

- а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;
- б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців;
- с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Частина IV

Стаття 28

1. Створюється Комітет по правах людини (іменований нижче в цьому Пакті «Комітет»). Він складається з вісімнадцяти членів і виконує функції, передбачені нижче.

2. До складу Комітету входять особи, які є громадянами держав-учасниць цього Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

3. Члени Комітету обираються і працюють як такі.

Стаття 29

1. Члени Комітету обираються таємним голосуванням із списку осіб, що відповідають вимогам, передбаченим у статті 28, і були висунуті для цієї мети державами-учасниками цього Пакту.

2. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, може висунути не більше двох осіб. Ці особи повинні бути громадянами держави, що їх висуває.

3. Будь-яка особа має право на повторне висунення.

Стаття 30

1. Перші вибори проводяться не пізніше як через шість місяців з дня набрання чинності цим Пактом.

2. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів до Комітету, крім виборів для заповнення тих вакансій, про відкриття яких оголошується відповідно до статті 34, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається з письмовим запрошенням до держав-учасниць цього Пакту подати протягом трьох місяців кандидатури в члени Комітету.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав-учасниць цього Пакту, які висунули даних осіб, і подає цей список державам, що беруть участь у цьому Пакті, не пізніш як за місяць до дати проведення кожних виборів.

4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав-учасниць цього Пакту, яке скликає Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй в центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, для якого кворумом є присутність двох третин держав-учасниць цього Пакту, обраними до Комітету є ті особи, кандидатури яких дістають найбільше число голосів присутніх і голосуючих представників держав-учасниць.

Стаття 31

1. До Комітету не може входити більш як по одному громадянину однієї і тієї ж держави.

2. При виборах до Комітету береться до уваги справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем.

Стаття 32

1. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними при повторному висуненні їх кандидатур. Однак строк повноважень дев'яти з тих членів, яких обрано на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих дев'яти членів визначає за жеребом голова засідання, про яке згадується в пункті 4 статті 30.

2. По закінченні повноважень вибори проводяться відповідно до попередніх статей даної частини цього Пакту.

Стаття 33

1. Якщо, на одностайну думку інших членів, якийсь член Комітету припинив виконання своїх функцій з будь-якої причини, крім тимчасової відсутності, Голова Комітету повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує потім місце цього члена вакантним.

2. У разі смерті або виходу у відставку якогось члена Комітету Голова негайно повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує це місце вакантним з дня смерті або з того дня, коли вихід у відставку стає дійсним.

Стаття 34

1. Коли оголошується відкриття вакансії відповідно до статті 33 і коли строк повноважень члена, що його має бути замінено, не скінчується протягом шести місяців після оголошення цієї вакансії, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє про це кожну державу-учасницю цього Пакту, яка може протягом двох місяців подати відповідно до статті 29 кандидатуру для заповнення цієї вакансії.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список висунутих таким чином осіб і подає цей список державам, які беруть участь у цьому Пакті. Вибори для заповнення вакансії проводяться потім згідно з відповідними положеннями даної частини цього Пакту.

3. Член Комітету, обраний для зайняття вакансії, оголошеної відповідно до статті 33, займає посаду протягом решти частини строку повноважень члена, який звільнив місце в Комітеті, згідно з положеннями зазначеної статті.

Стаття 35

Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку і на умовах, встановлюваних Генеральною Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

Стаття 36

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цього Пакту.

Стаття 37

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає перше засідання Комітету в центральних установах Організації Об'єднаних Націй.

2. Після свого першого засідання Комітет збирається в такий час, який передбачено в його правилах процедури.

3. Комітет звичайно збирається в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

Стаття 38

Кожний член Комітету до того, як почати виконання своїх обов'язків, робить урочисту заяву на відкритому засіданні Комітету про те, що здійснюватиме свої функції безсторонньо і сумлінно.

Стаття 39

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Комітет встановлює свої власні правила процедури, але ці правила повинні, зокрема, передбачити, що:

- а) дванадцять членів Комітету утворюють кворум;
- б) постанови Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.

Стаття 40

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, і про прогрес, досягнутий у використанні цих прав:

а) протягом одного року після набрання чинності цим Пактом щодо відповідних держав-учасниць;

б) після цього в усіх випадках, коли того зажадає Комітет.

2. Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх у Комітет для розгляду. В доповідях зазначаються фактори та утруднення, коли такі є, що впливають на втілення у життя цього Пакту.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після консультацій з Комітетом може послати заінтересованим спеціалізованим установам примірники тих частин доповідей, які можуть стосуватися сфери їх компетенції.

4. Комітет вивчає доповіді, подані державами, які беруть участь у цьому Пакті. Він надсилає державам-учасницям свої доповіді і такі зауваження загального порядку, які вважатиме доцільними. Комітет може також послати Економічній і соціальній раді ці зауваження разом з примірниками доповідей, одержаними ним від держав, які беруть участь у цьому Пакті.

5. Держави-учасниці цього Пакту можуть подавати до Комітету свої міркування щодо будь-яких зауважень, що їх може бути зроблено відповідно до пункту 4 цієї статті.

Стаття 41

1. Відповідно до цієї статті держава, яка бере участь у цьому Пакті, може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця твердить, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом. Повідомлення, передбачені цією статтею, можуть прийматися і розглядатися тільки в тому разі, коли їх подала держава-учасниця, яка зробила заяву про визнання для себе компетенції цього Комітету. Комітет не приймає ніяких повідомлень, коли вони стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються відповідно до такої процедури:

а) коли якась держава-учасниця цього Пакту вважає, що інша держава-учасниця не втілює в життя постанов цього Пакту, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-учасниці. Протягом трьох місяців після одержання цього повідомлення держава, яка одержала його, подає в письмовій формі тій державі, яка надіслала таке повідомлення, пояснення чи будь-яку іншу заяву з роз'ясненням у цьому питанні, де має бути, наскільки це є можливим і доцільним, зазначено внутрішні процедури і заходи, яких було вжито, буде вжито або може бути вжито в цьому питанні;

б) коли питання не вирішено на задоволення обох заінтересованих держав-учасниць протягом шести місяців після отримання одержуючою державою

першого повідомлення, будь-яка з цих держав має право передати це питання в Комітет, повідомивши про це Комітет і другу державу;

с) Комітет розглядає передане йому питання тільки після того, як переконається, що відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права всі доступні внутрішні засоби було випробувано і вичерпано в даному разі. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих засобів невинновато затягується;

д) при розгляді повідомлень, передбачених цією статтею, Комітет проводить закриті засідання;

е) з додержанням постанов підпункту (с) Комітет надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасникам з метою дружнього вирішення питання на основі поважання прав людини та основних свобод, визнаних в цьому Пакті;

ф) в будь-якому переданому на його розгляд питанні Комітет може звернутися до заінтересованих держав-учасниць, згаданих у підпункті (б), з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи;

г) заінтересовані держави-учасниці, згадані в підпункті (б), мають право бути представленими при розгляді в Комітеті питання і робити заяви усно і (або) письмово;

h) Комітет подає протягом дванадцяти місяців з дня одержання повідомлення відповідно до підпункту (б) доповідь:

i) коли досягається вирішення в рамках постанов підпункту (е), то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів і досягнутого рішення;

ii) коли вирішення в рамках постанов підпункту (е) не досягнуто, то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів; письмові заяви і запис усних заяв, що їх виклали заінтересовані держави-учасниці, додаються до доповіді.

У кожному питанні доповідь надсилається заінтересованим державам-учасникам.

2. Постанови цієї статті набирають чинності, коли десять держав, які беруть участь у цьому Пакті, зроблять заяву відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви депонуються державами-учасниками у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх копії решті держав-учасниць. Заява може бути в будь-який час взята назад повідомленням Генерального секретаря. Така дія не перешкоджає розглядові будь-якого питання, що є предметом повідомлення, вже переданого відповідно до цієї статті, ніякі подальші повідомлення будь-якої держави-учасниці не приймаються після одержання Генеральним секретарем повідомлення про взяття заяви назад, якщо заінтересована держава-учасниця не зробила нової заяви.

Стаття 42

1. а) Коли будь-яке запитання, передане Комітету відповідно до статті 41, не вирішено на задоволення заінтересованих держав-учасниць, Комітет може за попередньою згодою заінтересованих держав-учасниць призначити спеціальну Погоджувальну комісію (далі іменовану Комісія). Добрі послуги Комісії надаються заінтересованим державам-учасникам з метою полюбовного вирішення даного питання на основі додержання положень цього Пакту;

б) Комісія складається з п'яти осіб, прийнятних для заінтересованих держав-учасниць. Якщо заінтересовані держави-учасниці не досягнуть протягом трьох місяців згоди щодо всього складу або частини складу Комісії, то ті члени Комісії, про призначення яких не було досягнуто згоди, обираються

шляхом таємного голосування більшістю в дві третини голосів Комітету із складу його членів.

2. Члени Комісії як такі виконують свої обов'язки. Вони не повинні бути громадянами заінтересованих держав-учасниць або держави, що не бере участі в цьому Пакті, чи держави-учасниці, яка не зробила заяви відповідно до статті 41.

3. Комісія обирає свого Голову і встановлює свої власні правила процедури.

4. Засідання Комісії звичайно проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Однак вони можуть проводитися в інших місцях, які може визначити Комісія в консультації з Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй і відповідними державами-учасницями.

5. Секретаріат, наданий відповідно до статті 36, також обслуговує комісії, що призначаються на підставі цієї статті.

6. Одержана і вивчена Комітетом інформація надається в розпорядження Комісії, і Комісія може звернутися до заінтересованих держав-учасниць з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи.

7. Коли Комісія повністю розгляне питання, але в усякому разі не пізніше ніж через дванадцять місяців після того, як їй було передано це питання, вона подає Голові Комітету доповідь для надіслання її заінтересованим державам-учасницям:

а) якщо Комісія не може завершити розгляд даного питання в межах дванадцяти місяців, вона обмежує свою доповідь коротким викладом про стан розгляду нею даного питання;

б) якщо досягається полюбовне вирішення даного питання на основі додержання прав людини, визнаних у цьому Пакті, Комісія обмежує свою доповідь коротким викладом фактів і досягнутого вирішення;

с) якщо вирішення, зазначене в підпункті (б), не досягається, доповідь Комісії містить її висновки в усіх питаннях фактичного характеру, що стосується спору між заінтересованими державами-учасницями, та її міркування про можливості полюбовного врегулювання цього питання. Ця доповідь також містить письмові заяви і запис усних заяв, зроблених заінтересованими державами-учасницями;

д) якщо доповідь Комісії подається згідно з підпунктом (с), заінтересовані держави-учасниці протягом трьох місяців після одержання цієї доповіді повідомляють Голову Комітету про те, чи згодні вони із змістом доповіді Комісії.

8. Постанови цієї статті не припиняють обов'язків Комітету, передбачених у статті 41.

9. Заінтересовані держави-учасниці рівною мірою несуть усі витрати членів Комісії відповідно до кошторису, що подається Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

10. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй має право оплачувати витрати членів Комісії, коли необхідно, до їх відшкодування заінтересованими державами-учасницями відповідно до пункту 9 цієї статті.

Стаття 43

Члени Комітету і спеціальних погоджувальних комісій, яких може бути призначено згідно з статтею 42, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що посилаються Організацією Об'єднаних Націй у відрядження, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 44

Положення про здійснення цього Пакту застосовуються без шкоди для процедур у галузі прав людини, визначених установчими актами і конвенціями Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ або відповідно до них, і не перешкоджають державам, які беруть участь у цьому Пакті, вдаватися до інших процедур вирішення спору на підставі діючих між ними загальних і спеціальних міжнародних угод.

Стаття 45

Комітет подає Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй через Економічну і соціальну раду щорічну доповідь про свою роботу.

Частина V

Стаття 46

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як приниження значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо тих предметів, яких стосується цей Пакт.

Стаття 47

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як ущемлення невід'ємного права всіх народів володіти і користуватися повною мірою і вільно своїм природними багатствами та ресурсами.

Частина VI

Стаття 48

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 49

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднається до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 51

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає потім будь-які запропоновані поправки державам-учасникам цього Пакту з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення щодо них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав-учасниць цього Пакту відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту та будь-які попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 52

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 48, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про таке:

- а) підписання, ратифікації і приєднання згідно з статтею 48;
- б) дату набрання чинності цим Пактом згідно з статтею 49 і дату набрання чинності будь-якими поправками згідно з статтею 51.

Стаття 53

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 48.

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН.

КОНВЕНЦІЯ
про захист прав людини і основоположних свобод
(Рим, 4.XI.1950)*

(Конвенцію ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР)

До тексту Конвенції було внесено поправки, відповідно до положень Протоколу № 3 (ETS № 45), який набрав чинності 21 вересня 1970 року, Протоколу № 5 (ETS № 55), який набрав чинності 20 грудня 1971 року, і Протоколу № 8 (ETS № 118), який набрав чинності 1 січня 1990 року, і цей текст також включив текст Протоколу № 2 (ETS № 44), який відповідно до пункту 3 статті 5 цього Протоколу був складовою частиною Конвенції з моменту набрання ним чинності 21 вересня 1970 року. Всі положення, що їх було змінено або доповнено згідно з цими протоколами, замінюються Протоколом № 11 (ETS № 155) з 1 листопада 1998 року — дати набрання ним чинності. З цієї дати Протокол № 9 (ETS № 140), який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, скасовується.

Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

враховуючи, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і дотримання прав, які в ній проголошені,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і подальше здійснення прав людини та основних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основні свободи, які складають підвалини справедливості і миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських країн, що є єдиним думцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи та верховенства права, зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації,

домовилися про таке:

Стаття 1. Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I
Права і свободи

Стаття 2. Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання.

* Офіційний переклад із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. Переклад здійснено спільно Міністерством закордонних справ України та Українською Правничою Фундацією. Текст офіційного перекладу затверджено Міністерством закордонних справ України, Міністерством юстиції України та Українською комісією з питань правничої термінології.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що його вчинено на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:
- а) при захисті будь-якої особи від незаконного насильства;
 - б) при здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою;
 - с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3. Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4. Заборона рабства та примусової праці

- 1. Ніхто не може триматися в рабстві або в підневільному стані.
- 2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.
- 3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється на:
 - а) будь-яку роботу, виконання якої звичайно вимагається під час тримання під вартою, призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції, або під час умовного звільнення з-під варти;
 - б) будь-яку службу військового характеру або, — у випадку, коли особа відмовляється від неї з релігійних чи політичних мотивів у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка має виконуватися замість обов'язкової військової служби;
 - с) будь-яку службу, яка має виконуватися у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, що загрожує життю чи благополуччю суспільства;
 - д) будь-яку роботу чи службу, яка входить у звичайні громадянські обов'язки.

Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність

- 1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:
 - а) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;
 - б) законний арешт або затримання особи за невиконання законної вимоги суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
 - с) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
 - д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу;
 - е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
 - ф) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну, чи особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

2. Кожного заарештованого має бути негайно поінформовано зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судові засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або затримання, має право на судовий розгляд, при якому суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання на порушення положень цієї статті, має захищене позовом право на відшкодування.

Стаття 6. Право на справедливий судовий розгляд

1. Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися в зал засідань протягом усього судового розгляду або якоїсь його частини в інтересах збереження моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку суду, в особливих випадках публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно із законом.

3. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього;

б) мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або — якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя;

д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мову, яка використовується у суді, або не розмовляє нею, — отримувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7. Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення за національними законами або за міжнародним правом. Не може також призначатися покарання, тяжче від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не стоїть на перешкоді судовому розглядові і покаранню будь-якої особи за будь-які дії чи бездіяльність, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення згідно із загальними принципами права, визнаними цивілізованими націями.

Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9. Свобода думки, совісті і віросповідання

1. Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання; це право включає свободу змінювати свою релігію або свої переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно, в богослужінні, ученні, виконанні та дотриманні релігійних і ритуальних обрядів.

2. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10. Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.

Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом в інтересах національної або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб і є необхідними в демократичному суспільстві. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління.

Стаття 12. Право на шлюб

Чоловіки та жінки, які досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13. Право на ефективний засіб правового захисту

Кожен, чий права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи.

Стаття 14. Заборона дискримінації

Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин.

Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої надзвичайної ситуації в державі, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вжити заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, — за умови, якщо такі заходи не суперечать іншим її міжнародно-правовим зобов'язанням.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, або від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка використовує це право відступу від своїх зобов'язань, повною мірою інформує Генерального секретаря Ради Європи про всі вжиті нею заходи і про причини їх вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря Ради Європи про те, коли такі заходи було припинено і з якого часу положення Конвенції знову повністю виконуються.

Стаття 16. Обмеження щодо політичної діяльності іноземців

Ніщо в статтях 10, 11 і 14 не може розглядатися як таке, що перешкоджає запровадженню Високими Договірними Сторонами обмежень щодо політичної діяльності іноземців.

Стаття 17. Заборона зловживання правами

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі або особі будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, що викладені в цій Конвенції, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж передбачено в Конвенції.

Стаття 18. Обмеження у застосуванні обмежень на права

Обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, можуть застосовуватися тільки з тією метою, для якої вони передбачені.

Розділ II

Європейський суд з прав людини

Стаття 19. Створення суду

Для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини (далі «Суд»), який функціонує на постійній основі.

Стаття 20. Кількісний склад суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21. Критерії добору суддів

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом.

2. Судді засідають в Суді у своїй особистій якості.

3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, які виникають у зв'язку із застосуванням цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 22. Вибори суддів

1. Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів із трьох кандидатів, представлених Високою Договірною Стороною.

2. Така сама процедура застосовується під час довиборів до Суду у випадку приєднання нових Високих Договірних Сторін, а також при заповненні вакансій, що виникають.

Стаття 23. Строк повноважень

1. Судді обираються строком на шість років. Вони можуть бути переобрані. Однак строк повноважень половини складу суддів, обраних на перших виборах, спливає через три роки.

2. Судді, строк повноважень яких спливає через перші три роки, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після їх обрання.

3. З метою забезпечення, наскільки це можливо, поновлення повноважень половини складу суддів кожні три роки, Парламентська Асамблея може до початку будь-яких наступних виборів вирішити, що тривалість строку або строків повноважень одного або кількох суддів, які мають бути обраними, буде іншою ніж шість років, але не більшою дев'яти і не меншою трьох років.

4. У випадках, коли йдеться про більше ніж один строк повноважень і коли Парламентська Асамблея застосовує попередній пункт, розподіл строків повноважень здійснюється Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після виборів.

5. Суддя, обраний для заміни судді, строк повноважень якого не сплив, обіймає посаду протягом решти строку повноважень свого попередника.

6. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

7. Судді обіймають свою посаду до їх заміщення. Проте після заміни вони продовжують розгляд тих справ, які вже є в їхньому провадженні.

Стаття 24. Звільнення з посади

Жоден суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки рішення про його невідповідність встановленим вимогам не буде ухвалене іншими суддями більшістю у дві третини голосів.

Стаття 25. Канцелярія та судові секретарі

Суд має канцелярію, функції та організація якої визначаються в Регламенті Суду. Суду в його діяльності надають допомогу судові секретарі.

Стаття 26. Пленарні засідання Суду

На пленарних засіданнях Суду:

- a) обираються його Голова та один або два заступники Голови строком на три роки; вони можуть бути переобрані;
- b) створюються палати на встановлений строк;
- c) обираються голови палат Суду; вони можуть бути переобрані;
- d) приймається Регламент Суду; та
- e) обираються секретар Суду та один або кілька заступників секретаря.

Стаття 27. Комісії, палати та Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає в комісіях у складі трьох суддів, у палатах у складі семи суддів та у Великій палаті у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комісії на встановлений строк.

2. Як член палати та Великої палати за посадою засідає суддя, обраний від заінтересованої держави-учасниці, або, за відсутності такого чи в разі неспроможності такого взяти участь у засіданні, особа, яка визначається на вибір такої держави і засідає як суддя.

3. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, які визначаються відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жоден суддя з палати, яка постановила судове рішення, за винятком голови палати та судді, який засідав від заінтересованої держави-учасниці.

Стаття 28. Заяви комісії про неприйнятність

Комісія може — одноставним голосуванням — визнати непринятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Ухвала комісії є остаточною.

Стаття 29. Ухвали палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 28 жодної ухвали не винесено, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33.

3. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд, у виняткових випадках, не вирішить інакше.

Стаття 30. Відмова від юрисдикції на користь Великої палати

Якщо справа, яку розглядає палата, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановле-

ним Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитись від своєї юрисдикції на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Стаття 31. Повноваження Великої палати

Велика палата:

а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 або статтею 34, якщо палата відмовляється від своєї юрисдикції згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43; та

б) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

Стаття 32. Юрисдикція Суду

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які передаються йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом.

Стаття 33. Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке, як вона вважає, було допущене іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34. Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35. Критерії прийнятності

1. Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту — відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення.

2. Суд не розглядає жодної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю порушує питання, що вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить відповідної нової інформації.

3. Суд визнає неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтованою або є зловживанням правом на подання заяви.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, якщо він вважає її неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 36. Участь третьої сторони

1. У всіх справах, які розглядаються палатою або Великою палатою, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подати свої міркування у письмовій формі і брати участь у слуханнях.

2. Голова Суду може, в інтересах належного відправлення правосуддя, запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в судовому розгляді, або будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої міркування у письмовій формі або брати участь у слуханнях.

Стаття 37. Вилучення заяв із реєстру справ

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі вилучити заяву з реєстру справ, якщо обставини дозволяють дійти висновку, що:

- а) заявник не має наміру й далі підтримувати свою заяву; або
- б) спір уже вирішено; або
- с) на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Однак Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, визначених у Конвенції та протоколах до неї.

2. Суд може знову поновити заяву в реєстрі справ, якщо, на його думку, обставини це виправдовують.

Стаття 38. Розгляд справи та процедура дружнього врегулювання

1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

- а) розглядає справу разом із представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови;
- б) надає себе у розпорядження заінтересованих сторін з метою забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, визначених у Конвенції та протоколах до неї.

2. Переговори, які здійснюються згідно з підпунктом b пункту 1, є конфіденційними.

Стаття 39. Досягнення дружнього врегулювання

У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши відповідне рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

Стаття 40. Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд у виняткових випадках не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, які здаються на зберігання секретареві, має бути відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41. Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.

Стаття 42. Рішення палат

Рішення палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

Стаття 43. Передання справ на розгляд Великої палати

1. Упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика палата вирішує справу шляхом постановлення судового рішення.

Стаття 44. Остаточні судові рішення

1. Рішення Великої палати є остаточним.

2. Рішення палати стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють про те, що вони не звертатимуться із клопотанням про передавання справи на розгляд Великої палати; або

б) через три місяця від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлене; або

с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43.

3. Остаточне судове рішення опубліковується.

Стаття 45. Умотивування судових рішень та ухвал

1. Судові рішення та ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.

2. Якщо судове рішення цілком або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Стаття 46. Обов'язкова сила судових рішень та їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду надсилається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

Стаття 47. Консультативні висновки

1. Суд може, на запит Комітету міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, які стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, або на будь-яке інше питання, яке Суд чи Комітет міністрів можуть розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Стаття 48. Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить до його компетенції, визначеної у статті 47, запит Комітету міністрів про надання консультативного висновку.

Стаття 49. Умотивування консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.

2. Якщо консультативний висновок цілком або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові міністрів.

Стаття 50. Витрати Суду

Витрати Суду покладаються на Раду Європи.

Стаття 51. Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи і в угодах, укладених згідно з цією статтею Статуту.

Розділ III Інші положення

Стаття 52. Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення щодо того, яким чином її внутрішнє законодавство забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 53. Гарантії існуючих прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права людини та основні свободи, які можуть гарантуватися законами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

Стаття 54. Повноваження Комітету міністрів

Ніщо в цій Конвенції не стоїть на перешкоді повноваженням Комітету міністрів, наданих йому Статутом Ради Європи.

Стаття 55. Відмова від інших засобів врегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення, шляхом оскарження, спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

Стаття 56. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації або будь-коли після цього заявити в повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється — з урахуванням пункту 4 цієї статті — на всі або деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 цієї Конвенції.

Стаття 57. Застереження

1. Будь-яка держава при підписанні цієї Конвенції або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти може зробити застереження стосовно будь-якого

окремого положення Конвенції з огляду на те, що той чи інший закон, чинний на той час на її території, не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно з цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно з цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

Стаття 58. Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'яти років з дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.

2. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійсненим нею до дати, від якої денонсація набрала чинності.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути й стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.

4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку було поширено її дію згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

Стаття 59. Підписання та ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. Ця Конвенція набирає чинності після здачі на зберігання десяти ратифікаційних грамот.

3. Для тих держав, які підписали цю Конвенцію і які ратифікуватимуть її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня здачі на зберігання їхніх ратифікаційних грамот.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, і про здачу на зберігання усіх подальших ратифікаційних грамот.

Вчинено в Римі четвертого дня листопада місяця 1950 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі, яка її підписала.

**Про виконання рішень та застосування практики
Європейського суду з прав людини**
Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV
(Витяг)

Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

Конвенція — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

Суд — Європейський суд з прав людини;

Комісія — Європейська комісія з прав людини;

практика Суду — практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини;

Рішення — а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України;

Стягувач — а) заявник до Європейського суду з прав людини у справі проти України, на користь якого постановлено рішенням Європейського суду з прав людини або з яким досягнуто дружнього врегулювання, чи його представник, чи його правонаступник; б) особа (група осіб), на користь якої рішенням Європейського суду з прав людини визначено обов'язок України в міждержавній справі;

відшкодування — а) сума справедливої сатисфакції, визначена рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначена у рішенні Європейського суду з прав людини стосовно дружнього врегулювання сума грошової виплати на користь Стягувача;

виконання Рішення — а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру;

Орган представництва — орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень;

оригінальний текст — офіційний текст, виконаний офіційною мовою Ради Європи: а) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї; б) рішення та ухвали Європейського суду з прав людини; в) ухвали Європейської комісії з прав людини.

Стаття 2. Виконання Рішення

1. Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

2. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом.

Стаття 3. Фінансування витрат на виконання Рішення

1. Виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Стаття 4. Стислий виклад Рішення

1. Протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного орган представництва готує та надсилає для опублікування в газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України» стислий виклад Рішення українською мовою (далі — стислий виклад Рішення), який має включати:

а) офіційну назву Рішення мовою оригіналу та в перекладі українською мовою;

б) номер заяви до Суду;

в) дату постановлення Рішення;

г) стислий виклад фактів у справі;

д) стислий виклад питань права;

е) переклад резолютивної частини Рішення.

2. Зазначені у частині першій цієї статті видання публікують стислий виклад Рішення протягом семи днів від дня його одержання.

Стаття 5. Сповіщення про Рішення

1. Протягом трьох днів Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, прямо причетним до справи, за якою постановлено Рішення, разом з копією оригінального тексту.

Стаття 6. Переклад та оприлюднення Рішення

1. З метою виконання заходів загального характеру держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників.

2. Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва.

3. Визначення видання, яке здійснюватиме переклад та опублікування повних текстів Рішень, а також замовлення необхідної кількості примірників видання з метою забезпечення судів, органів прокуратури, юстиції, внутрішніх справ, служби безпеки, установ виконання покарань, інших зацікавлених суб'єктів провадяться на конкурсній основі Органом представництва.

4. Забезпечення судів опублікованим перекладом повних текстів Рішень покладається на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення судів.

Стаття 7. Звернення Рішення до виконання в частині виплати відшкодування

1. Протягом трьох днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини Рішення. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва.

Державна виконавча служба упродовж трьох днів з дня надходження документів, зазначених у пункті «б» цієї частини, відкриває виконавче провадження.

2. Неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення.

Стаття 8. Виплата відшкодування

1. Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного.

2. У разі порушення строку, зазначеного в частині першій цієї статті, на суму відшкодування нараховується пеня відповідно до Рішення.

3. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням державна виконавча служба надсилає до Державного казначейства України постанову про відкриття виконавчого провадження та документи, передбачені у пункті «б» частини першої статті 7 цього Закону.

4. Державне казначейство України протягом 10 днів від дня надходження зазначених у частині третій цієї статті документів здійснює списання на вказаний Стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності — на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України. Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначається Законом України «Про виконавче провадження».

5. Підтвердження списання, отримане від Державного казначейства України, є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження.

6. Державна виконавча служба протягом трьох днів надсилає Органу представництва постанову про закінчення виконавчого провадження та підтвердження списання коштів.

Стаття 9. Окремі питання, пов'язані з виплатою відшкодування

1. Якщо встановити місцеперебування (місцезнаходження) Стягувача — фізичної особи неможливо, а також у разі смерті Стягувача — фізичної особи чи реорганізації або ліквідації Стягувача — юридичної особи сума відшкодування перераховується на депозитний рахунок державної виконавчої служби. Аналогічна процедура застосовується у випадку, передбаченому частиною другою статті 7 цього Закону.

2. Сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується:

а) на рахунок Стягувача після подання ним відповідної заяви;

б) на рахунки спадкоємців Стягувача — фізичної особи після подання ними належним чином оформлених документів, які надають їм право на отримання спадщини;

в) на рахунок правонаступника реорганізованого Стягувача — юридичної особи після подання ним належним чином оформлених документів, які підтверджують його правонаступництво;

г) на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача — юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній ста-

тус засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача — юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів).

3. Інформацію про наявність на депозитному рахунку державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба надсилає Органу представництва.

4. Позивачем у справах про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування, виступає Орган представництва, який зобов'язаний протягом трьох місяців з моменту, визначеного в частині четвертій статті 8 цього Закону, звернутися до суду з відповідним позовом.

Стаття 10. Додаткові заходи індивідуального характеру

1. З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

2. Додатковими заходами індивідуального характеру є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

б) заходи, передбачені в рішенні Суду про дружнє врегулювання.

3. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;

б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Стаття 17. Застосування судами Конвенції та практики Суду

1. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Стаття 18. Порядок посилання на Конвенцію та практику Суду

1. Для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою (далі — переклад).

2. Для цілей посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії (далі — переклад), надруковані у виданні, передбаченому в статті 6 цього Закону.

3. У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом.

4. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом.

5. У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду.